

ZDRUŽENJE
ZA SLOVENSKE
PEDAGOGE

KAROLJEVA PLOŠČAD 16,
1000 LJUBLJANA

Revija Socialna pedagogika izdaja Združenje za socialno pedagogiko - slovenska nacionalna sekcija FICE. Revija izhaja četrtletno. Vse izdajateljske pravice so pridržane.

Socialna pedagogika is a quarterly professional journal published by Association for social pedagogy - Slovenian national FICE section.

Naslov uredništva je:
Address of the editors:

Združenje za socialno pedagogiko
Uredništvo revije Socialna pedagogika
Kardeljeva pl. 16 (pri Pedagoški fakulteti)
1000 Ljubljana
tel: (01) 589 22 00 ; Fax: (01) 589 22 33
E-mail: bojan.dekleva@guest.arnes.si

Urednika:
Co-Editors:

Bojan Dekleva (glavni urednik; Ljubljana)
Alenka Kobolt (odgovorna urednica; Ljubljana)

Uredniški odbor sestavljajo:
Members of the editorial board:

Josipa Bašić (Hrvaška, Croatia)
David Lane (Velika Britanija, Great Britain)
Margot Lieberkind (Danska, Denmark)
Leo Ligthart (Nizozemska, The Netherlands)
Marta Mattingly (ZDA, USA)
Friedhelm Peters (Nemčija, Germany)
Vinko Skalar (Slovenija, Slovenia)
Mirjana Ule (Slovenija, Slovenia)
Sonja Žorga (Slovenija, Slovenia)

Uredniški svet sestavljajo:
Members of advisory board:

Lučka Babuder
Mojca Bekš
Brane Franzl
Borut Kožuh
Bojana Silahić
Ivo Škoflek
Jožica Tolar
Darja Zorc-Maver

Oblikovanje in prelom:
Naslovnica:

Nenad Maraš
Bojan Dekleva

Lektorirala:
Angleški prevodi:
Tisk:

Katarina Mihelič
Metka Čuk
Tiskarna Vovk

Letnik XI, 2007, št. 1
Vol. XI, 2007, No. 1
ISSN 1408-2942
Spletni naslov: <http://www.zzsp.org>

Naročnina na revijo za leto 2007 je 25 EUR za pravne osebe. Naročnina na revijo je za člane Združenja vključena v članarino.

Izdajanje revije v letu 2007 finančno podpirata Agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije ter Ministrstvo za šolstvo in šport RS.

Članke v reviji abstrahirata in indeksirata *Family Studies Database* in *Sociological Abstracts*.

Kazalo/Contents

Izvirna znanstvena članka	Empirical articles
<i>Bojan Dekleva in Špela Razpotnik</i> Definiranje brezdomstva in merjenje njegovega obsega 1	<i>Bojan Dekleva and Špela Razpotnik</i> Defining homelessness and measuring its extent
<i>Maja Cerar</i> Primerjava socialnih interakcij in komunikacijskih praks mladostnikov v virtualnem in realnem okolju 37	<i>Maja Cerar</i> A comparison of adolescents' social interactions and communication practices in the virtual and the real world
Pregledni znanstveni članek	Theoretical article
<i>Tanja Ferkulj</i> Prispevek družboslovne vednosti k upravičevanju normativnega reda 57	<i>Tanja Ferkulj</i> The contribution of societal knowledge to a legitimation of normative establishment
Strokovna članka	Professional articles
<i>Olga Lilija Hribernik</i> Supervizija za pedagoge v slovenskih kazenskih ustanovah 77	<i>Olga Lilija Hribernik</i> Supervision for the pedagogues in the Slovenian penal institutions
<i>Sunčica Macura-Milovanović</i> Šola, ki so jo ustanovili študentje: »Odprta učilnica« 99	<i>Sunčica Macura-Milovanović</i> A school, founded by students: »Open class«
<i>Branka Aleksić, Andreja Gimpelj, Nina Koprivšek in Špela Medved</i> Mavrična zveza - projekt medkulturnega učenja in vzgoje 119	<i>Branka Aleksić, Andreja Gimpelj, Nina Koprivšek and Špela Medved</i> The Rainbow network – a project of intercultural learning and education
Navodila avtorjem 135	Instructions to authors

Definiranje brezdomstva in merjenje njegovega obsega

Defining homelessness and measuring its extent

Bojan Dekleva in Špela Razpotnik

Povzetek

Bojan Dekleva, dr. psih.; Špela Razpotnik, dr. soc. ped.; oba Pedagoška fakulteta v Ljubljani, Kardeljeva ploščad 16, 1000 Ljubljana.

Prispevek se ukvarja z vprašanji definiranja brezdomstva, pri čemer izhaja iz definicije Evropske opazovalnice za brezdomstvo – ETHOS. Analizira razloge, zaradi katerih je merjenje obsega brezdomstva zelo zapleteno in mednarodno težko primerljivo. V empiričnem delu so vzporedno prikazani štirje načini za oceno obsega brezdomstva v Ljubljani. Ti načini dajejo ocene od 285 do 700 brezdomcev, pri čemer avtorja opozarjata, da gre pri tem za konzervativne ocene, ki v manjši meri upoštevajo več oblik prikritega ali skritega brezdomstva.

Ključne besede: brezdomstvo, stanovanje, socialna izključenost, ogroženost, tveganja, merjenje, ETHOS-definicija brezdomstva, Ljubljana.

Abstract

The article deals with the questions of defining homelessness, taking as its starting point the European observatory on homelessness definition of homelessness – ETHOS definition. It analyses reasons making measurement of homelessness so difficult and internationally hard to compare. In the empirical part four ways of estimating the extent of homelessness in the capital of Slovenia Ljubljana are presented and compared. These four ways gave estimations from 285 to 700 homeless people, while authors caution, that these estimations are to be taken as rather conservative, as they do not take into account many forms of hidden homelessness.

Key words: *homelessness, housing, vulnerability, risk, measurement, ETHOS definition of homelessness, Ljubljana.*

1 Uvod

Brezdomstvo je v Sloveniji razmeroma nov pojav in obenem pojem, ki se je začel šele razmeroma pred kratkim časom pogosteje uporabljati v slovenski strokovni (in tudi poljudni) literaturi. Tabela 1 kaže, da najdemo samo v obdobju treh let – od 2004 do 2006 – objavljenih več del, indeksiranih z geslom “brezdomci”, kot v vseh letih prej.¹ Tudi osebna izkušnja iz življenja v glavnem mestu Ljubljani kaže, da smo posamezne “klošarje”, torej ljudi, ki so očitno preživljali veliko svojega časa na cesti, bili pri tem morda na specifičen način oblečeni in prosili mimoidoče za denar, tudi v

¹ Zanimivo pri tem je, da sva najpogosteje navedena avtorja v tej zbirki virov oba avtorja tega prispevka, in sicer Spela Razpotnik s 16 enotami in Bojan Dekleva z 8 enotami. Pregled zadetkov pokaže, da se velik del teh zadetkov nanaša na kratke in poljudne prispevke v prvem slovenskem cestnem časopisu Kralji ulice. Za kar opazen del porasta takih člankov v zadnjih dveh letih je torej delno »odgovoren« ta časopis, ki je začel izhajati v drugi polovici leta 2005.

prejšnjih desetletjih videvali, vendar pa jih ni bilo veliko in niso v tolikšni meri oblikovali nekakšne kulture cestnega življenja. Zdi se, da je bil ta pojav v zadnjih 15 letih v precejšnjem porastu, s čimer sovпада z drugimi specifičnimi pojavi, npr. s porastom stalnih uporabnikov nekaterih nedovoljenih drog oz. v širšem smislu s slovensko tranzicijo in z vsem, kar jo spremlja (npr. z ekstenzivno privatizacijo stanovanjskega fonda). Na podobno časovno razmejitev kaže čas ustanovitve prvega slovenskega zavetišča za brezdomce, Zavetišča za brezdomce na Poljanski ulici v Ljubljani, ki je bilo ustanovljeno leta 1988, a je do novembra 1993 delovalo kot razdelilnica hrane, leta 1993 je bila ponujena tudi možnost bivanja za brezdomce; z letom 2004 pa se je program razširil še na zavetišče prehodnega oz. odprtega tipa.

Tabela 1: Število virov, objavljenih v slovenskem jeziku, ki jih najdemo v vzajemnem bibliografskem katalogu COBISS z iskalnim geslom "brezdomci"

Leto objave:	Najdenih virov:
1926–1991	9
1992	3
1993	6
1994	2
1995	10
1996	5
1997	11
1998	14
1999	10
2000	8
2001	9
2002	8
2003	12
2004	15
2005	32
2006	46
Skupaj:	185

S tem (domnevnim) porastom obsega brezdomstva v Sloveniji zaostajamo za nekaterimi bolj ekonomsko razvitimi državami Zahoda za dve desetletji ali več.

Z brezdomstvom kot novim konceptom (v splošni zavesti in uporabi) pa je tako, kot je bilo (prej) z drugimi podobnimi novimi koncepti: nastanek novega koncepta je šele omogočil razvoj ustreznih socialnih politik, prav kakor obstoječe socialne politike in (politično kulturna) razumevanja šele omogočajo videti (ali pa ne) pojav brezdomstva in njegov obseg. Brezdomstvo je kot vsi drugi koncepti socialno konstruiran koncept, katerega razumevanje je vedno močno odvisno od kulturnih, ekonomskih, socialnih in političnih dogajanj v nekem času in prostoru. Z razpravljanjem o tem pojavu/pojmu zastavljamo polje možnih razumevanj, v katerem se oblikujejo tudi "potrebe" po delovanju – bodisi državnem, bodisi zasebnem, bodisi formalnem, bodisi neformalnem.

Dobro socialnopolitično delovanje zahteva dovolj dobro opredelitev pojava in –praviloma– tudi njegovo merjenje, preštavanje, posebej v sedaj prevladujoči in razvijajoči se organizacijski kulturi, ki zahteva merjenje rezultatov, standardiziranje in normiranje storitev, jasnejšo in merljivo (formalno) odgovornost za porabo davkoplačevalskega denarja itd. V tem kontekstu je namen tega prispevka opisati nekaj pristopov k definiranju brezdomstva, nekaj dilem in težav pri merjenju njegovega obsega ter poskus ocenitev obsega brezdomstva na območju Ljubljane.

2 Definiranje brezdomstva in njegovo merjenje

»Definicije brezdomstva /.../ so odvisne /.../ ne le od tega, v kolikšni meri je v nekem okolju problem politično in socialno priznan, ampak tudi od političnih in ekonomskih sredstev, ki so na voljo za iskanje rešitev,« pravi Mandičeva v knjigi *Pravica do stanovanja* (1999). Kakor so torej kulturni in socialnopolitično ekonomski pogoji odgovorni za percepcijo brezdomstva, tako je tudi njegovo videnje in štetje potrebno za to, če želimo uvideti potrebo po ukrepanju in razvijati ustrezne ukrepe socialne politike.

V razvoju koncepcij od zelo preprostih in ozkih (ekskluzivnih) definicij brezdomstva do širših in bolj inkluzivnih običajno

prehodimo pot od videnja le izrazitih in močno vidnih oblik brezdomstva do prepoznavanja prikritih, skritih in nevidnih oblik; od upoštevanja le trenutnega stanja pa do uvidenja brezdomstva kot procesa; od upoštevanja le ekstremnih in kroničnih oblik pa do razumevanja pomena predhodnih pogojev ogroženosti (kar odpira možnosti za preventivno delovanje); od razumevanja brezdomstva le kot odsotnosti strehe nad glavo pa do upoštevanja še drugih dejavnikov, ki bivanje pod streho oz. v hiši naredijo dom.

Najbolj preproste definicije brezdomstvo definirajo kot pomanjkanje strehe nad glavo oz. pomanjkanje ustreznega bivališča. Avtorica članka *Homelessness: a proposal for a global definition and classification (Brezdomstvo: predlog za globalno definicijo in klasifikacijo)* Springer (2000) predlaga, da bi se splošno uporabljani pojem "homelessness" (brezdomstvo) preoblikoval v "houselessness" (odsotnost stanovanja, strehe nad glavo oz. bivališča) in da bi se potem ta pojem uporabljal globalno, po celem svetu in omogočal tudi enotna merila in enotne ukrepe. Posamezniki, ki so brez strehe nad glavo ali "houseless", so prepoznani kot tisti, ki spijo na prostem, na ulicah in na mestih, ki niso namenjena človekovemu bivališču, ali pa uporabljajo javna in privatna zavetišča. Za boljše razumevanje "houselessness" avtorica predlaga tudi pojem *nepriprava zavetišče* – "inadequate shelter". Take vrste definiciji pripisuje prednost zato, ker naj bi ta upoštevala tako regionalne kot nacionalne razlike (npr. v Indiji večina revnih spi na ulici, pa jih zato še nimajo za "homeless", so pa "houseless"), pa tudi omogočala globalno zbiranje in primerjavo podatkov.

Obenem pa taka definicija, ki problem brezdomstva usmerja v odsotnost strehe nad glavo (pojem "houseless"), kljub temu da želi pojav zajeti in reševati globalno, omeji problem brezdomstva zgolj na pomanjkanje ustreznega bivališča, zanemari ali izpusti pa vse druge povezane dejavnike. Morda je primernejša za hitro reševanje problematike (njene vidnega dela) z večanjem možnosti ustreznih bivališč. Ker pa se ne ukvarja z (drugimi) razlogi za brezdomstvo, pravzaprav ne upošteva in tudi ne more odpravljati širših razlogov za brezdomstvo, ki pa so kulturno specifični in se jih mora lotevati vsako okolje ter v končni fazi vsaka skupnost na svoj specifičen način.

Boškić in Zajc (1997) kot brezdomce pojmujeata v prvi vrsti ljudi v začasnih zatočiščih, ki so jih priskrbele javne in prostovoljne

organizacije, tiste, ki bivajo v kratkoročno najetih sobah, ki ne nudijo nobene varnosti zatočišča in tudi nobenega obeta za dosego varnega stanovanjskega razmerja. Ti po njunem mnenju tvorijo najbolj številno jedro brezdomcev tako v drugih evropskih državah kot tudi pri nas. Brezdomci pri nas so ljudje, ki jim pomagata javni in volonterski sektor, tisti, ki so izčrpali vse osebne strategije, s katerimi so se kosali z življenjskimi izzivi, zdaj pa so odvisni od družbene solidarnosti. Med brezdomce pa lahko štejemo poleg tistih, ki živijo na prostem, tudi ljudi, ki plačujejo za negotovo prenočišče v najetih sobah, v podstandardnem stanovanju ali v kakem penzionu; skratka živeče v oblikah nastanitve, ki jih zaradi njihove negotovosti in neustreznosti ne moremo šteti za dom (prav tam).

Brezdomci so torej ljudje, ki nihajo med javnimi zavetišči in prostori, ki jih ponudi volonterski sektor, med penziona in sobami, ki so na meji normalnega ("spodobnega") najetega prenočišča, med kočami, zabojniki in nelegalno zasedenimi bivališči, občasno pa bivajo pri prijateljih ali sorodnikih. So kategorija ljudi, ki ne morejo priti do ustreznega osebnega stanovanja z lastnimi sredstvi, ljudje, ki ne morejo zadržati osebnega prenočišča brez zagotovljene pomoči skupnosti (Boškić in Zajc, 1997; Kosec, 1995).

Pri ljudeh, ki so izključeni iz možnosti za ustrezno stanovanje v smislu kakovosti in varnosti – nastanjeni v nekonvencionalnih prebivališčih ali prebivališčih "drugačnega tipa", v kočah, kletah, na stopniščih, v zabojnikih, pod mostovi in v podhodih, šotorih ali bivalnih prikolicah –, isti avtorji (prav tam) govorijo o skupini prikritih brezdomcev. To so ljudje, ki sicer imajo neko streho nad glavo, nimajo pa doma v pravem pomenu besede. O njihovi prikritosti oz. skritosti govorimo iz več razlogov: zato, ker ti ljudje niso vselej opazni in v javnosti prisotni kot berači niti jih ne moremo zlahka zajeti v statistike, saj ne prihajajo vsi v stik z zavetišči ali drugimi organizacijami, ki so lahko vir podatkov o številu brezdomcev. Pojav prikritega brezdomstva je še posebno prisoten v območjih, kjer so zavetišča za brezdomce redka. Prikrito brezdomstvo se pojavlja v različnih oblikah. V ruralnem okolju ali manjših mestih temu pojavu toliko bolj botruje nelagodje posameznikov zaradi njihovega položaja. To pomeni, da se kot brezdomci niso pripravljene javno izpostaviti; možno pa je tudi, da so njihove potrebe do neke mere pokrite s strani skupnosti, da torej ne umrejo od lakote ali žeje, ker jih skupnost nekako vzdržuje. Primer skritega brezdomstva pa je

pogost tudi v prestolnici, že za voljo nekoliko večje brezimnosti, ki jo nudi večji kraj.

Primer 1: prikrito brezdomstvo

N. je do svojega 40 leta bival pri mami v mali sobici, ves ta čas pa si je iskal tudi samostojno bivališč, a mu finančne zmožnosti niso dopuščale, da bi si stanovanje ali sobo najel. Je tudi uporabnik psihiatrije, večkrat v življenju je bil hospitaliziran, "zaklošaril" (to je odšel živeti na ulico) pa se je le v izjemnih primerih (težkih duševnih stisk) in že dolgo ne. Trenutno biva v najeti sobi, ki je nenavadno poceni in ki jo je dobil s posredovanjem delavke Kraljev ulice. Soba mu nudi pod-standardno, a zanj zadovoljivo, čeprav negotovo obliko bivanja. Kot podnajemnik, nezaposlen in samski je v svojih zrelih letih stanodajalcem sumljiv. Zanimiva zadrega se je zgodila, ko je lastnica sobe, v kateri biva, izpostavila, da je potrebno sobo plačevati tudi, ko gre na dopust. Začelo ga je mučiti vprašanje, kako ji bo razložil, zakaj ne gre na dopust. Skratka, živi v stalnem strahu, da bo to - najcenejšo, kar jih je mogoče najti na tržišču ponudb sob – obliko bivanja – izgubil. Oseba, ki smo jo izbrali za opisati primer prikritega brezdomstva, je značilna tudi po tem, da ne želi uporabljati storitev organizacij in ustanov, namenjenih brezdomcem - npr. brezplačnih kosil, saj se s tem izpostavi kot brezdomec oz. revež, tega pa si ne želi. Zanimivo je tudi to, da se raje pritihotapi na kosilo v eno od ljubljanskih ustanov za zdravljenje duševnih bolezni, kot pa da bi se izpostavil med brezdomci. Ključno je, da biti brezdomec ostaja njegov osnovni strah, ki mu zbuja stalno tesnobo.

Ni pa prikrito brezdomstvo vselej povezano z namernim skrivanjem pred lokacijami in mesti, kjer bi se le-to lahko beležilo. Pogosto gre za odmaknjen in izoliran način življenja posameznika, ki se kolikor je le to mogoče izogiba socialnim stikom oz. jih nikoli ni imel.

Ena od bistvenih dimenzij definicije brezdomstva je v zgoraj navedenih definicijah torej odsotnost dostopa do ustreznega osebnega stanovanja. Brezdomstva pa ne gre jemati kot pomanjkanja zgolj (ustreznega) bivališča. Treba se je poglobiti v brezdomstvo

kot pojav, povezan z mnogimi med seboj so-delujočimi dejavniki. V nadaljevanju se zato poglobimo v široko polje pojasnjevanja konteksta brezdomstva kot pojava sodobnih družb.

Brezdomstvo je eden od številnih izrazov, ki opisuje situacijo, kjer neka oseba nima doma oz. bivališča, nima stabilne in varne strehe nad glavo. V ekstremnih primerih je to situacija spanja na prostem, na ulici; v večini primerov pa biti brezdomec pomeni imeti tako ali drugače urejeno prenočišče, ne pa v njem tudi domovati/stanovati. Težko je torej postaviti jasno ločnico med tem posameznikom, ki nekje domuje/stanjuje, in tistim, ki je brez doma. Kljub temu pa potrebujemo neke ločnice, na podlagi katerih lahko potem o pojavu govorimo, ga razmejimo in merimo. Navedimo definicijo, ki je bila uporabljena za potrebe raziskave *Brezdomstvo na Norveškem 2006* (Hansen in drugi, 2006):

- Brezdomci so ljudje, ki ne posedujejo ali nimajo v najemu svojega lastnega bivalnega prostora in so tako nastanjeni v začasnih nastanitvah.
- Ljudje, ki začasno živijo s svojimi sorodniki, prijatelji ali znanci.
- Ljudje, ki so v zaporu ali druge vrste instituciji in bodo v roku dveh mesecev izpuščeni, a zunaj institucije nimajo zagotovljenega svojega bivališča (za informacijo – po podatkih iz Norveške je kar 50 % izpuščenih iz zapora v Oslu po odpustu brez bivališča; pri nas taki podatki za zdaj niso zbrani).
- Ljudje, ki za naslednjo noč nimajo preskrbljenega prenočišča.

V nadaljevanju opisujeva t. i. ETHOS-definicijo brezdomstva v Evropi in njena politično-konceptualna izhodišča. To definicijo je izdelala Evropska zveza nacionalnih organizacij, ki delajo z brezdomci (FEANTSA); skupaj z Evropsko opazovalnico brezdomstva (European observatory on homelessness; Edgar in Meert, 2005). Ta definicija izhaja iz stališča, da je treba brezdomstvo razumevati znotraj širšega konteksta socialnega izključevanja in izključenosti (oz. vključenosti). »Tako razumevanje združuje različne razlage brezdomstva in prepoznava pomembnost tako strukturnih in institucionalnih kot tudi odnosnih in osebnih dejavnikov,« pravijo Edgar in drugi (2001).

»Razumevanje brezdomstva kot le enega izraza socialne izključenosti pomeni, da morajo biti odzivi in rešitve bolj celovite, kot če bi razumeli brezdomstvo le kot spanje zunaj na cesti. Socialno

politične rešitve morajo v tem primeru obsegati ne le namestitev brezdomcev, ampak tudi njihove socialne okoliščine in socialno blagostanje. Kot komponente socialne integracije morajo preskrbeti tudi možnosti za uspešno re-integriranje, socialno participiranje, osebno varnost, nadzor in opolnomočenje.« (Edgar in drugi, 2000.)

Ciljno pomoč brezdomcem nekatere države razumejo kot pomoč pri njihovem socialnem vključevanju, ki naj odgovarja na večdimenzionalno kopičenje izključenosti (in ne le na odsotnost strehe na glavo), ki je značilno za mnoge brezdomce. Edgar in Meert (2005) citirata ugotovitve nizozemske ekspertne skupine, ki je kot ciljno skupino opredelila (namesto le s terminom "brezdomci", ki implicira, da je problem samo streha) kot ljudi, ki:

- »niso dovolj sposobni da bi si sami preskrbeli vse potrebne stvari za življenje (zavetišče, hrano, dohodek, socialne stike, ustrezno skrb zase);
- doživljajo več problemov hkrati, kar lahko vključuje nezadostno skrb zase, socialno izoliranost, propadle bivalne in življenjske okoliščine, pomanjkanje stalne ali trajne namestitve, velike dolgove, težave z duševnim zdravjem in odvisnostmi;
- ne prejmejo, po ocenah strokovnjakov iz poklicev pomoči, toliko skrbi in podpore, da bi se lahko obdržali v družbi;
- ne izražajo potreb po pomoči na tak način, ki bi ustrezal običajnim načinom delovanja običajnih skrbstvenih in podpornih ustanov (kjer običajno pomoč iščejo sorodniki, sosede ali opazovalci), in zato prejemajo neustrezno, nezadostno ali neusklajeno pomoč.«

Problem brezdomstva je s tem postavljen v širši okvir ter se ga pojmuje kot spreminjajoč se proces v kontekstu različnih priložnosti in ogrožujočih dejavnikov (katerih rezultat je lahko tudi ekstremna, trajna in večdimenzionalna socialna izključenost). Nabor teh ogrožujočih dejavnikov kaže tabela 2.

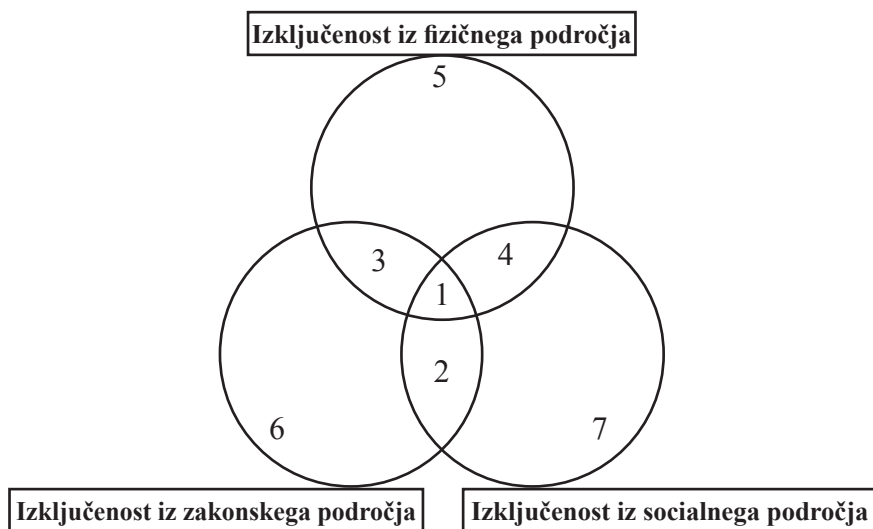
Tabela 2: Faktorji ogroženosti in tveganja stanovanjske izključenosti (Edgar in Meert, 2005)

Polje vzročnosti	Dejavniki ogroženosti	Opombe
STRUKTURNO	Ekonomski procesi	Vpliv na zaslužek, negotovost zaposlenosti
	Povečevanje priseljevanja	Vpliv na ksenofobijo, razizem in diskriminacijo
	Bolj omejujoče definicije državljanstva	Vedno večje omejitve dostopa do socialnega varstva
INSTITUCIONALNO	Obstoječe storitve nespecializiranih služb	... ne ustrezajo potrebam po pomoči
	Odsotnost dostopnih služb	... ki bi ustrezale potrebam po pomoči
	Mehanizmi razdeljevanja dobrin (storitev in javno dostopnih stanovanj)	Neustreznost glede na potrebe (prostorska koncentracija, postopki dodeljevanja)
	Pomanjkanje ustreznih služb	... za preprečevanje, terensko delo
	Odsotnost koordinacije med obstoječimi nespecializiranimi službami	Vpliva na kontinuum podpore in stanovanjskih karier
ODNOSNO	Družinski status	Samski ljudje so bolj ogroženi
	Značilnosti odnosnih situacij	Partner, ki zlorablja; očim, mačeha
	Razpad odnosov	Smrt, ločitev, zapustitev
OSEBNO	Ekonomski/zaposlitveni položaj	Slab dohodek
	Narodnostni položaj	Verjetnost diskriminacije
	Državljski položaj	Slab dostop do socialnega varstva
	Handikepiranost/dolgotrajna bolezen	Vključuje težave v duševnem zdravju in duševni razvitosti
	Izobraževalni položaj	Slabi dosežki
	Zasvojenost	Alkohol, prepovedane droge, igre na srečo
	Starost/spol	Mladi/stari, ženske
Priseljski položaj	Položaj priseljenca/ pravkar prispel	

Strukturni in institucionalni dejavniki lahko povečujejo ogroženost in tveganje za socialno izključenost, osonni dejavniki pa velikokrat nastopajo kot neposredni povodi za krizna stanja, ki lahko peljejo k brezdomstvu. Osebni dejavniki so tudi lahko ključni dejavnik brezdomstva, pri čemer pa jih zaradi njihove manj razvidne narave zlahka spregledamo ali podcenjujemo njihov pomen in težo.

ETHOS-ova definicija (oz. klasifikacija) brezdomstva izhaja iz koncepcije treh področij brezdomstva in stanovanjske izključenosti. Slika 3 kaže ta tri področja in njihove preseke, ki definirajo sedem bolj specifičnih teoretično možnih vrst brezdomstva, ki so bolj podrobno opisane v tabeli 3.

Slika 1: Tri področja brezdomstva in stanovanjske izključenosti (Edgar in Meert, 2005)

Na osnovi predpostavljenih treh področij možne izključenosti in njihovih kombinacij je FEANTSA razvila svojo konceptualno definicijo – pravzaprav shemo 13 vrst brezdomstva in stanovanjske izključenosti, ki jo prikazuje tabela 4. V njej je teh 13 vrst bolj podrobno operacionalno opredeljenih. Shema daje najširši okvir definiranja brezdomstva, ki nam omogoča oceniti širino/ozkost posameznih nacionalnih definicij oz. ugledati pojav brezdomstva v širšem okviru in v odnosu s sorodnimi pojavi.

Tabela 3: Sedem teoretično možnih vrst brezdomstva (Edgar in Meert, 2005)

	Konceptualna kategorija	Fizično področje	Zakonsko področje	Socialno področje
Brezdomstvo	1 Brez strehe	Nima prebivališča (strehe)	Ni zakonsko upravičen do možnosti ekskluzivne lastnine	Nima zasebnega in varnega osebnega prostora socialnih odnosov
	2 Brez hiše	Ima prostor za življenje, ki je primeren za bivanje	Ni zakonsko upravičen do možnosti ekskluzivne lastnine	Nima zasebnega in varnega osebnega prostora socialnih odnosov
Stanovanjska izključenost	3 Negotovi in nezadostno stanovanje	Ima prostor za življenje, ki pa ni varen in ni primeren za bivanje	Nima varnosti najema	Ima prostor za socialne odnose
	4 Nezadostno stanovanje in socialna izoliranost ob zakonitem bivanju	Nezadostno stanovanje (ni primerno za bivanje)	Je zakonsko upravičen do možnosti ekskluzivne lastnine	Nima zasebnega in varnega osebnega prostora socialnih odnosov
	5 Nezadostno stanovanje (ob varnem najemu)	Nezadostno stanovanje (ni primerno za bivanje)	Je zakonsko upravičen do možnosti ekskluzivne lastnine	Ima prostor za socialne odnose
	6 Negotovo stanovanje (ob zadostnem stanovanju)	Ima prostor za življenje	Nima varnosti najema	Ima prostor za socialne odnose
	7 Socialna izoliranost ob zadostnem in varnem stanovanju	Ima prostor za življenje	Je zakonsko upravičen do možnosti ekskluzivne lastnine	Nima zasebnega in varnega osebnega prostora socialnih odnosov

Tabela 4: Evropska tipologija brezdomstva in stanovanjske izključenosti (ETHOS – 2006), kot jo je oblikovala FEANTSA (Edgar in Meert, 2005)

Konceptualna kategorija	Operacionalna kategorija	Podkategorija	Generična definicija
Brez strehe (<i>Roofless</i>)	1	1.1	Spijo pod milim nebom, nimajo 24-urnega dostopa do nastanitve/ nimajo bivališča
		1.2	Dostopni s terenskim delom
	2	2.1	Nizkopražna zavetišča, ki vključujejo le nočitve (* spanje v Ljubljani v zabojnikih)
		2.2	Poceni penzioni
		2.3	Kratkotrajne hotelske namestitve
Brez stanovanja (<i>Houseless</i>)	3	3.1	Zavetišče (hostel) za brezdomce z začasno nastanitvijo
		3.2	Začasno bivanje (brez določenega roka)
		3.3	Začasno bivanje (s prehodnim rokom)
		3.4	Začasno bivanje (z daljšim rokom)
	4	4.1	Nastanitev v zavetiščih za ženske, varne hiše
		4.2	Podprte (razpršene) namestitve
	5	5.1	Začasne nastanitve/sprejemni centri (azili)
		5.2	Nastanitve za repatriirance
		5.3	Bivališča za priseljske delavce (* samski domovi)
	6	6.1	Kazenske institucije (pripori, zapori)
		6.2	Medicinske institucije
	7	7.1	Skupinske podprte (varovane) namestitve
		7.2	Individualne podprte (varovane) namestitve
		7.3	Namestitve v foajjih
7.4		Nastanitve za najstniške starše	

tabela se nadaljuje...

Negotovo (insecure)	8	Ljudje, ki bivajo v negotovih bivališčih (brez pravice najema)	8.1	Začasno bivanje s sorodniki/prijatelji (ne po svoji izbiri)
			8.2	Bivanje brez veljavne (pod)najemne pogodbe
	9	Ljudje, ki živijo v grožnji pred izselitvijo/deložacijo	9.1	Pravne prisilne izselitve najemnikov
9.2			Pravne prisilne izselitve zaradi spremembe lastnine (* zaradi denacionalizacije)	
	10	Ljudje, ki živijo pod grožnjo nasilja	10.1	Življenje pod grožnjo nasilja s strani partnerja, staršev ali drugih
Neprimerno (inadequate)	11	Začasne strukture	11.1	Mobilno domovanje (v avtu, prikolici, kolibi, vagonu)
			11.2	Ilegalna zasedba zemljišča (npr. Romi)
			11.3	Ilegalna zasedba stavbe (skvotiranje, * bivanje v »bazi«, bivaku)
	12	Ljudje, ki živijo v neprimernih bivališčih	12.1	Neprimerno za bivanje (glede na nacionalno zakonodajo ali standarde)
	13	Ljudje, ki živijo v ekstremni prenaseljenosti	13.1	Glede na nacionalno normo prenaseljenosti

Opomba: za znakom * navajava nekatere slovenske specifikke oz. specifične izraze

Razvrstitev v tabeli 4 opozarja na množstvo oblik brezdomstva ter hkrati na kulturno relativnost oz. pogojenost definicij s kulturno določenimi normami, standardi, pričakovanji in zakonodajo. Zadnja kolona v tabeli je odprta, kar pomeni, da v različnih družbenih kontekstih vanjo lahko k posameznim podkategorijam vpisujemo različne specifične oblike brezdomstva oz. morda najdemo celo nacionalno specifične dodatne podkategorije. Domnevamo lahko, da bolj ko je v neki družbi problem razširjen in so nasploh oblike/stili življenja pluralizirani, več možnih in obstoječih oblik brezdomstva bomo v njej našli. Gre za tipologijo, ki so jo razvile različne evropske države. Je kompleksna in razvejana, kar odraža obsežnost, razvejanost in kompleksnost pojava v teh državah, pa tudi meddržavne razlike. Predpostavljamo, da bolj kompleksna slika brezdomstva implicira tudi potreben boj za kompleksne načine spopadanja s tem pojavom. Iz te klasifikacije ne moremo povzeti

enostavne definicije brezdomstva, temveč nas predvsem opozarja na različne družbene podsisteme, ki so s pojavom povezani, npr. zdravstvo, penalni sistem, pravna ureditev, urbanizem, institucija družine in s tem povezana pričakovanja itd.

Kot rečeno, pa vsaka taka statična klasifikacija/tipologija – kolikor koli je že kompleksna – ne more dobro zajeti procesne, spremenljive narave brezdomstva, zaradi katere je velik del brezdomstva manj opazen, skrit, neviden. Mnogi brezdomci namreč skozi leta, mesece ali celo tedne prehajajo med različnimi vrstami namestitev, med cesto, skvotiranjem, začasnim bivanjem v skvotih in “bazah”, bivanjem pri prijateljih, zakonitimi podnajemniškimi nastanitvami, zaporom, bolnico in zavetišči. Lahko se zgodi, da jih zlahka izgubimo iz evidenc, zato ker v nekem (oz. sploh nobenem) določenem trenutku niso “stalno” nekje, ampak so “vedno nekje drugje”. Pomembno je to, da nimajo takšnih socialnih mrež ter drugih pogojev za to, da bi lahko kjerkoli bivali trajno in varno, pa tudi če, to ne bi bilo ob najbolj ugodnih materialnih bivalnih pogojih.

Primer 2: posameznik, ki kroži med različnimi oblikami nastanitve

M., star med 20 in 30 let, ima od svojega 15 leta dalje težave z nedovoljenimi drogami, s tem v zvezi pa še s kriminalnimi aktivnostmi. Prvič je šel od doma še mladoleten in sicer zaradi nesoglasij oz. nemogoče uskladitve odvisniškega načina življenja z zahtevami staršev. Od tedaj je vsega skupaj na cesti preživel vsaj 3 leta. Medtem je bil pogosto v različnih programih zdravljenja, v določenem obdobju (ko mu je spričo preprodaje drog uspelo priti do večje količine denarja) je imel celo stanovanje v najemu, občasno se je vračal k staršem. Ti niso dokončno prekinili stikov z njim, pač pa so se v določenem obdobju, da bi ga obvarovali pred “kvarnimi vplivi mesta” preselili na periferijo, kar pa seveda zgodbe ni bistveno spremenilo. Še po selitvi je nihal med bivanjem v bazah v centru mesta, zavetiščem in vračanjem domov oz. k staršem. Trenutno je ta oseba na prestajanju kazni, neposredno povezane z brezdomskim in odvisniškim načinom življenja (male kraje, tatvine, preprodanje ...). Ker prestajanje kazni ni ravno čas, naklonjen gojenju vezi z družino, prav tako pa

ne čas približevanja k večji samostojnosti, ter ker statistike iz tujine bivanje v kazenskih ustanovah prikazujejo kot enega glavnih dejavnikov, povezanih z brezdomstvom, je veliko vprašanje, kaj bo naslednja postaja v življenju predstavljene osebe in kdaj ter kako se bo omenjeno kroženje ustalilo oz. ustavilo.

Primeri tega, kako lahko posameznik kroži med različnimi vrstami nastanitve, so morda še pogostejši oz. je menjavanje oblik nastanitev hitrejše med mladimi, posebej odvisniki, katerih poti se začasno ustavljajo - poleg bivanja v bazah, pri starših, v programih odvajanja ali zdravljenja od drog ali pri prijateljih - tudi v kazenskih institucijah.

Primer 3: posameznik, ki kroži med različnimi oblikami nastanitve

Zaradi predsodkov nisem mogel dobiti stanovanja v svojem kraju (eno od srednje velikih slovenskih mest – op. avtorjev), veš kako je to, na teden morda pride eno ali pa dva oglasa ven, potem pa lastniki delajo selekcijo. Veš da men noben ... k mam čupo, pa na primer punco, ki je rdeča v glavo, pa ne vem, kaj še vse. Tako da nisem mogel nikakor dobit stanovanja, potem ko sem letel od doma. Tega ki sem ga imel, je bil pa tako, ne vem, bila sva v eni hiši, nisva bila v bloku. In nad nama sta stanovala lastnika, stara čez 65 let. In se je on vtikal, zakaj jaz nikjer ne delam, jaz sem pa denar vlekkel od tega, ko sem dilal. Tamala je delala u kazinoju, ne, ... pa potem so spraševali, zakaj se ona tako oblači, na primer, skos je govoru, da naga hodi po svetu, ko je bilo poletje. Ta mala je prišla ob štirih zjutraj domov, je imela tako službo, ob osmih nama je pa začel z električno štemarco, v tisto steno, kamor sva imela glavo obrnjeno. Ma ja, in veš, da ni moglo it. Sva šla pač ven, ne. Pol pa stanovanja nisem mogel dol najt, sej sem bil en cajt malo tle malo tam, samo veš, da ne moreš nekomu se nalimat na hrbet pa mu bit v breme.

Sem iskal stanovanje, pa ga nisem našel, potem sem pa še službo zaradi tega izgubil ne, k veš da celo noč bit nekje zuni, pa prideš na šiht, ne moreš delat normalno, ne. Šef je reku, da

ko si bom najdu stanovanje, lahko pridem nazaj, ne, sam pol me je pa peljalo eno z drugim: nism več mogu nič, ... ta vir dohodka, ki sem ga imel sigurnega na mesec, na primer, sej socialno imam, ne, sam še zmeri rabiš neki zraven, če hočeš stanovanje, ker stanovanja so precej draga. Potem nisem našel stanovanja, sem bil že počasi na cesti, že v mestu, kjer sem živel prej. Pa se mi je nakopičilo, nisem mogel več neki bluzit, pa sem prišel v Ljubljano. Sej je tisto, jaz sem prišel sem z namenom, da si službo, na primer, spet najdem, pa tle je več možnosti, če nič drugega, si študentsko sobo najdeš al pa karkoli. Samo, pol tuki je tko, da, ... hm, pa si v krogu začaranem.

Posebna vrsta brezdomstva je t. i. dnevno brezdomstvo, ki ga v resnici v tabeli 4 sploh ne najdemo, v tabeli 3 pa ga najdemo v kategoriji 7 – *Socialna izoliranost ob zadostnem in varnem stanovanju* ali v kategoriji 4 – *Nezadostno stanovanje in socialna izoliranost ob zakonitem bivanju*. Gre za osebe, ki sicer imajo streho nad glavo, torej svoj prostor, ki je lahko bolj ali manj primeren in bolj ali manj varen, vendar pa je njihovo življenje čez dan povsem podobno življenju brezdomcev iz drugih kategorij, tudi iz tistih, ki označujejo odsotnost strehe nad glavo. Njihov problem je odsotnost kakršnihkoli ali smiselnih socialnih stikov, vezi in odnosov v praznini življenjskih dejavnosti, ki se seveda praviloma povezuje z odsotnostjo materialnih virov in možnosti uporabe prostora. Dnevno brezdomstvo je velikokrat nekakšna vmesna faza pred prehodom v “polno” brezdomstvo, lahko pa je tudi razmeroma trajno stanje. Dnevno brezdomstvo, ki je kvalitativno po mnogočem podobno “polnemu” brezdomstvu, je tudi zelo težko meriti in ugotavljati. Dnevno brezdomstvo je torej pojav, pri katerem posameznik sicer ima bivališče (najpogosteje pri starših ali drugih sorodnikih, včasih celo samostojno), a je sicer izključen iz produktivnih sfer življenja v družbi, katere del naj bi bil. Torej ni vključen v izobraževalni sistem, ni zaposlen, pogosto so njegove socialne mreže šibke in neuporabne v smislu socialne mobilnosti, najpogosteje so vezane na ljudi z ulice, ki bi jih lahko uvrstili v različne kategorije brezdomstva. Prav tako so njegove dnevne aktivnosti podobne dnevnim aktivnostim ljudi s ceste. Gre skratka, za pomanjkanje aktivnosti, ki bi posamezniku napolnile življenje – tako z vidika posameznika kot tudi z vidika širše

družbe. Pogosto dnevno brezdomstvo pomeni prognozo za bodoče kronično brezdomstvo, saj ni potrebno dosti (le še na primer izpad podpore staršev zaradi grožnje rubeža), pa tak posameznik pristane na cesti. Na cesti pa pogosto pristane tudi iz drugega razloga, npr. osebnostne stiske ali zasvojenosti.

Dnevno brezdomstvo je lep pokazatelj že ponujene teze, da pri brezdomstvu ne gre le za pomanjkanje stanovanja, pač pa je marsikdaj odločilen razlog, da nekdo pristane na cesti, drugje kot v pomanjkanju stanovanja, vselej pa je kompleksnejši kot le to. Nezanemarljivo je tudi dejstvo, da se različni opisani pojmi, ki vsi vplivajo na razumevanje brezdomstva in torej tudi na njegovo definiranje ter posledično merjenje – spremenljiva narava brezdomstva, prikrito brezdomstvo in pa dnevno brezdomstvo - med seboj povezujejo, prekrivajo, dopolnjujejo in ne pomenijo čistih kategorij.

Primer 4: dnevno brezdomstvo

V delu Ljubljane – novejšem naselju - smo opazili skupino ljudi, ki se zbirajo na trgu pred trgovinami in lokali. Ob robu trga imajo postavljene stole, pa tudi metlo, s katero svoj dnevni kotiček vzdržujejo. So moški srednjih let, njihova dnevna aktivnost pa je vljudno žicanje drobiža pri mimoidočih ter praznjenje steklenic vina, ki si jih z nabranim denarjem lahko privoščijo. Ob večernih urah pospravijo svoje dnevno domovanje in gredo “domov”, večina jih živi skupaj z materjo ali drugimi sorodniki. Odnosi “doma” so napeti, konfliktni in naporni, dom pa ti posamezniki prenesejo ravno do te mere, da se vanj zatečejo spat. V tako imenovani dom ti posamezniki tudi ničesar ne vlagajo, lahko bi rekli, da živijo nekemu na grbi oz. so se iz svojega doma in skrbi za ohranjanje le-tega vsaj do polovice, verjetno pa tudi že čez, že izvzeli. Te osebe niso vključene v nikakršne druge aktivnosti, dan jim torej polni zgolj rutina, ki so si jo postopoma izoblikovali in s katero bodo najverjetneje nadaljevali tudi v prihodnje. Ne iščejo službe, ne druge vrste vključitve. Če bi jih vprašali, ali so s svojim načinom življenja zadovoljni, bi bil odgovor najverjetneje da so, saj njihova raven aktivnosti ne omogoča nikakršne bistvene spremembe v njihovih življenjih, česar se zavedajo in zaradi tega zunanjemu opazovalcu delujejo kot resignirani ter otopeli.

Primer 5: dnevno brezdomstvo

Mlajši moški O., je na papirju solastnik hiše v Ljubljani, v kateri živita še dva njegova sorodnika. Večino časa ta moški preživi na cesti, domov se vrača le redko. V obdobjih, ko se domov vrača prespat, dneve pa preživlja na ulici, bi lahko tega posameznika uvrstili v kategorijo dnevnega brezdomstva. Odnosi doma so zanj nezadovoljujoči in prežeti z odvisnostjo od alkohola in mnogimi vzajemnimi očitki. Ko se vrne domov, ga tam čakajo tudi težave finančne narave, neplačane položnice in mnogi, vse številnejši dolgovi ter pozivi na sodišče zaradi neplačanih dolgov, s tem pa se povečuje tudi verjetnost rubeža in pa medosebna napetost med njegovimi sorodniki in njim. Omenjena oseba uporablja organizacije in servise za brezdomce. Kljub temu, da ima bivališče, ki ni daleč od centra Ljubljane, tam pa svojo posteljo in kopalnico, se tja redko vrača, ampak se raje oblači pri ponudnikih tovrstnih storitev za brezdomce, prav tako se tam tudi hrani, spi pa po parkih (kar je tudi vir mnogih njegovih kazni) ali v zapuščenih starih hišah. Njegovo socialno mrežo sestavljajo večinoma drugi brezdomci. Zanimivo pri tej osebi je, da mu uspe na cesti ostati celo v obdobjih, ko si začasno najde delo, čeprav pa v takih obdobjih ugotavlja, da je pomembno imeti izhodišče – dom, kjer se je mogoče ocediti in spočiti. A kaj, ko se v svojem tako imenovanem domu ne spočije, pač pa se psihično še dodatno razburi in vznemiri, vse to pa so novi razlogi za nadaljnje obupovanje, kako so spremembe nemogoče in za ponovni odhod na cesto.

Merjenje obsega brezdomstva je izredno težko, posebej če govorimo o potrebi po zanesljivem in mednarodno primerljivem merjenju. Ocenjevanje števila oseb, za katere so značilna vedenja ali lastnosti, ki so moralno neodobravane ali obsojane, je vedno zelo težko in nezanesljivo, bodisi da gre za duševne bolezni, kazniva dejanja in uporabo ali odvisnost od drog (dovoljenih ali nedovoljenih), prav tako pa tudi, če gre za brezdomstvo. To je predvsem zato, ker gre za pojave, ki jih ljudje neradi razkrivajo, ker se bojijo moralnega sankcioniranja s strani drugih.

Zanesljivo ocenjevanje obsega brezdomstva je še dodatno

otežkočeno zaradi spodaj navedenih dodatnih razlogov:

- Brezdomstvo je izrazito socialno-kulturno relativen pojem, zaradi česar je ocena njegovega obsega v veliki meri odvisna od robnih pogojev njegovega opredeljevanja (kar na primer v veliko manjši meri ali sploh ne velja za kazniva dejanja ali uporabo drog).
- Brezdomstvo je pojav, za katerega sta značilni procesnost in časovna spremenljivost (iz začasnih in neprimernih bivališč na cesto in spet nazaj). To je gotovo ena od ključnih težav, saj so tako rekoč vsi obstoječi načini merjenja stanovanjskega položaja namenjeni uporabi v prav določenih "sektorjih" družbenih dejavnosti oz. uporabi v okviru specifičnih življenjskih ali institucionalnih polj, ne pa uporabi v nejasnih prostorih med sektorji in življenjskimi polji. Brezdomstvo je tipičen procesni pojav, ki se dogaja v medsektorskih prostorih.
- V Sloveniji (in tudi v mnogih drugih državah) nimamo prav nobene institucije, ki bi bila zadolžena za (centralno) evidentiranje brezdomstva, in zato tudi nobenega (statističnega) sistema (jasno dogovorjenega načina) zbiranja podatkov o brezdomstvu.
- Različne organizacije, ki se srečujejo z brezdomci, tudi nimajo razvitega enotnega načina beleženja in potemtakem merjenja števila brezdomcev. Resda se s pojavom srečujejo v različnih vlogah in torej odkrivajo pojavne oblike in vidike pojava, vendar so njihove evidence deloma nepopolne, deloma pa neprimerljive.²
- Med drugimi težavami naj omenimo le še težavo v zvezi z vprašanjem, ali med brezdomce vključiti tudi t. i. dnevne brezdomce, ki so ogroženi z zelo podobnimi tveganji kot drugi brezdomci, pa čeprav "tehnično" niso brezdomci.

V evropskih državah se uporabljajo različni pristopi in načini merjenja, ki naj bi (teoretično) zajeli tudi problematiko brezdomstva. Med njimi so (Edgar in Meert, 2005):

- »ankete in preštevanje oseb, ki spijo na cesti (rough sleepers),

² Vseeno pa je v nekaterih državah enotni sistem beleženja pojava s ciljem merjenja dobro razvit in tudi pri nas si bomo postopoma morali začeti prizadevati za to. Deloma primerljiv je poskus EU, da z oblikovanjem in implementacijo temeljnih indikatorjev uporabe prepovedanih drog vzpostavi evropsko primerljiv informacijski sistem.

- zbiranje podatkov od ponudnikov socialnih storitev,
- populacijske ankete in ankete gospodinjstev,
- popisi stanovanj,
- analiza vlog za pridobivanje (socialnih) stanovanj za brezdomce,
- podatki iz rezidenčnih institucij (kaznovalne ustanove, psihiatrija itd.),
- posebna/specifična anketiranja.«

Vendar pa avtorja ocenjujeta, da so vsa ta merila zaradi socialnih, kulturnih in političnih razlik le relativno (mednarodno) primerljiva. Po drugi strani menita, da katerokoli od teh meril lahko le v nezadostni meri dokumentira obseg brezdomstva, ki se zaradi svoje skrite in procesne narave izmika ambicijam po natančnem in zanesljivem merjenju. Opozarjata na splošno pravilo, po katerem katerokoli merilo brezdomstva obseg tega pojava podcenjuje. Zavzemata se za to, da bi morali problem skrite narave brezdomstva zaobiti na ta način, da brezdomstvo ugotavljamo in merimo na posreden način, torej z identifikacijo obsega ogroženosti in socialnih tveganj (za izgubo namestitvev).

Vseeno pa namen ocenjevanja obsega brezdomstva ostaja legitimen cilj. Prizadevamo si za oblikovanje boljših in bolj raznolikih meril (ki naj zajamejo čim več dimenzij brezdomstva, ogroženosti, tveganj). Delovna skupina za statistiko brezdomstva pri EUROSTAT-u je v zvezi s tem naročila pripravo priporočil za oblikovanje bolj harmoniziranega sistema meril. Med njimi so (Brousse, 2004, cit. po Edgar in Meert, 2005; Edgar in drugi, 2007):

- »oblikovati celovito in usklajeno shemo/klasifikacijo za stanovanjsko/brezdomsko statistiko;
- predlagati standardiziran nabor spremenljivk, ki naj jih uporabljajo ponudniki storitev za brezdomce;
- pripraviti skupino vprašanj, ki naj bi jih uporabljali v evropskih anketah gospodinjstev in ki naj bi spraševala po preteklih epizodah brezdomstva;
- pripraviti skupino vprašanj, ki naj bi jih uporabljali v evropskih anketah gospodinjstev in ki naj bi spraševala po osebah, ki začasno bivajo pri sorodstvu ali prijateljih.«

3 Ocena obsega brezdomstva v Ljubljani

V letih 2005–2006 je potekala raziskovalna naloga Problematika brezdomstva v Ljubljani, ki jo je sofinancirala Mestna občina Ljubljana. Eden od ciljev te naloge je bil izdelati oceno obsega brezdomstva v Ljubljani.³

Potrebo po taki oceni so pogosto izražali mediji, predvsem v – za medije – “značilnih” trenutkih, kot so predbožični čas v decembru, ob odkritju različnih ekscesnih dogodkov v zvezi z brezdomci ali v času izjemnega zimskega mraza. Seveda pa so to potrebo izražale tudi strokovne službe MOL, pač zaradi potrebe po načrtovanju svoje dejavnosti, točneje načrtovanju obsega različnih služb za brezdomce, verjetno pa predvsem zaradi načrtovanja obsega namestitvenih možnosti za njih.⁴

V odsotnosti kakršnih koli vsaj minimalno zanesljivih in celovitih statističnih podatkov smo se v raziskovalni nalogi lotili oblikovanja ocene števila brezdomcev na več načinov. Treba je poudariti, da ti načini niso pomenili poskusa oblikovanja standardiziranega in primerljivega merjenja brezdomstva niti niso ciljali na oblikovanje celovitega načina merjenja. Za doseganje teh ciljev je bilo naše znanje premajhno, prav tako pa je to tudi presegalo namene raziskovalne naloge.

3.1 Metodološke značilnosti raziskovanja/ ocenjevanja obsega brezdomstva v Ljubljani

Pri ocenjevanju obsega brezdomstva v Ljubljani smo izhajali iz več vrst podatkov:

A. podatki o uporabnikih brezplačnih kosil v razdeljevalnici kosil v Zavetišču na Poljanski cesti v Ljubljani;

³ Celotno poročilo o raziskavi je dostopno v Dekleva in Razpotnik (2006).

⁴ V medijih se je najpogosteje pojavljala ocena, da je v Ljubljani 300–400 brezdomcev. Kolikor nam je uspelo slediti izvoru teh ocen, domnevamo, da najverjetneje izhajajo iz izjav Borisa Kosca, vodje zavetišča na Poljanski cesti v Ljubljani. Ocene o potrebnosti novih namestitvenih kapacitet pa so se včasih oblikovale tudi na osnovi povsem neustreznih indikatorjev oz. na osnovi nerazumevanja socialnega konteksta in narave brezdomstva, npr. podatka o tem, da v Zavetišču na Poljanski ulici povprečna zasedenost namestitvenih kapacitet ni 100%, ampak le 95%, ali pa na osnovi izkušnje, da je šlo le malo brezdomcev spat v ogrevane šotore, ki so jih provizorično za nekaj dni postavili v mestu v času hudega zimskega mraza.

- B. podatki iz anketiranja 91 uporabnikov brezplačnih kosil;
- C. podatki iz lastnega cestnega anketiranja 107 brezdomcev;
- D. podatki iz poglobljenih in kompleksnih študij primera desetih brezdomcev;
- E. podatki iz obsežnega terenskega dela z brezdomci;
- F. podatki drugih organizacij (policije in centrov za socialno delo).

V nadaljevanju na kratko opisujemo značilnosti in pomen vsake od petih vrst podatkov, ki jih bomo v nadaljevanju članka označevali s črkami od A do E.

- A. V zavetišču na Poljanski ulici v Ljubljani že več kot 10 let evidentirajo uporabnike, ki tam prenočujejo. Teh je do 36 in po vseh kriterijih nedvomno predstavljajo brezdomce. Poleg teh pa vsak dan prihaja na brezplačna kosila še večje število uporabnikov, ki jih dejansko evidentirajo tako, da jih vprašajo po imenu in to ime zapišejo.⁵ Uporabniki brezplačnih kosil seveda niso vsi brezdomci, vendar pa jih je po ocenah strokovnih delavcev Zavetišča med njimi mnogo. Poleg te (institucionalne) točke, kjer se stalno zbirajo (tudi) brezdomci, je podobnih točk, kjer je mogoče dobiti brezplačno hrano (običajno suho), še več. Prav to bazo podatkov pa smo izbrali kot vir podatkov za naše raziskovanje zato, ker obsega največje število let, ker je med vsemi zbirana najbolj sistematično, predvsem pa zato, ker obsega tudi imena uporabnikov, kar nam je omogočilo poglobljene in bolj kompleksne raziskovalne postopke. V naši raziskavi smo uporabili podatke o uporabnikih brezplačanih kosil v obdobju treh let (2003–2005).
- B. Boris Kosec je v okviru svoje raziskave (Kosec, 2007) v aprilu 2006 anketiral skupino slučajno izbranih 91 uporabnikov brezplačnih kosil, ki so v obdobju enega meseca prihajali na kosila. Med drugim jih je vprašal tudi to, ali so brezdomci in kolikokrat mesečno pridejo na brezplačna kosila.⁶ Za razliko od vira A je bila v teh podatkih torej dostopna tudi informacija, ali

⁵ Uporabnikom dejansko ni treba povedati svojega imena, če želijo prejeti brezplačno kosilo. Imena se zbirajo zaradi analitičnih razlogov. Ta baza imen seveda ni brezhibna in povsem zanesljiva. Zahvaljujeva se Borisu Koscu za prijazno dovoljenje za uporabo teh podatkov.

⁶ Zahvaljujeva se Borisu Koscu za prijazno dovoljenje za uporabo teh dveh vrst podatkov iz njegove raziskave.

se uporabnik sam pojmuje kot brezdomec, vendar pa nismo imeli na voljo imen uporabnikov.

- C. V obdobju zime 2005/06 smo s skupino terenskih delavcev anketirali skupino 107 brezdomcev, ki smo jih našli na desetih različnih lokacijah (glej tabelo 6). Osem od teh lokacij je načrtno in vnaprej izbranih; to so bile različne organizacije, ki ponujajo storitve za brezdomce. Na teh lokacijah smo uporabnike povabili k anketiranju, pri čemer je bilo prvo vprašanje in pogoj za upoštevanje ankete, da je uporabnik sam sebe opredelil kot brezdomca. Anketa je imela nad 200 vprašanj, za ta članek pa je pomembno samo vprašanje o tem, ali uporabnik kdaj hodi na brezplačna kosila na Poljansko cesto.
- D. Izdelala sva deset študij primerov desetih brezdomcev, ki sva jih izbrala tako, da bi bili čim bolj različni in da bi hkrati v čim večji meri odražali tipične strukture brezdomcev (kot sva jih poznala iz literature in lastnih izkušenj). Med njimi so bile tri ženske, dva z izkušnjo bivanja v vzgojnem zavodu, pet z izkušnjo hospitalizacije v psihiatrični ustanovi, pet takih z izkušnjo zdravljenja odvisnosti, šest z izkušnjo bivanja v zaporu, z modalno starostjo med 31 in 50 let ter s stažem brezdomstva med 4 in 15 let. Po vrsti brezdomstva sva jih opredelila kot pripadajoče štirim skupinam: dva sta bila dnevna brezdomca, dva ciklična, štirje stalni in dva rizična. Študije primerov so bile večinoma narejene na osnovi zelo obsežnega druženja, sodelovanja v skupnem projektu (oblikovanje časopisa *Kralji ulice*⁷), intervjujev, opazovanja z udeležbo, skupnih potovanj itd. v obdobju dveh let.
- E. V obdobju izvajanja raziskave (2005–2006) je več oseb izvajalo časovno obsežno terensko delo, v okviru katerega smo srečali mnogo brezdomcev in nekatere kasneje tudi razmeroma dobro spoznali. Terensko delo nam je dalo mnoga spoznanja, ki jih je težko formalizirati in se sedaj izražajo predvsem kot intuicija, na osnovi katere bova v empiričnem delu raziskave postavljala določene predpostavke in tudi številčne ocene.
- F. Pri ocenjevanju obsega brezdomstva sva uporabljala tudi podatke, ki sva jih dobila iz Policijske postaje Ljubljana Center

⁷ O procesu razvoja cestnega časopisa *Kralji ulice* glej več v Razpotnik in Dekleva, 2006.

ter iz petih ljubljanskih centrov za socialno delo. Vse te podatke sva pridobila osebno; v osebnem pogovoru oz. telefonsko.

V nadaljevanju so opisani štirje načini ocene obsega brezdomstva v Ljubljani, pri katerih so – v raznih kombinacijah – uporabljeni podatki iz zgoraj omenjenih virov od A do F.

Kako pa smo v našem raziskovanju definirali proučevani pojav – brezdomstvo – in katere vrste brezdomstva (npr. izmed 13 kategorij razvrstitve FEANTSE iz tabele 4.) smo v raziskavi upoštevali? Na to vprašanje je težko odgovoriti nedvoumno. Pretežen način uporabe (oz. definicije ali opredelitve) izraza “brezdomec” je bil intuitiven ali zdravorazumski, pri čemer je bilo ključno, da so se vprašane osebe prepoznale v tem izrazu. Pri virih podatkov B in C je torej šlo za metodo samoizbora oz. samoprepoznavanja. Pri “cestnem” anketiranju brezdomcev pa smo vendarle uporabili tudi nekoliko bolj opredeljeno definicijo brezdomstva, ki se je glasila takole:

Brezdomec/brezdomka ste, če spite zunaj ali v bazah, zavetiščih, v kletah ali vežah in če iz dneva v dan nimate zagotovljene strehe nad glavo oz. nimate svojega doma.

4 Rezultati: ocene obsega brezdomstva v Ljubljani

4.1 Najpreprostejša ocena

Pri tem najpreprostejšemu načinu smo izhajali iz baze podatkov uporabnikov brezplačnih kosil (vir A), ankete 91 uporabnikov (vir B), desetih študij primera (vir C) ter spoznanj iz terenskega dela (vir E).

V anketi 91 uporabnikov brezplačnih kosil (B) se je 50 oseb ali 55 % vzorca deklariralo za brezdomce. Glede na to, da je v letih 2004–2005 prihajalo na brezplačna kosila med 400 in 500 različnih uporabnikov (A), bi lahko sklepali, da je tudi med njimi 55 % brezdomcev, s čimer pridemo do ocene med 225 in 275.

Seveda pa se ti podatki nanašajo le na tisto skupino ljudi, ki hodijo na brezplačna kosila na Poljansko cesto, medtem ko ne zajemajo tistih brezdomcev, ki se tam ne pojavljajo. Po izkušnjah v

našem terenskem delu (E) obstajajo mnogi brezdomci, ki na kosila na Poljansko cesto ne hodijo; nekateri živijo ali preživljajo dneve izven ljubljanskega centra, drugi iz drugih razlogov. O deležu teh lahko zgolj ugibamo.

Če pa vzamemo kot izhodišče naših deset študij primera (C), ugotovimo, da tri od desetih obravnavanih oseb niso nikoli uporabljale kosil na Poljanski cesti. Ena domnevno zaradi uporabe drog, zaradi katere se morda tam ni počutila dovolj sprejeto, druga zaradi duševnih težav, ki so ji onemogočale prihajanje na kraje, kjer je bilo veliko neznanih ljudi, tretja pa zaradi oddaljenosti bivanja in premajhne mobilnosti. Iz tega razmeroma majhnega vzorca bi lahko sklepali, da le 70 % brezdomcev kadarkoli (pa čeprav le zelo malokrat na leto) uporablja brezplačna kosila, kar pomeni, da obstaja vsaj še 30 % takih, ki jih na razdeljevanju kosil na Poljanski cesti ne najdemo. Če k prejšnji oceni od 225 do 275 prištejemo še (matematično) ustreznih 42 % (30/70), pridemo do ocene 319–390 brezdomcev.

Pri tem pa nismo upoštevali še dveh dejavnikov, in sicer prvega, da smo med osebami, obravnavanimi v študijah primera, najverjetneje obravnavali bolj komunikativne in dostopne osebe, ter drugič, da smo veliko večino terenskega dela (na osnovi katerega smo prišli do oseb, ki smo jih opisali v študijah primerov v poglavju 5) vendarle opravili v centru mesta in tako slabše pokrili bolj oddaljene dele mesta, kjer pa je verjetno tudi manj brezdomcev.⁸ Oceno 319–390 imamo lahko po tej logiki prej kot ne za konservativno oz. “previdno” oceno.

Če pa za izhodišče vzamemo podatke, da je na brezplačna kosila v obdobju treh let prišlo skupaj 820 različnih oseb (A), potem ocena števila brezdomcev, pridobljena po enaki logiki, naraste na 594–727 brezdomcev v obdobju treh let (kar seveda pomeni, da niso bili vsi nujno naenkrat brezdomni oz. da je bil ta izračun vezan na daljše časovno obdobje in je tako lahko zajel nekoliko širšo kategorijo ljudi).

⁸ Obenem so brezdomci, vključeni v naše študije primera, predvidoma na splošno bolj vključeni v različne programe in ponudbe, kot je to morda “povprečni brezdomec”, vsekakor pa nismo zajeli veliko predstavnikov t. i. “skrite populacije”, torej tistih, ki jih je težko zajeti ali ki se stikov izogibajo.

4.2 Kompleksnejši izračun

Kosec je v svoji raziskavi (B) anketiral uporabnike brezplačnih kosil le v enem mesecu. Iz vira A imamo na voljo tudi podatke o obiskovanju kosil za obdobje treh let. Ko smo v poglavju 4.1 izhajali iz vira B, nismo upoštevali dejstva, da je Kosec z zbiranjem podatkov le v enem mesecu zajel neproporcionalno veliko tistih, ki prihajajo na kosila večkrat, ter neproporcionalno malo tistih, ki prihajajo na kosila bolj redko (in jih zato morda ravno tisti mesec tam ni bilo). Možna pa je predpostavka, da so tisti, ki prihajajo na kosila pogosteje, tudi pogosteje brezdomni, med tistimi, ki prihajajo redkeje, pa je brezdomnih manj.

Tabela 5 ponuja izračun, pri katerem uporabimo matematično korekcijo, s katero popravimo zgoraj omenjeno pomanjkljivost. Tabela pokaže naslednje: če izhajamo iz tega, da je 54,9 % tistih, ki pridejo v enem mesecu na kosilo (teh je bilo aprila 2006 91; vir B), brezdomnih, moramo ob upoštevanju enake strukture pogostosti prihajanja na kosila ugotoviti, da je od vseh tistih, ki pridejo na kosilo vsaj enkrat v enem letu (teh je bilo v letu 2005 434; vir A), brezdomnih le še 35,3 %. S tem se ocena števila brezdomnih v Ljubljani zmanjša za približno eno tretjino ali od prejšnjih 319–390 na 204–250. Vendar pa pri tem – tako kot prej – upoštevano le tiste, ki sploh prihajajo na kosila, in s tem torej izključujemo tiste, ki zaradi osebnih zadržkov ali prevelike oddaljenosti in/ali premajhne mobilnosti na kosila ne prihajajo. Teh je po naši intuitivni oceni verjetno vsaj še 30–50 % več (vir E). Z upoštevanjem faktorja 1,4 ocena spet naraste na 285–350. Prišli smo torej na zelo podoben izračun.

Tabela 5: Ocena odstotka brezdomnih med vsemi, ki so prišli na brezplačna kosila na Poljansko cesto v letu 2005, upoštevajoč izhodiščne indikatorje skupine, ki je prihajala na kosilo aprila 2006

Mesečna oz. letna pogostost uporabe brezplačnih kosil (vir B):	Koliko % je takih v Koščevem vzorcu N = 91 (vir B)?	Koliko % jih je v tej skupini brezdomnih (vir B)?	Koliko % je takih v Koščevem vzorcu N = 434 (2005) (vir A)?	Zmnožek 3. in 4. kolone:
1–5-krat mesečno oziroma 1–60-krat letno	9,9	22,2	66,6	14,8
6–10-krat mesečno oziroma 61–120-krat letno	12,1	63,6	13,4	8,5
11–15-krat mesečno oziroma 121–180-krat letno	9,9	66,7	5,5	3,7
16–20-krat mesečno oziroma 181–240-krat letno	1,4	57,1	6,0	3,4
21–25-krat mesečno oziroma 241–300-krat letno	18,7	76,5	3,2	2,5
26-krat mesečno oziroma 301-krat letno	34,1	45,2	5,3	2,4
Skupaj	100,0	54,9	100,0	35,3

4.3 Še bolj kompleksen izračun

V tem izračunu poskušamo izhajati iz lastnega anketiranja 107 brezdomcev (vir C) in upoštevati predvsem obstoječe podatke o tem, na katerih lokacijah smo uporabnike našli ter koliko iz katere lokacije jih povprečno kdaj uporablja kosila na Poljanski. Tabela 6 pokaže, da vsi tisti, ki smo jih našli pri uporabi kosil na Poljanski, vsaj kdaj tam uporabljajo kosila (kar je logično). Enako velja tudi za Škofijsko Karitas na Hudavernikovi, Rdeči Križ Vič ter Župnišče Frančiškani (namreč da vsi anketirani na teh treh lokacijah uporabljajo kosila na Poljanski), vendar so te ocene zaradi majhnih numerusov manj zanesljive. Tabela pa tudi pokaže, da med tistimi uporabniki, ki smo jih našli na Karitasu Štepanja vas, skoraj polovica ne hodi na kosila na Poljansko ter da jih med uporabniki AFR/CARS, Zavetišča na Vošnjakovi in Nove stigme tudi skoraj polovica ne obiskuje kosil. Ti podatki potrjujejo naše mnenje (vir E), da na kosila na Poljanski

ne hodijo v tako velikem številu brezdomci, ki so zasvojeni s prepovedanimi drogami, ter tisti, katerih bivalne lokacije so bolj oddaljene od centra mesta. Prav tako pa na kosila manj hodijo brezdomci, ki smo jih našli in anketirali na cesti ali drugje. To dodatno pomeni, da smo izhajajoč iz podatkov o uporabnikih kosil lahko oblikovali le ocene o uporabnikih, ki z ustanovami navezujejo stike, tisti, ki so iz različnih razlogov do ustanov bolj nazaupljivi ali so jim le-te psihološko in/ali socialno manj dostopne, pa so iz tega izračuna izostali. Ti podatki po eni strani potrjujejo naše predpostavke, ki smo jih upoštevali v poglavjih 4.1 in 4.2, po drugi strani pa v izračune uvajajo neke neznanke oz. neznane faktorje, s katerimi bi morali množiti doslej izdelane ocene, da bi prišli do bolj točnih ocen.

Tabela 6: Odnos med lokacijo anketiranja in uporabo brezplačnih kosil na Poljanski cesti

Na kateri lokaciji smo uporabnika našli in anketirali:	Uporaba brezplačnih kosil v Zavetišču na Poljanski v zadnjem letu:			
	nikoli		že kdaj	
	f	%	f	%
AFR/CARS	10	38,5	16	61,5
Zavetišče Poljanska	0	0,0	21	100,0
Zavetišče Vošnjakova	2	66,7	1	33,3
Karitas Štepanja Vas	7	46,7	8	53,3
Škofijska Karitas na Hudavernikovi	0	0,0	1	100
Rdeči Križ Vič	0	0,0	6	100
Župnišče Frančiškani	0	0,0	7	100
Društvo Nova Stigma	3	33,3	6	66,7
Na cesti	2	33,3	4	66,7
Drugje	3	23,1	10	76,9
Skupaj	27	-	59	-

Na kratko rečeno, med brezdomnimi uporabniki prepovedanih drog jih kosila vsaj kdaj uporablja le med 33 in 67 %, med bolj oddaljenimi brezdomci morda le nekaj nad 50 % (naša ocena na osnovi vira E), potem pa je še del bolj težko dosegljivih⁹ brezdomcev,

⁹ Angleški izraz "hard to reach" se nanaša na uporabnike, ki se stikom z ustanovami iz zelo različnih razlogov izogibajo. Po eni strani so taki uporabniki "dobrodošli" za uradne statistike, saj jih zmanjšujejo, po drugi strani pa pogosto predstavljajo najbolj ogroženo in pomoči potrebno populacijo, ki bi si jo morali kar najbolj prizadevati doseči.

od katerih jih uporabljata kosila ravno tako morda le do največ dve tretjini (naša ocena na osnovi vira E). Ker ne vemo, koliko je v absolutnih številkah vsake od teh treh podskupin (ki se seveda deloma tudi prekrivajo), je težko določiti faktor, s katerim bi morali pomnožiti ocene, dobljene na osnovi uporabnikov brezplačnih kosil. Povsem "na pamet" in izhajajoč iz intuicije bi lahko ocenili, da je pripadnikov teh treh skupin, ki prihajajo na kosila, dodatnih 40 do 100 %. S temi odstotki pridemo do ocen, ki smo jih že navedli, ali pa še do precej višjih, 300–600.

4.4 Še drugi viri podatkov

Kaj lahko izvemo iz policijskih podatkov? Konec leta 2005 je vodja policijske postaje Ljubljana Center povedal, da so v letu 2004 sprožili 440 obravnav za prekršek po zakonu o kršenju javnega reda in miru, kjer je po njegovem pričevanju večji del kršitev povezanih z brezdomci oz. jih storijo brezdomci: beračenje, spanje na klopci, domnevno nadlegovanje mimoidočih. Pred 7 leti je bilo teh obravnav 200.

Zanimivo je, da je bilo v letu 2003 postopkov, sproženih iz istega zakona, 660, kar nakazuje na postopno opuščanje obravnav teh prekrškov s strani policije. To je potrdil tudi sam predstavnik policijske postaje Ljubljana Center. Z globo ali zagroženo zaporno kaznijo se namreč posameznikov, ki so na cesti in nimajo več česa izgubiti, očitno ne da uspešno zastrašiti in odvrniti od njihove "obrta". Vprašanje je, kako je te številke spremenil novi zakon o javnem redu in miru, sprejet 6. 7. 2006, ki beračenje obravnava bolj represivno.

Predstavnik policijske postaje Ljubljana Center je povedal tudi (v začetku leta 2005), da imajo v centru Ljubljane registriranih 350 oseb, ki se ("obrtno") ukvarjajo z beračenjem; pri posameznem "poklicnem beraču" pa je povedal, da se tudi do 30-krat znajde v postopku zaradi beračenja. Lokacije, ki jih je izpostavil kot take, kjer se ti prekrški najpogosteje dogajajo, so bile Maximarket, Čopova, Nazorjeva.

Iz tega lahko sklepamo, da je samo na območju, ki ga pokriva policijska postaja Ljubljana Center, 350 brezdomcev, predvidoma pa je še več takih oseb, ki na cesti prosijo in jih torej lahko uvrstimo med najbolj odkrito skupino brezdomcev, pa so beležki policistov

iz tega ali onega razloga ostale skrite. Morebiti nekateri od teh ljudi imajo kje spat oz. bivati, vsekakor pa lahko tudi njih uvrstimo v skupino dnevnih brezdorcev. O tem, kaj se dogaja na območju drugih policijskih postaj v Ljubljani oz. centrov za socialno delo, na žalost nimamo podatkov.

Ker je dvomljivo, da bi na policiji uspeli registrirati prav vse brezdorce, in ker se podatki, ki smo jih dobili, nanašajo le na Ljubljano Center, bi morali dobljene ocene množiti z neznanim faktorjem, ki bi odražal razmerje med vsemi brezdorci ter med tistimi, ki so bili registrirani na območju postaje Ljubljana Center. Če bi bil ta faktor 2,0, bi prišli do ocene 700.

Še zadnji informacijski izvor predstavljajo podatki o tem, koliko je oseb, ki so prijavljene na naslovih organov ali organizacij, ki so jim zadnje dajale pomoč (8. člen Zakona o prijavi prebivališča). O tem smo (ustno) povprašali pet ljubljanskih centrov za socialno delo ter tri nevladne organizacije: Mestni rdeči križ, Helsinški monitor in Karitas.

Na vprašanje, koliko takih oseb je prijavljenih na njihovih naslovih, je pet ljubljanskih centrov za socialno delo odgovorilo, da jih je skupaj 318 (vključujoč tudi 13, ki jih je prijavljenih na naslovu Zavetišča na Poljanski cesti). Na naslovih treh nevladnih organizacij ni prijavljenega niti enega.

Dodati je še treba, da smo v osebnem poizvedovanju dobili vtis, da gre pri možnosti t. i. zakonskega prijavljanja za pomoč, ki je centrom za socialno delo kar najbolj "neljuba" in odvečna. Zoper (zakonsko) možnost take prijave so navajali mnoge argumente, med drugim tudi tega, da se s to možnostjo ljudje želijo izogniti posegom organov pregona. Drugje so nam povedali, da med temi ljudmi niso le "pravi" brezdorci, ampak je tudi veliko takih (domnevno uporabnikov prepovedanih drog), ki so jih njihovi starši postavili na cesto (!?!). Tretji so tožili, da na njihove naslove sedaj prihaja mnogo uradne pošte, npr. pozivi za odhod na prestajanje zaporne kazni, s katero potem ne vedo, kaj delati. Predstavniki nevladne organizacije pa so nam – nasprotno – povedali, da so večkrat izdajali ljudem potrdila, da se lahko prijavijo pri njih, pa da to ni bilo povšeči "uradnim organom", ki so nato preprečevali, da bi se taka prijava zares izvedla. Dobili smo občutek, da gre ob dolžnosti prijave bivališča za dejanje, ob katerem se srečujejo in lomijo mnoge

zelo različne dejavnosti in dolžnosti države, od represivnih do pomočniških in skrbstvenih, ter da je lahko status (ne)prijavljenosti značilnost, na katere se vežejo mnoge pravice po podpori in pomoči, ali na drugi strani možnosti za represivno in kaznovalno delovanje. Nenazadnje moramo dodati še to, da je problematika prijavljanja – v zvezi z nekaterimi vrstami brezdomcev (npr. t. i. izbrisanimi) – tudi močno politizirana, zaradi česar verjetno politični vidiki in presoje marsikdaj ovirajo ali onemogočajo humanitarne ali strokovne socialnoskrbstvene razmisleke ali kriterije dejavnosti.

Spričo tega lahko domnevamo oz. imamo o tem na voljo mnoga pričanja, da se CSD-ji prijavljanja brezdomcev bolj kot ne “otepajo”. Podatke o številu brezdomcev bi morali torej spet množiti z neznanim faktorjem, ki bi odražal razmerje med vsemi brezdomci ter med tistimi, ki so se uspeli na naslovih CSD-jev dejansko prijaviti. Če bi bil ta faktor npr. 1,5, bi prišli do ocene 477 brezdomcev v Ljubljani.

Na koncu lahko sklenemo (najmanj to), da podatki iz poglavja 4.4 niso v nasprotju z ocenami obsega brezdomstva iz prejšnjih poglavij (4.1 do 4.3).

5 Razprava

Ocenjevanje obsega pojava, ki je slabo definiran, kulturno relativen, v času se spreminjajoč ter za katerega ni bilo doslej razvitega prav nobenega celovitega in zanesljivega sistema evidentiranja, je zelo težko in nezanesljivo. Pri takem načinu ocenjevanja smo odvisni od terenskih izkušenj (zbiranja podatkov izven institucij) ter preko tega pridobljenih intuicij in mnogih (ne prav dobro preverjenih in preverljivih) predpostavk.

V prispevku so opisani štirje načini (oz. izračuni) ocene obsega brezdomstva v Mestni občini Ljubljana (ki je pravzaprav nismo nikakor natančneje opredeljevali, pač pa kar privzeli, da se delo ljubljanskih ustanov nanaša na “ljubljsko brezdomstvo”). V teh načinih smo uporabili predvsem podatke dveh vrst, in sicer podatke (“cestnega”) anketiranja ter podatke (o dejavnosti) institucij; kot pomožne, vendar zelo pomembne podatke pa spoznanja, pridobljena v obsežnem terenskem delu in pri oblikovanju desetih študij primera.

Po štirih (deloma) različnih poteh razmišljanja in izračunih smo prišli do več različnih ocen števila brezdomcev v Ljubljani, ki pa se vse gibljejo od 285 navzgor. Na osnovi podatkov o razdeljevanju brezplačnih kosil smo prišli do naslednjih ocen:

- od 319 do 390 v enoletnem obdobju (najpreprostejši način),
- od 594 do 727 v triletnem obdobju (najpreprostejši način),
- od 285 do 350 v enoletnem obdobju (bolj kompleksen način).

Na osnovi podatkov iz ankete 107 brezdomcev smo oblikovali oceno o:

- 300–600 brezdomcih v enem letu (še bolj kompleksen izračun).

Na osnovi podatkov iz policije in CSD pa smo oblikovali ocene o:

- 700 brezdomcih (na osnovi policijskih podatkov) in
- 318 oz. 477 brezdomcih (na osnovi podatkov CSD).

Za vse te ocene pa menimo, da so precej konzervativne, torej take, ki obseg pojava prej podcenjujejo kot precenjujejo. Domnevno podcenjevanje nastaja predvsem zato, ker nismo mogli dobro oceniti relativnega deleža uporabnikov prepovedanih drog, bolj oddaljenih brezdomcev in takih, ki so institucionalnim ponudbam težje dostopni. Glede na delež takih bi bilo treba nekatere od zgoraj omenjenih ocen ustrezno povečati.

Zelo pomembno je tudi poudariti, da smo s temi ocenami zajeli le vidni del pojava oz. le brezdomce v ožjem smislu – predvsem tiste, ki so v danem trenutku brez strehe nad glavo. Ob tem v angleško govorečem svetu definirajo razliko med pojmom “houseless” in “home-less”, kjer je drugi pojem mnogo širši, tudi kulturno relativen in zajema vse kaj več kot le odsotnost strehe nad glavo v danem trenutku. Iz naše analize smo v določeni meri izpustili vsaj dve skupini: prvo skupino predstavljajo že omenjene osebe, ki “krožijo” in je bivanje brez strehe nad glavo le ena postaja v njihovem kroženju, druge postaje pa so institucije in ostale nestalne namestitve.

V drugi skupini pa so potencialno ogroženi za brezdomstvo. Med njimi so poleg “krožečih” zajeti vsi posamezniki v negotovih bivališčih in bivalnih oblikah. Tudi to skupino bi lahko šteli kot del skrite populacije – skrite na način, da jo je v “seštevek” težko zajeti, saj gre pogosto za posameznike, ki so za brezdomstvo potencialno

ogroženi in (še) ne brezdomni.

V to skupino ogroženih bi lahko prišeli tudi posameznike v kazenskih, psihiatričnih in podobnih ustanovah, ki se po odpustu iz različnih razlogov ne bodo imeli kam vrniti.

Definicijo še razširimo, če v to skupino vštujemo še mlade, ki živijo bodisi pri starših bodisi drugje, pa si stanovanjske osamosvojitve ne morejo privoščiti zaradi spremenjenih družbenih razmer. Slabo gmotno stanje v družini, konfliktni odnosi in neurejene razmere ter morebitni dodatni oteževalni dejavniki, kot so odvisnost ali zlorabe, položaj mladih pred osamosvajanjem še otežujejo in povečujejo možnosti za brezdomstvo.

Posebno skupino predstavljajo še t. i. dnevni brezdomci, to so osebe, ki sicer imajo streho nad glavo, vendar pa je iz različnih razlogov njihov način življenja podoben brezdomskemu, in sicer predvsem v tem, da niso udeleženi v različnih produktivnih aktivnostih širše družbe. Potencialno so zaradi pomanjkanja varovalnih mrež in vpetosti (v zaposlovalni, izobraževalni, ekonomski sistem in druge sisteme) ti posamezniki ogroženi, da ob dodatnem ogrožajočem dejstvu (pa naj gre za prepir doma, nezmožnost plačati stroške stanovanja ali za deložacijo zaradi zadolženosti) izgubijo tudi streho nad glavo ali pa se tej na videz prostovoljno odpovedo s tem, ko se domov (zaradi težje zaznavnih, čustvenih in drugih psiholoških razlogov) postopoma sploh nehajo vračati.

Težko je govoriti o tem, koliko bi se ocene števila brezdomcev v Ljubljani ob upoštevanju zgoraj navedenih kategorij povečale – ker za ta izračun ni na voljo jasnih parametrov. Vsekakor pa lahko trdimo, da bi se številke občutno povečale.

Gradnja ustrežnejšega sistema družbenega odzivanja na brezdomstvo in tudi ocenjevanje njegove učinkovitosti bosta zahtevala med drugim tudi izboljševanje sistemov merjenja oz. ocenjevanja obsega brezdomstva. Pri tem bo nujno oblikovanje bolj kompleksnih parametrov in sodelovanje celotne mreže ustanov, ki delujejo na področju brezdomstva.

7 Literatura

Boškić, R., in Zajc, M. (1997). Brezdomstvo. *Teorija in praksa*. 34/2, str. 241–252.

Dekleva, B., in Razpotnik, Š. (2006). *Problematika brezdomstva v Ljubljani. Končno poročilo raziskovalne naloge*. Ljubljana: Združenje za socialno pedagogiko.

Edgar, B., in drugi (2000). *Support and housing in Europe*. Bristol: Policy press.

Edgar, B., in drugi (2001). *Acces to housing: homelessness and vulnerability in Europe*. Bristol: Policy press.

Edgar, B., in Meert, H. (2005). *Fourth review of statistics on homelessness in Europe. The ETHOS definition of homelessness*. Brussels: FEANTSA.

Edgar, B., in drugi (2007). *Measurement of homelessness at EU level*. Dundee: JCSHR.

Hansen, T., in drugi (2006). *The homeless in Norway 2005 – a survey*. Oslo: Norwegian building research institute.

Kosec, B. (1995). *Od "policijskega socialnega dela" do Zavetišča za brezdomce v Ljubljani. Diplomaska naloga*. Ljubljana: VŠSD.

Kosec, B. (2007). *Ko beda postane življenjski stil – prerez strukture slovenskih brezdomcev. Diplomaska naloga*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

Mandič, S. (1999). Stanovanjska tveganja, ranljive skupine in novi pogledi (uvod). V S. Mandič (ur.), *Pravica do stanovanja*, Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

Razpotnik, Š., in Dekleva, B. (2006). Kralji ulice – predhodno poročilo o poteku akcijske raziskave. *Socialna pedagogika vol. 9, št. 3*, s. 265–298.

Springer, S. (2000). Homelessness: a proposal for a global definition and classification. *Habitat International*, 24/4, December 2000, s. 475–484 (10).

Primerjava socialnih interakcij in komunikacijskih praks mladostnikov v virtualnem in realnem okolju

A comparison of adolescents' social interactions and communication practices in the virtual and the real world

Maja Cerar

Povzetek

Maja Cerar, univ. dipl. soc. ped., maja242@gmail.com. *Članek prinaša vpogled v razlike in podobnosti narave in količine medosebnih interakcij in komunikacijskih praks mladostnikov, ki se oblikujejo v virtualnem in realnem okolju. Anonimnost in dinamika, pa tudi značaj spleta kot nekakšnega novodobnega "peskovnika" naj bi imeli po mnenju zagovornikov virtualnega sveta (Tapscot, 1998; Turkle, 1997) precejšen in nezadržen vpliv na obnašanje mladostnikov, kar naj bi jim omogočalo, da se na virtualnem "igrišču" vedejo in*

delujejo na načine, ki se zelo razlikujejo od njihovega vsakdanjega predstavljanja v realnem življenju. Pa se res? Rezultati naše raziskave so pokazali, da se količina socialnih interakcij v off-line in on-line okolju v splošnem precej razlikuje, sami komunikacijski vzorci oziroma komunikacijske prakse pa se med socialnima okoljema ne razlikujejo bistveno, saj se iz off-line okolja ti v veliki meri prenašajo in v večini primerov podobno odražajo tudi v on-line okolju.

Ključne besede: *splet, spletni forumi, spletne klepetalnice, medosebni odnosi, komunikacija, mladi.*

Abstract

The paper provides an insight into the differences and similarities in the nature and quantity of interpersonal interactions and communication practices of adolescents in the virtual and the real environment. Anonymity and dynamics of the internet operating as a kind of 'sandpit' should in accordance with the views of virtual world fans have a considerable and unstoppable effect on adolescents' behaviour; allowing them to behave and act in the virtual playground in ways very different from those in their day-to-day presentation in the real world. But is this really so? The results of our research study show that the amount of social interactions in the off-line and on-line environment is quite different, however, the communication patterns and communication practices are essentially not all that different as they are largely transferred from the off-line environment and similarly reflected in the on-line world.

Key words: *internet, internet forums, internet chatrooms, interpersonal relations, communication, youth.*

1 Uvod

Nagel razvoj informacijsko-komunikacijske tehnologije, ki se v zadnjih letih odvija pred našimi očmi, so pospremile burne razprave in napovedi o tem, kakšne posledice za življenje posameznika bo prinesla nova tehnologija. Kot odgovor so se v družbi hitro razširile najrazličnejše razprave in špekulacije o prihodnji »digitalni oziroma net generaciji«, otrocih »informacijske dobe«, računalniških »frikih«, spletnih odvisnežih in digitalnem razkoraku¹ (Livingstone, 2002).

Večina študij je bila v začetku usmerjena predvsem v raziskavo razlogov in načinov rabe spleta med odraslimi uporabniki, mnogo manj so se študije usmerjale na specifično skupino otrok in mladostnikov. Povečana potreba po pojasnjevanju vloge in vpliva spleta ter predružačenih komunikacijskih praks v življenju mladostnikov pa se v zadnjem času poraja predvsem kot posledica ugotovitev, da mladostniki vedno več časa namenjajo spletu in da so pravzaprav oni tisti, ki definirajo današnjo rabo nove informacijsko-komunikacijske tehnologije. Čeprav prihajajo tovrstne študije vedno bolj v ospredje (Holloway in Valentine, 2003; Livingstone, 2002; Jeriček, 2001; Buckingham, 2003; Sefton - Green, 1998, itd.), pa je predvsem v slovenskem prostoru danes še zelo malo znanega glede tega, kako mladi komunicirajo, se igrajo in iščejo informacije na spletu.

Tuje raziskave kažejo, da se pri otrocih in mladostnikih kot eden pglavitnih motivov za uporabo spleta pojavlja težnja po oblikovanju novih ali ohranitvi obstoječih socialnih vezi. Spletne klepetalnice, forumi in pogovorni kanali postajajo eno najbolj raznolikih in skrivnostnih okolij na spletu, kjer se lahko povsem nemoteno pogovarjajo mladi s celega sveta o čemerkoli. Številne mladostnike, ki se vanje redno vključujejo, nekateri avtorji imenujejo kar »chat room generacija« (Oblak, 2004), generacija, ki sebe in druge spoznava na nov, pred tem skoraj nepoznan način, njihova

¹ Termin "digitalni razkorak" se nanaša na razlike med posamezniki, gospodinjstvi, podjetji in geografskimi območji glede možnosti dostopa do informacijskih in komunikacijskih tehnologij (IKT) ter njihove uporabe. Preprosteje povedano, digitalni razkorak opredeljuje razkorak med informacijsko bogatimi in revnimi (Vehovar in Vukčević, 2001).

priljubljena shajališča pa se z uličnih vogalov in igrišč selijo med zidove otroških sob v virtualne svetove, ki so z lahkoto dostopni prek omreženega računalnika ter oddaljeni le za klik miške. V tovrstnih virtualnih shajališčih se poraja raznovrstna in dinamična pogovorna kultura, ki predstavlja nov kontekst druženja in s seboj prinaša povsem realne učinke. Vzpostavljajo se novi družbeni odnosi, ki jih spremljajo številna vedenja: prijateljstvo, intimne romance, profesionalni interesi, družbene akcije, pa tudi nadlegovanja, besedne grožnje in nasilje. S tem se odpira nova dimenzija spleta, ki se prek različnih interaktivnih prostorov, namenjenih druženju, vse bolj udejanja kot pomemben medij družbene socializacije (prav tam).

Splet torej danes ni več pojmovan le kot mreža mrež in orodje za hiter prenos informacij, temveč tudi kot mesto raznolikih družbenih delovanj, komunikacijskih praks in družbenih odnosov, ki prinaša nove in spreminja že znane oblike komuniciranja in oblikovanja medosebnih interakcij. Ob hitrem razvoju in širjenju spleta se danes kot eno najpomembnejših poraja vprašanje, kako njegovo uporabo umestiti v življenjski prostor posameznikov, še posebno mladostnikov, ki so med njegovimi najštevilčnejšimi uporabniki. Z vidika komunikacijskih potencialov spleta pa je v ospredju predvsem vprašanje, kako se pri mladostniku povezujeta realni in virtualni svet ter kako se oblikuje njegova socialna interakcija v odvisnosti od vplivov različnih socialnih okolij in njihovih lastnosti oziroma zakonitosti.

Delni odgovor na omenjena vprašanja je ponudila raziskava (Cerar, 2006) o količini in naravi medosebnih interakcij in komunikacijskih praks mladostnikov, ki se oblikujejo v novem socialnem okolju spleta v primerjavi z realnim, vsakdanjim okoljem. Rezultati te raziskave bodo predstavljeni v nadaljevanju. V ta namen smo pripravili primerjalno študijo določenih komunikacijskih praks in interakcij, ki jih posamezniki vzpostavljajo prek spleta, s tistimi praksami, ki jih oblikujejo v realnem življenju, ter ugotavljali, kakšne razlike in podobnosti obstajajo med njimi.

Preden predstavimo povzetke rezultatov raziskave, bomo na kratko povzeli glavne ugotovitve in dognanja nekaterih tujih in domačih avtorjev o novih kulturah druženja mladih v virtualnih shajališčih svetovnega spleta.

2 Na klepet v virtualno mesto

Mladostniki niso homogena skupina, v kateri imajo vsi enake potrebe in motive, prav tako pa tudi splet kot medij omogoča, da posameznikove značilnosti vplivajo na to, kako ga bo uporabljal. Sodobna komunikacijska orodja tako nekateri uporabljajo predvsem za vzdrževanje že obstoječih stikov, drugi v virtualnih prostranstvih iščejo nove prijatelje in podobno misleče sogovornike, tretji ostajajo nevidni in le opazujejo interakcijo drugih.

Nekaterim mladostnikom, ki redno sodelujejo v spletnih klepetalnica in uporabljajo *messenger*, splet predstavlja predvsem nadomestek dolgih telefonskih pogovorov s prijatelji iz vsakdanjega življenja. Splet uporabljajo za nadaljevanje pogovora, začetega v šoli, za načrtovanje skupnih dejavnosti ob koncu tedna ali za reševanje konflikta, ki se je pojavil v komunikaciji »iz oči v oči«. Albero-Andresova (2004) meni, da je splet tem mladostnikom prinesel predvsem spremembo v obliki predružačenih oziroma novih sredstev komuniciranja, vendar pa ni predružačil tudi njihove želje po komunikaciji in najpogostejših tem pogovorov, ki so značilne za mladostniško obdobje. Prav tako ni prišlo do spremembe v preferenci njihovih vsakdanjih dejavnosti. Če imajo možnost, se še vedno raje srečujejo s svojimi vrstniki v realnem svetu.

Spet drugi mladostniki se z navdušenjem priključujejo različnim virtualnim skupnostim, saj v njih dobijo občutek pripadnosti, sprejetosti in vključenosti, ki je izjemno pomemben v razvoju njihove identitete. V virtualnih skupnostih se zabavajo z neznanimi vrstniki, z njimi igrajo računalniške igrice, se pritožujejo nad svojimi straši in učitelji, govorijo o svojem življenju, pomagajo in dajejo nasvete drug drugemu – torej podobne stvari, ki jih oziroma bi jih lahko počeli tudi v vsakdanjem življenju.

Po ugotovitvah Albero-Andresove (prav tam) z neznanci prek spleta komunicirajo predvsem mladostniki v starosti od 12 do 14 let, z leti pa pogostost tovrstne komunikacije upada. Tudi Tapscot (1998) poroča o podobnem načinu uporabe spleta, povezanem s starostjo. Poroča tudi, da se mladi vključujejo v spletne klepetalnice in klepetajo z neznanci predvsem, kadar so v družbi svojih prijateljev, in torej v klepetalnice vstopijo kot skupina. Tak klepet večinoma doživljajo kot igro, med katero se zabavajo z ustvarjanjem različnih

novih identitet in s prevzemanjem drugačnih vlog, kot jih imajo v realnem življenju. Laganje o starosti, spolu in fizičnem videzu je del igre, pri čemer pa se popolnoma zavedajo, da enako igro igrajo tudi preostali udeleženci spletne klepetalnice. Iz tega razloga prijateljstvo, ki izhaja iz tovrstnih virtualnih interakcij, običajno ne traja dolgo. Udeleženci spletnih klepetalnic po prepričanju Albero-Andresove (2004) ponavadi nimajo želje po medsebojnih srečanjih v realnem svetu, niti kadar živijo v istem kraju.

Mnogi mladostniki torej uspešno uporabljajo nova komunikacijska orodja za vzdrževanje ali oblikovanje novih medosebnih odnosov z vrstniki, saj imajo na prvi pogled na spletu s tehničnega vidika tudi vsi skoraj enake možnosti, da kadarkoli najdejo prijatelja oziroma sogovornika za klepet. Kljub tej predpostavki pa ugotavljamo, da se nekaterim skupinam uporabnikov spleta prijateljstvo v virtualnih okoljih vztrajno izmika, razlog pa izvira iz njihovega posebnega načina delovanja. V skupini so ti mladostniki namreč le pasivni gledalci, t. i. lurkerji (opazovalci), ki lahko sporočila povsem redno prebirajo, svojih misli in vprašanj pa nikoli ne delijo z drugimi člani. A rastoča kultura virtualnega druženja ima svoje zahteve. Ni dovolj, da v prostoru obstajaš, »biti moraš viden, če se želiš družiti z drugimi, kar v internetu pomeni, da moraš spregovoriti« (Oblak, 2004: 83). Kljub vsemu večina tistih, ki v razpravljalnih forumih le redko sodelujejo, poroča, da se v ta okolja vrača zaradi prijateljskega, toplega vzdušja (Oblak, 2004). Seveda nam ostaja vprašanje, na podlagi česa si tako prijateljsko podobo sploh oblikujejo.

3 Si za kiberflirt?

Mnogi avtorji (po Oblak, 2004) ugotavljajo, da je med mladimi v prostorih za klepet najbolj zaželeno interakcija v obliki heteroseksualnega para. Digitalna komunikacija namreč pogosto razbremenjuje najstnike pri omejitvi zaradi spola, ki ima v osebni stiku pomembno vlogo. Najstniška želja po gradnji intimnejših razmerij v virtualnih prostorih izvira iz naraščajoče potrebe, da se izognejo emocionalnemu tveganju, ki ga prinašajo globlje, odgovorne zveze. V primerjavi z lastnostmi, ki jih imajo trdna razmerja, temelječa na medsebojnem zaupanju, odkritosti in popolni avtentičnosti, je v odnosih v virtualnem svetu v ospredju zabava:

»Lahko si, kdor koli želiš, in fantje so lahko, kakršni koli si pač želijo biti. Zato ni nujno, da gre za iskreno razmerje, važno je, da se zabavamo. Odnos ne more biti resen, saj se s fantom po internetu ne moreš tako preprosto zaplesti kot z nekom, ki ga dejansko vidiš in z njim govoriš. Tu gre predvsem za zabavo.« (Clark, 1998: 179.)

Primeri prijateljskih vezi na spletu med mladimi kažejo, da predvsem dekleta večkrat uporabljajo »maškaradne igre vlog«, ko se drugim predstavljajo drugačne, kot so v resnici. Dekleta tako navidezno utrjujejo občutek večje socialne moči in se v ta namen v klepetalnica opisujejo kot vitkejša, večja, starejša in bolj izobrazena, kot so v resnici, z daljšimi, najpogosteje svetlimi lasmi. »Toda ta občutek »večje moči« je varljiv in hipen. Ko se računalniški zaslon zatemni, z njim izgine tudi preobrazena idealna samopodoba,« meni Oblakova (2004: 79).

Po drugi strani pa Clarkova študija priča o tem, da je pri sklepanju prijateljskih vezi v virtualnih prostorih fizični videz lahko precej manj odločilen kot v realnem svetu. Zaradi tovrstne prednosti se mladi znebijo pritiska vrstniških skupin, ki imajo oblikovana svoja merila sprejemljivega in privlačnega, saj »namesto pritiska vrstnikov, ali se družijo s 'pravimi' dekleti, ki so po videzu primerjava z idealom, omogoča internet veliko enakopravnejšo izmenjavo, osvobojeno večine omejitev, ki jih nalaga soglasje vrstnikov. Prav zato, ker fizični stiki po internetu niso mogoči, se mladim zdijo ta okolja svobodnejša, saj lahko med seboj komunicirajo na način, ki presega socialne omejitve in se ograjuje od pritiska vrstnikov« (Clark, 1998).

Gradnja romantičnih odnosov, ki poteka z uporabo spleta, nikakor ni enoličen in monoton pojav. Kot smo že omenili, splet pogosto nastopa kot medij, ki omogoča nadaljevanje že vzpostavljenega stika in v tem primeru deluje predvsem kot mehanizem za ohranjanje obstoječih vezi. Lahko pa služi tudi kot medij za dvorjenje ali snubljenje, ko se iz naključnih srečanj prek klepetalnic, e-pošte in telefona stik nadaljuje tudi v fizičnem okolju. Nasprotno pa je za t. i. pojav kiberflirtanja značilno, da gre izključno za igro, katere namen ni gradnja resnih, obvezujočih zvez.

4 V stiski spoznaš pravega (virtualnega) prijatelja ...

Mnogi primeri (Stamejčič, 2004; Wolak in drugi, 2003; Suler, 1999) potrjujejo, da so lahko virtualna okolja vir vzajemne pomoči in izhoda iz težav, ki jih povzročajo povsem realne mladostniške stiske. Veliko mladih uporabnikov namreč sprašuje za nasvete in išče pomoč pri reševanju svojih socialnih, fizičnih, zdravstvenih ali psihičnih težav. Pri tem pa niso deležni zgolj neke splošne podpore, temveč dobijo tudi številne koristne informacije in konkretne napotke.

Splet torej tistim, ki se ne poznajo med seboj, a imajo skupno vsaj eno stvar, nudi prostor za druženje, izmenjavo informacij in podporo. Ob pregledovanju forumov, kjer si uporabniki nudijo izmenjavo informacij in podporo, lahko opazimo, da si delijo tudi čustva in da so pogovori polni empatije. Winzelbergova (po Joinson, 2003) je raziskovala tipično objavo uporabnika v forumu in ugotovila, da je elektronsko sporočilo sestavljeno predvsem iz samorazkrivanja (31,0 %), nujenja informacij (23,0 %), nujenja emocionalne podpore (16,0 %) ter iskanja podpore (7,5 %) in informacij (4,0 %). Winzelbergova (prav tam) tudi ugotavlja, da je kar 88 % informacij, objavljenih na forumu, točnih.

Virtualni prostor mladim ne ponuja le možnosti za posvetovanje, zelo koristen zanje je tudi vpogled v izkušnje vrstnikov. Ali kot je zgovorno zapisala mlada uporabnica: *»Na forumu sprašujem, berem, svetujem in se zabavam.«* Mladi se postavijo tudi v vlogo vrstniških svetovalcev. Na spletu imajo možnost, da so brani, vidni s svojimi pogledi na probleme, slišani s svojimi stališči in osebni s svojimi virtualnimi podobami. Tovrstne spletne svetovalnice jim predstavljajo varno virtualno točko, na kateri lahko mladostniki anonimno in brez zadržkov izpovejo tudi najtežje probleme ter prikažejo svoje življenjske situacije, dileme in vprašanja. Osebne teme, ob katerih čutijo mnogi mladostniki zadrego in negotovost, je – vsaj na začetku – zagotovo lažje obravnavati v varnosti, ki jo daje anonimnost virtualnega okolja. Spoznanje, da so prav te teme problem tudi za številne vrstnike, pa zmanjšuje zadrego in manjša bojazen, ker *»se to dogaja samo meni«* (Stamejčič, 2004).

5 Pasti in razočaranja virtualnih igrišč

V virtualnem okolju najstniki seveda niso samo mali »angeli«. Virtualno igrišče je včasih tudi nepopustljivo in kruto – prav tako kot v realnem svetu. Življenje v nekaterih virtualnih svetovih je lahko za »novince« precej težko. Najstnike, ki se ne vedejo primerno in v skladu s pravili določene virtualne skupnosti, kaj hitro »kaznujejo« drugi člani, ki jih zasujejo z nesramnimi in žaljivimi sporočili (angl. flame war). Tudi hudomušne šale in potegavščine so del virtualnega vsakdana (Tapscot, 1998).

Splet nekaterim mladostnikom predstavlja razmeroma preprost in »varen« način za sproščanje negativnih čustev in stresa, nakopičenega v njihovem vsakdanjem življenju. Seveda je le malo mladostnikov nagnjenih k ekstremno žaljivemu in verbalno agresivnemu vedenju v virtualnem prostoru. Vendar pa velja: čim intenzivnejše so reakcije mladostnikov v njihovih interakcijah na spletu, tem večja je verjetnost, da imajo težave tudi v realnem življenju in da uporabljajo splet predvsem za sprostitev in pobeg od napetosti ter obremenitev vsakdana (Suler, 1999).

Mnogo pogostejša in morda nevarnejša past virtualnega prijateljevanja je poleg žaljive komunikacije vzpostavljanje odnosov, ki so včasih precej »umetni«, površni in zelo prehodni. Virtualni prostor nekateri najstniki doživljajo kot nekakšen nadnaraven, fantazijski svet, zato ga ne jemljejo resno, čeprav se v njem razvijajo globoka čustva in iskreno zaupanje. Zanje je virtualni svet kot interaktivni TV-program, ki v posamezniku vzbudi globoka čustva, vendar je še vedno le TV-program, in ne realnost. Za najstnika, ki si močno prizadeva pridobiti dobre prijatelje, je lahko zelo boleča izkušnja, ko virtualni znanci nepričakovano in nerazložljivo spremenijo svoj način vedenja, se oddaljijo od njega ali popolnoma izginejo. Le s klikom miške namreč lahko izginejo za vedno in brez sledi (prav tam).

Tovrstna ohlapnost in prehodnost sicer ni značilna za vse virtualne odnose. Ljudje v virtualnem svetu pogosto najdejo in tudi obdržijo globoko in iskreno prijateljstvo. Kljub temu pa primeri, ko tako prijateljstvo razpade na videz brez razloga in brez slovesa, v ljudeh puščajo grenka razočaranja, še posebej pri najstnikih, ki so še toliko bolj kot drugi občutljivi glede razočaranj in prevar v intimnih odnosih, zaupanju in poštenosti (prav tam).

Če zaključimo z mislijo Oblakove (2004), lahko zapišemo, da so prijateljski in intimni odnosi v virtualnem svetu pravzaprav predmet nenehnih pogajanj, saj se ves čas gibljejo na tanki črti med iskrenostjo in neiskrenostjo, med odkritostjo in igro, med resničnostjo in domišljijo. Vprašanje, ki smo si ga zastavili v naši raziskavi, pa skuša ugotoviti, ali imajo odnosi, ki jih mladi vzpostavljajo v virtualnem okolju, v primerjavi z odnosi v realnem svetu resnično popolnoma drugačne lastnosti tako v fizičnem kot tudi emocionalnem smislu ali pa so morda ti virtualni odnosi kljub brezmejnim možnostim spleta še vedno predvsem odsev mladostnikovega vsakdana in njegovih komunikacijskih praks iz realnega okolja.

6 Raziskava med mladimi uporabniki spletnih forumov in klepetalnic

6.1 Metodološke značilnosti raziskave

Raziskava, ki smo jo opravili med mladimi uporabniki spletnih forumov in klepetalnic v letu 2006, je bila širšega značaja, vendar se bomo v članku omejili le na rezultate primerjalne študije določenih vidikov komunikacijskih praks in interakcij, ki jih posamezniki vzpostavljajo prek spleta, s tistimi, ki jih oblikujejo v realnem življenju. Glavni namen študije je bil ugotoviti, kako se pri mladostniku povezuje realni in virtualni svet ter kako se oblikujejo mladostnikove socialne interakcije v odvisnosti od vplivov različnih (on-line/off-line²) socialnih okolij in njihovih lastnosti oziroma zakonitosti.

Raziskavo smo izvedli s pomočjo spleta in posebej za ta namen sestavljenega spletnega vprašalnika. Raziskovanje s pomočjo spleta je namreč po našem mnenju najbolj »naravna« metoda zbiranja podatkov o samih uporabnikih spleta (Sande, 2000). Ker je raziskava usmerjena v preučevanje medosebnih interakcij in komunikacijskih praks v on-line okolju, smo v ta namen izbrali spletno anketiranje uporabnikov spletnih forumov in klepetalnic.

² Termin "on-line okolje" se nanaša na spletno, virtualno okolje, ki ga tvorijo forumi, klepetalnice, IRC, MUD ipd., termin "off-line okolje" pa se nanaša na posameznikovo fizično, realno okolje.

Da bi pridobili čim širši krog mladih uporabnikov spleta, smo raziskavo »oglaševali« na 7 forumih različnih spletnih strani, katerih ciljna populacija so predvsem oziroma tudi srednješolci. Raziskavo smo tako izvajali na spletnih straneh Vijavaje (<http://www.vijavaja.com>), Klepetulje (<http://www.klepetulja.com>), DrogArta (<http://www.drogart.org>), MISSS (<http://www.misss.org>), Med.Over.Neta (<http://med.over.net>), Mobisuxa (<http://www.mobisux.com>) in Sloreactorja (<http://www.sloreactor.com>).

V obdobju prvih dveh tednov v maju 2006 nam je uspelo zajeti nereprezentativni vzorec 806 (oziroma po izločitvi neustrezno izpolnjenih anket in anketirancev neustrezne starosti 694) uporabnikov spletnih forumov v starosti od 14 do 19 let. Vzorčenje je potekalo po metodi samoizbire s pomočjo spletnega vprašalnika. Vzorec je bil po spolu zelo neuravnovešen, zajemal je 80,3 % deklet in 19,7 % fantov. Večina anketirancev (modus) je bila v času anketiranja stara 15 let, povprečna starost v celotnem vzorcu pa je bila 15 let in 11 mesecev.

Z namenom preverjanja in primerjave količine interakcij in pogostosti nekaterih komunikacijskih praks v virtualnem (v nadaljevanju on-line) in realnem (v nadaljevanju off-line) okolju smo anketirancem zastavili enajstih parov vprašanj, ki se nanašajo hkrati na on-line in off-line okolje, skupaj torej dvaindvajset vprašanj. Enajst parov vprašanj dopolnjujejo tri dodatna vprašanja, ki se nanašajo le na interakcije v on-line okolju. Mladostnikom smo zastavili vprašanja o:

- številu prijateljev istega in nasprotnega spola,
- številu prijateljev s podobnimi interesi in lastnostmi,
- iskanju socialnega suporta in pomoči s strani vrstnikov,
- izražanju čustev in mnenj v medosebnih odnosih,
- zapletanju v konflikte in verbalno agresivnem vedenju,
- prikrievanju in olepševanju svojih lastnosti z namenom pritegniti pozornost drugih,
- prikrievanju in eksperimentiranju s svojo identiteto v on-line okolju,
- iskanju stikov in spoznavanju novih ljudi prek spleta,
- vzdrževanju stikov s prijatelji iz vsakdanjega življenja prek spleta.

6.2 Glavni rezultati raziskave: primerjava količine in narave socialnih interakcij ter komunikacijskih praks v on-line in off-line okolju

Ugotavljamo, da se količina socialnih interakcij v off-line in on-line okolju v splošnem precej razlikuje, sami komunikacijski vzorci oziroma prakse pa se med socialnima okoljema v splošnem ne razlikujejo bistveno, saj se iz off-line okolja ti v veliki meri prenašajo in v večini primerov podobno odražajo tudi v on-line okolju.

Največje razlike med on-line in off-line okoljem so se pokazale pri številu prijateljev istega spola, kjer rezultati kažejo, da imajo mladostniki precej več prijateljev istega spola v vsakdanjem, realnem okolju kot pa na spletu. Vendar pa se pri tistih mladostnikih, ki imajo v off-line okolju vsaj enega dobrega prijatelja istega spola, kaže naslednji trend: več kot imajo prijateljev istega spola v off-line okolju, več jih imajo tudi v on-line okolju. Enak trend velja tudi pri pridobivanju prijateljev nasprotnega spola, vendar pa primerjava med pogostostjo sklepanja prijateljstev z vrstniki istega in nasprotnega spola v on-line in off-line okolju pokaže, da v splošnem mladostniki v off-line okolju pogosteje sklepajo prijateljstva z vrstniki istega spola, v on-line okolju pa, obratno, pogosteje sklepajo prijateljstva z vrstniki nasprotnega spola.

Rezultate, ki kažejo, da v on-line okolju mladostniki iščejo predvsem prijatelje nasprotnega spola, lahko pripišemo dejstvu, da je adolescenca obdobje, ko se mladi intenzivno preizkušajo v novih intimnejših razmerjih z vrstniki nasprotnega spola, pri čemer jim virtualno okolje nudi varen prostor za vzpostavljanje tovrstnih odnosov. V primerjavi z lastnostmi, ki jih imajo trdna razmerja v »fizičnem« okolju, je namreč v odnosih v on-line okolju pogosteje v ospredju zabava, kar pa posledično pomeni, da je virtualni prostor pri večini mladostnikov še vedno sprejet predvsem kot prostor zabavnega druženja, in ne toliko kot prostor intimnih samorazkritij ter reševanja osebnih stisk in problemov.

Kljub temu zaključek, da je virtualni prostor le prostor zabave, ne velja za vse udeležence virtualnih druženj. V raziskavi namreč ugotavljamo, da je med mladostniki, ki navajajo, da v off-line okolju nimajo prijateljev istega in/ali nasprotnega spola, kar tretjina takšnih, ki so kljub temu uspeli v on-line okolju najti vsaj enega dobrega prijatelja istega spola, ter slaba polovica takšnih, ki so prek

spleta navezali prijateljske stike z vsaj enim prijateljem nasprotnega spola. Med mladostniki so torej tudi takšni, ki so medosebne odnose z vrstniki uspeli zgraditi (le) v on-line okolju in predvidevamo, da so za te mladostnike takšna »virtualna« prijateljstva gotovo prav tako resnična in pomembna kot ostalim mladostnikom njihova prijateljstva v vsakdanjem, »fizičnem« okolju.

Nekateri najstniki, ki v vsakdanjem okolju ne najdejo pravega prijateljstva in razumevanja, lahko torej splet uporabijo tako za komuniciranje s posameznimi osebami kot tudi za vključevanje v on-line skupnosti. Menimo, da mladostnikom, ki si sicer želijo prijateljskih odnosov, vendar se v vsakdanjem okolju počutijo neprijetno in zavrjneno, prav odnosi s posamezniki in skupinami v on-line okolju omogočajo stik s podobno mislečimi, kjer lahko delijo svoje misli in doživljanja. Na ta način oblikujejo pomembne odnose, ki so lahko prav tako trdni kot odnosi v realnem okolju, saj temeljijo na skupnih motivih in interesih.

Glede pogostosti sklepanja prijateljstev v on-line in off-line okolju torej ugotavljamo, da še vedno obstajajo velike razlike in da mladi v povprečju mnogo raje poiščejo prijatelje (predvsem istega spola) v svojem vsakdanjem, realnem okolju kot pa na spletu.

Poleg velikih razlik med on-line in off-line okoljem v pogostosti sklepanja prijateljstev se pomembne razlike med socialnima okoljema kažejo tudi na področju iskanja nasvetov in pomoči pri reševanju osebnih stisk in problemov. Mladostniki namreč navajajo, da pomoč mnogo raje poiščejo pri prijateljih iz off-line okolja in se le redko odločijo za iskanje pomoči izključno pri neznanih sogovornikih v on-line okolju. Največ je sicer tistih, ki iščejo pomoč za rešitev svojih problemov tako v off-line kot on-line okolju ter na ta način združujejo različne načine in vire pomoči. Predvidevamo, da mnoge mladostnike pri iskanju nasveta in pomoči splet pritegne predvsem zaradi skupinskih oblik sodelovanja in pomoči, najpogosteje vrstnikov, v nasprotju z individualnimi pomočmi strokovnjakov, ki so značilne za institucionalne načine obravnave.

Nekateri mladostniki iz naše raziskave navajajo, da se po pomoč in nasvete pri reševanju svojih problemov in stisk obračajo izključno na spletne prijatelje in sogovornike. Pri tem sklepamo, da lahko podpora poleg neposrednega stika z že razvito socialno mrežo, če je ta morda informacijsko in podporno okrnjena oziroma

onemogočena, nekateri enakovredno poiščejo tudi skozi vire, kot je splet. Anonimnost virtualnega prostora jim pri tem omogoča hitrejša in lažja razkrivanje informacij o sebi ter pogostejša intimna razkritja, saj virtualno okolje zmanjšuje tveganje zavrnitve, posmeha ali celo sankcij drugih. Seveda pa je mlade v primerih, ko iščejo pomoč v kritičnih situacijah izključno prek spleta, treba spodbuditi k dopolnitvi svetovalnega procesa v njihovem vsakdanjem, realnem okolju in iskanju dodatne pomoči pri ustreznih strokovnjakih.

Vemo, da je adolescenca še posebej burno obdobje v človekovem življenju, ki je polno »viharjev in stresov«, povečane razdražljivosti, hitrih sprememb razpoloženja ter novih konfliktov in zahtev, ki jih pred mladostnika postavlja socialno okolje – družina, šola in prijatelji. Virtualni prostor je pri tem s svojo anonimnostjo in enostavnim »pobegom« iz neprijetnih situacij lahko tudi idealen prostor za sproščanje mladostniških napetosti in frustracij, saj jim ne sledijo nikakršne sankcije v njihovem realnem okolju.

Vendar pa rezultati naše raziskave kažejo nasprotno sliko kot večina tovrstnih dognanj. Čeprav bi v on-line okolju zaradi pomanjkanja nadzora, sankcij in osebnega stika pričakovali pogostejše neinhibirano vedenje in pogostejšo uporabo komunikacijskih praks, ki so v off-line okolju nezaželene oziroma jih mladostnik težje izrazi, pa ugotovitve naše raziskave kažejo nasprotno, torej da se tovrstne komunikacijske prakse v on-line okolju pojavljajo celo redkeje kot v off-line okolju. Takšen rezultat je lahko tudi posledica dejstva, da večina mladostnikov druženje in navezovanje stikov v on-line okolju doživlja predvsem kot zabavo, igro, ki jo lahko prekinejo takoj, ko ta postane neprijetna, in se tako izognejo konfliktnim situacijam. Drugi razlog pa je morda dejstvo, da je v on-line okolju mnogo težje obdržati prijateljske stike kot v vsakdanjem življenju, saj lahko namreč le s klikom miške izgineš za vedno in brez sledi. To pa je morda tudi eden izmed razlogov, zakaj se večina mladostnikov v on-line interakcijah vede celo manj konfliktno in manj neustrezno kot v off-line okolju. Z neustreznim načinom komunikacije namreč v on-line okolju še hitreje izgubijo sogovornike in hitreje doživijo številne kritike s strani drugih uporabnikov, pri čemer tvegajo tudi pogostejšo in mnogo bolj žaljivo kritiko oziroma reakcijo na svoje neustrezno vedenje. Tako kot pri vsaki tehnologiji je seveda tudi tu odvisno od odločitve vsakega posameznika, ali bo splet uporabljal za svojo osebno rast in oblikovanje novih razmerij in prijateljstev ali

pa se bo zaradi neprimerne uporabe še bolj odtujil od ostalih. Zato mladostniki, ki zaznavajo in spoštujejo formalne sankcije, ki vladajo v on-line okolju, in pravila, ki jih postavijo moderatorji, pogosto komunicirajo tako, da ne uveljavljajo svoje volje enostransko, ter sogovornike pustijo, da povedo svoje mnenje, kar velja za večino anketiranih mladostnikov iz naše raziskave. Prav tako se podobno pogosto oziroma celo nekoliko redkeje v on-line okolju mladostniki med pogovorom s sogovorniki zapletajo v konflikte, uporabljajo kletvice v pogovoru, vztrajno zagovarjajo svoje mnenje, poskušajo v svoj prav prepričevati ostale sogovornike in jasno izražati svoja čustva. Najmanjša razlika med off-line in on-line okoljem se pokaže pri neposrednem izražanju kritike in mnenja o sogovorniku.

Precejšnje razlike glede na socialno okolje pa obstajajo pri pogostosti prikrivanja informacij o sebi z namenom ugajati drugim in pritegniti njihovo pozornost, saj to mladostniki pogosteje počno v on-line okolju. Na spletu gre namreč za specifične (anonimne) okoliščine, v katerih poteka t. i. „upravljanje z vtisom“. Oblakova (2004) navaja, da predvsem dekleta večkrat uporabljajo „maškaradne igre vlog“, ko se drugim predstavljajo drugačne, kot v resnici so. V klepetalnica se zato dekleta po navedbah Oblakove (2004) opisujejo kot vitkejša, večja, starejša in bolj izobrazena, kot dejansko so. Tudi v naši raziskavi smo preverili, ali obstajajo razlike med spoloma glede pogostosti prikrivanja in prikrojevanja informacij o sebi v on-line okolju, in ugotovili, da takšne razlike obstajajo, vendar da – presenetljivo – to počnejo pogosteje fantje kot dekleta. Precej redko pa mladi iz naše raziskave popolnoma spremenijo identiteto in se v on-line okolju pretvarjajo, da so neka druga oseba.

Poleg zgoraj omenjenih primerjav on-line in off-line okolja smo preverjali tudi razlike pri odgovorih na vprašanja o pogostosti komuniciranja s prijatelji in neznanimi sogovorniki, ki se nanašajo izključno na on-line okolje. Rezultati so pri tem pokazali veliko razliko med številom tistih, ki vedno komunicirajo z neznanimi sogovorniki, in tistimi, ki vedno komunicirajo le z znanimi sogovorniki v on-line okolju. Prvih je v naši raziskavi slaba desetina, drugih pa dobrih 60 %, kar kaže na to, da je splet za večino mladostnikov predvsem komunikacijsko orodje za vzdrževanje stikov iz off-line okolja, in ne prvenstveno komunikacijski kanal za sklepanje novih prijateljstev z neznanimi sogovorniki.

6.3 Omejitve raziskave

Omejitve raziskave in dobljenih rezultatov vidimo v tem, da je bila raziskava opravljena preko spletne ankete z metodo samoizbire, zaradi česar rezultatov ni mogoče posploševati na celotno populacijo mladostnikov, starih od 14 do 19 let. Rezultatov ne moremo posploševati niti na populacijo vseh mladih uporabnikov spleta, saj je bila anketa oglaševana le na spletnih forumih in klepetalnicah, kar posledično pomeni, da so bili v vzorec zajeti le mladostniki, ki vsaj občasno ali pretežno uporabljajo tovrstna spletna orodja. Iz tega lahko zaključimo, da je mogoče rezultate raziskave posplošiti le na populacijo 14–19-letnih uporabnikov spletnih forumov in klepetalnic, ki splet uporabljajo tudi oziroma predvsem za namen druženja z vrstniki.

Poleg omejitve glede možnosti posploševanja rezultatov je pomanjkljivost anketiranja preko spleta tudi v težji omejitvi vzorca, zaradi česar je bil vzorec v raziskavi izredno neuravnotežen po spolu.

Omejitev tovrstne raziskave pa vidimo tudi v izbrani metodologiji, ki je v našem primeru izključno kvantitativne narave. Raziskovanje uporabe spleta med mladimi – njegove narave in lastnosti, socialnega konteksta, kulturnih praks in pomenov na individualni ravni – je izjemno kompleksno področje, ki zahteva tudi kvalitativni pristop in poglobljeno obravnavo. S kvalitativno metodo je namreč mogoče zajeti tudi subjektivne aspekte mladostnikove uporabe spleta, predvsem njegove motive za določene aktivnosti v on-line okolju, ki jih je precej težje raziskovati le preko metode strukturiranega intervjuja. Kvantitativno zasnovana raziskava nam lahko v tem primeru služi predvsem kot okvir oziroma vzpostavitev konteksta in osnove za nadaljnje poglobljeno kvalitativno raziskovanje vedenjskih in interakcijskih procesov med mladimi v virtualnih okoljih.

7 Zaključek

Komunikacijske tehnologije v sodobnih družbah odpirajo široko polje razprav o novih, drugačnih okoliščinah in tudi učinkih nastajajočih komunikacijskih vzorcev, ki jih ponuja pojav t. i. računalniško posredovanega komuniciranja. Kompleksen,

raznovrsten in od konteksta odvisen komunikacijski proces, ki se odvija v virtualnih okoljih spleta, lahko danes pomembno razširja posameznikovo komunikacijsko okolje, obenem pa spodbuja tudi gradnjo novih interakcij med ljudmi. Velik pomen v preoblikovanju ustaljenih komunikacijskih praks daje spletu predvsem njegova inherentna lastnost, da ne predstavlja le monotonega medija, ki bi posameznike spodbujal zgolj k eni sami obliki povezovanja, temveč prav nasprotno, pri ljudeh spodbuja raznolike načine »obstajanja« in s tem tudi mnogotere možnosti za vzpostavljanje stikov (Oblak, 2003).

Vsi se strinjamo, da pomen spleta kot komunikacijskega medija in njegova prisotnost v življenju mladih naraščata, vendar pa še vedno obstaja pomanjkanje raziskav o tem, kaj natančno mladi počnejo na spletu ter s kom in zakaj to počnejo – in nadalje, kako se ti vidiki uporabe spleta povezujejo s psihosocialnim razvojem mladostnikov. S pričujočo raziskavo smo želeli prispevati delček k mozaiku ugotovitev in spoznanj, ki skušajo pojasniti in prikazati dejansko rabo spleta, predvsem rabo njegovih komunikacijskih orodij med današnjo t. i. chat room generacijo, katere najpogostejša aktivnost v on-line okolju je komunikacija in druženje z znanimi in neznanimi vrstniki v virtualnih shajališčih.

V pričujoči raziskavi o razlikah in podobnostih medosebnih interakcij in komunikacije v on-line in off-line okolju ugotavljamo, da on-line prostor kljub optimističnim napovedim (Tapscot, 1998) vendarle ne predstavlja popolnoma novega sveta in radikalnega preloma s preteklostjo. Virtualni prostor je namreč – to so pokazale druge raziskave (Praprotnik, 2003), pa tudi naša – pogosto označen in opredeljen z vrednotami, pomeni, predsodki, miselnimi in komunikacijskimi vzorci, ki jih mladostniki in mladostnice v ta prostor prinesejo iz vsakdanjega, realnega sveta. Vanj projicirajo zelo podobne želje, potrebe in strategije, kot jih imajo v off-line okolju. »Imaginacija bo naša edina limitacija,« je zapisal v bran spletu neki navdušenec virtualnih skupnosti (v Praprotnik, 2003: 13). In res je tako. Na spletu bi posameznikova svoboda lahko »dobila krila«, vendar se to običajno, razen redkih izjem, ne zgodi. Splet je sicer medij številnih potencialov, novih možnosti in predruženih pomenov, vendar pa tehnologija sama po sebi ne prinaša sprememb. Ljudje smo tisti, ki imamo moč, da uporabimo nova komunikacijska in informacijska orodja na predruženih, inovativnih načinih, žal pa se zavedanje o novih možnostih in potencialih razvija počasi in

namesto želje po svobodi si v virtualnih svetovih raje postavljamo lastne omejitve in gradimo podobne svetove, kot jih poznamo iz našega vsakdana, saj se v njih počutimo precej bolj varno in domače, kot bi se sicer v virtualnih prostranstvih neomejenih možnosti, številnih izbir in popolne svobode.

Čeprav raziskava ni ponudila presenetljivih in optimističnih rezultatov glede pojava novih načinov komunikacije in socialnih interakcij v virtualnem okolju, vendarle ne smemo prezreti, da je splet v zadnjem desetletju omogočil predvsem komuniciranje, ki si ga še pred nedavnim nismo mogli predstavljati, s tem pa je razvil neslutene možnosti tudi na področjih, ki temeljijo predvsem na osebnem stiku med ljudmi.

Virtualna dimenzija je nova dimenzija, ki bi jo socialnopedagoška stroka v prihodnosti vsekakor morala upoštevati. Vpliv globalizacije odnosov in novi načini komuniciranja, ki jih ponujajo nove tehnologije s spletom na čelu, namreč močno vplivajo na ljudi in njihove odnose. Virtualni prostor je v tem kontekstu družbenih sprememb zatorej realnost, ki se je ne smemo izogibati, temveč bi se morali tudi v socialnopedagoški stroki z njo čim prej soočiti. Je prostor, kjer že nastaja oblika virtualne skupnosti, in prostor, ki ponuja vrsto prednosti ter novih oblik socialne povezanosti in socialne pomoči.

8 Literatura

Albero - Andres, M. (2004). The internet and adolescents: The present and future of the information society. V J. H. Goldstein (ur.), *Toys, games, and media*. Mahwah: L. Erlbaum.

Buckingham, D. (2003). *After the death of childhood : growing up in the age of electronic media*. Cambridge, Malden: Polity.

Cerar, M. (2006). *Internet – virtualno shajališče mladih: primerjave socialnih interakcij v realnem in virtualnem okolju. Diplomsko delo*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.

Clark, S. L. (1998). »Dating on the Net: Teens and the Rise of »pure« Relationships«. V S. Jones (ur.), *Cybersociety 2.0: revisiting computer-mediated communication and community*. Thousand Oaks: London.

Holloway, S., Valentine, G. (2003). *Cyberkids: children in the information age*. London, New York: RoutledgeFalmer.

Jeriček, H. (2001). *Uporaba in razširjenost interneta in znaki zasvojenosti z njim med dijaki tretjih letnikov ljubljanskih šol*. Magistrsko delo, Ljubljana: Pedagoška fakulteta.

Joinson, A. N. (2003). *Understanding the psychology of Internet behaviour: virtual worlds, real lives*. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan.

Livingstone, S. (2002). *Young people and new media: childhood and the changing media environment*. London: Thousand Oaks.

Oblak, T. (2003). *Izzivi e-demokracije*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Oblak, T. (2004). Kultura druženja chat room generacije: »Za užitek gre!«. *Javnost, 11*, Suppl., 75–88.

Praprotnik, T. (2003a). *Skupnost, identiteta in komunikacija v virtualnih skupnostih*. Ljubljana: Institutum Studiorum Humanitatis.

Sande, M. (2000). Raziskovanje s pomočjo interneta : možnosti uporabe v socialni pedagogiki. *Socialna pedagogika, 4* (4), 391–420.

Sefton - Green, J. (1998). *Digital diversions : youth culture in the age of multimedia*. London, Bristol (USA): UCL Press.

Stamejčič, D. (2004). Še strokovnjaki niso vedeli, da so stiske tako hude. *Delo, 46* (294), 16.

Suler, J. (1999). *Psychology of Cyberspace*. Pridobljeno 20. 4. 2006 iz spleta: <http://www.rider.edu/~suler/psyber/psychspace.html>.

Tapscott, D. (1998). *Growing up digital: the rise of the net generation*. New York: McGraw-Hill.

Turkle, S. (1997). *Life on the screen: identity in the age of the Internet*. New York: Touchstone.

Vehovar, V., Vukčević, K. (2001). *Digitalni razkorak – Slovenija 2001*. Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Center za metodologijo in informatiko, Projekt RIS. Pridobljeno 4. 6. 2006 iz spleta: [http://mid.gov.si/mid/mid.nsf/V/KC1E5A195C4B7FF4BC1256C0C0070BB5A/\\$file/Digitalni_razkorak_oktober2001.pdf](http://mid.gov.si/mid/mid.nsf/V/KC1E5A195C4B7FF4BC1256C0C0070BB5A/$file/Digitalni_razkorak_oktober2001.pdf).

Wolak, J., Mitchell, K., Finkelhor, D. (2003) Escaping or connecting? Characteristics of youth who form close online relationships. *Journal of Adolescence*, 26, 105–119.

Izvirni znanstveni članek, prejet decembra 2006.

Prispevek družboslovne vednosti k upravičevanju normativnega reda

The Contribution of Societal Knowledge to a Legitimation of Normative Establishment

Tanja Ferkulj

Povzetek

Tanja Ferkulj, univ. dipl. soc. ped., tanja.ferkulj@gmail.com *Prispevek pokaže nekatere vidike razmerja med družbenim normativnim sistemom in znanjem, natančneje družboslovno vednostjo, kamor uvrstim tudi socialnopedagoško disciplino. Za institucionalno proizvedeno, verificirano in distribuirano družboslovno vednost predpostavljam, da je funkcionalna za integracijo in ohranjanje stabilnosti družbenega sistema. Vednost se v času spreminja v skladu s potrebami in značilnostmi družbenega sistema. V nadaljevanju preučujem, kako sodobna slovenska socialna pedagogika v diagnostiki deklarativno razume svoj prispevek k upravičevanju normativnega reda. Ugotavljam, da je način koordinacije med potrebami posameznika in družbenega sistema bistvenega pomena za identiteto socialnopedagoške discipline.*

Ključne besede: *družbeni normativni red, družboslovna vednost, socialna pedagogika, socialnopedagoška diagnostika.*

Abstract

In this article some aspects concerning normative system and knowledge, precisely societal knowledge, which also includes social pedagogy, are reviewed. Institutionally produced, verified and distributed societal knowledge is established to be essential for an integration and stability of a social system. The knowledge in a certain time period adapts to the needs and characteristics of the current social system. In the article modern socio pedagogical and sociopedagogical diagnostics' contribution to a legitimation of normative establishment, is analyzed. I conclude, that the manner in which individual and societal needs are coordinated, plays an essential role for the identity of the socio pedagogical discipline.

Key words: *social normative order; societal knowledge, social pedagogy, sociopedagogical diagnostics.*

1 Uvod

Svet ni partner našemu spoznavanju.

(Foucault, 1991: 18.)

Živimo samo zaradi pomanjkanja znanja.

(Cioran, 1998: 105.)

Vprašanje o tem, kaj je ključno pri ohranjanju družbene povezanosti (integracije) in družbene identitete, so mnogi družboslovni teoretiki obširno razdelali. Durkheim (v Bauman, 2006) pojmuje družbo kot organizem, katerega deli služijo namenom organizirane celote. Eden izmed takšnih funkcionalnih delov je tudi moralni oz. normativni sistem. Podsystemi družbe, piše Wilke (v Makarovič, 2001), usklajeno komunicirajo med seboj prek simbolnih menjav, t. i. krmilnih medijev, kamor poleg denarja in moči sodi tudi znanje. Sodobno gospostvo nad ljudmi, pravi Rutar

(2004), je znanstvene narave; vzeto je kot objektivno in nevtralnno, za ljudi nevprašljivo in neproblematično.

Namen pričujočega prispevka je nakazati nekatere vidike razmerja med družbenim normativnim sistemom in znanjem, natančneje družboslovno vednostjo, kamor uvrstim tudi znanje socialnopedagoške discipline. Za družboslovno vednost kot tudi za vednost nasploh predpostavljam, da je kot institucionalno proizvedena in distribuirana funkcionalna za integracijo in ohranjanje stabilnosti družbenega sistema. So v družboslovju proizvedene "resnice" (le) življenje ohranjajoče zmote, če se strinjamo z Nietzschejem (1991)? Kako sodobna socialna pedagogika deklarativno razume svoj prispevek k družbeni povezanosti in identiteti, ko se sooča s skupinami in posamezniki, ki s svojim inovativnim delovanjem vsaj navidez (navidez zato, ker morda družba na prav njihovih nevsakdanjih zgodbah vzdržuje svojo povezanost in identiteto) manj prispevajo k družbeni povezanosti in ohranjanju družbene identitete?

2 Vednost in normativni sistem

Makarovič (2001) piše, da kompleksnost organizacije sodobnega družbenega življenja zahteva mehanizme, ki omogočijo optimalno izbiro med različnimi možnostmi. Družbeni sistem kompleksnost zmanjšuje z diferenciacijo na podsisteme, ki so na določen način medsebojno soodvisni. Parsons (v Adam, 1996) je ugotovil, da podsistemi z več informativne družbene moči nadzirajo tiste z manj, ki pa imajo po drugi strani večji energetski potencial. Po Parsonsu (ibid.) spadajo simboli, znanje ter moralne in religiozne ideje v kulturni podsistem, ki skrbi za upravičenje (legitimacijo) normativnega sistema. Normativni sistem je po Parsonsu (ibid.) vključen v podsistem družbene skupnosti in tako pomeni »jedro« družbenega sistema. Po Parsonsu so torej norme in znanje vključeni v dva podsistema, ki sta med seboj subtilno povezana. Podobno meni Giddens (1989), ko pravi, da družbene teorije niso le preverjanje zdravorazumskih razlag družbenih pojavov in smiselne zveze, ki tako nastajajo; v smislu moralnih posegov so hkrati konstitutivne za družbeno življenje.

Foucault (1991) je malce drugače povezal vednost in normativni

sistem. Vednost in celo resnica nista nekaj, kar bi bilo zunaj oblasti. Resnica, pravi avtor (ibid.), je nekaj tuzemskega, proizvedena je skozi različne mehanizme prisile in prav zato lahko vzpostavlja oblast. »Vsaka družba ima svoj režim resnice /.../ tj. tipe diskurzov, ki jih sprejema in jim zagotovi funkcijo resnice; mehanizme in instance, ki nas usposobijo, da razločujemo resnične in neresnične trditve, način, kako se ene in druge sankcionira; tehnike in postopke, ki veljajo kot ustrezni za doseganje resnice; status tistih, ki jim je naloženo povedati, kaj šteje za resnično« (ibid.: 73). Lyotard (2002) piše, da je bila teorija vedno povezana z institucijami, ki so jo proizvedle. Vsaka disciplina je kot igra, ki ima svoj jezik, ki ponuja svoje sporočilo, vendar le v okvirju svojih meja. Zato mislec, strokovnjak ni toliko soočen z neskončnimi možnostmi, ki bi jih domislil s svojo umsko močjo, kot se le poigrava z limitami sistema, v katerem je bila določena vednost proizvedena. Znanost z metanaracijo poskrbi za širok jezikovni sistem, ki preseže socialne, institucionalne in človeške omejitve. To npr. pomeni, da rezultati raziskav dobijo pomembnost le, če so napisani v jeziku ideologije, ki je znamenje neke dobe. Ule (2003) ugotavlja, da profesionalizacija zagotavlja strokovnjakom monopol nad definiranjem zdravja in bolezni, normalnosti in patološkosti posameznika, njegovega organizma, delovanja, čustvovanja in mišljenja. Berger in Luckmann (1988) pišeta o procesu socializacije strokovnjakov, ki bodo sodelovali pri družbeni organizaciji normalnosti, pri upravičevanju normativnega reda. Strokovnjaki prihajajo v stik s klienti, ki so zanje objekt nekakšnega prenosa znanja. Status strokovnjakov jim je družbeno priznan zato, ker so šli skozi institucionalizirano zapomnjenje določenih znanj. Strokovnjaki ne prenašajo znanja zato, ker ga dobro poznajo, ampak ga poznajo zato, ker so strokovnjaki. Tako na področju poklicev pomoči prihaja do nadzorovane institucionalizirane iniciacije v določeno dejavnost. Izvor institucionalnega reda leži v tipizaciji, v družbeno priznanih vlogah. Gre za objektivizirano zalogo znanja, v katere so po določenih formalijah »posvečeni« nosilci teh vlog. Vsak nosilec vlog je odgovoren za ohranitev standardov neke vloge, kakor je bil o njih poučen, da predstavljajo del institucionalne tradicije. Standardi služijo za preverjanje sposobnosti vseh nosilcev vlog, hkrati pa so instrument nadzora. Vloge zastopajo institucionalni red in zatorej sodelujejo pri družbeni organizaciji normalnosti, pri legitimaciji

normativnega sistema in oblikovanju stvarnosti nasploh. Seveda so tu še zakon in zakoniki institucij, pravilniki, teorije, ki se ukvarjajo z razčlenbo, in končno tudi norme v etičnih, religioznih in mitoloških sistemih. Tudi Razpotnik (2004) razmišlja o institucionalnem diskurzu, o institucionalnem govoru, o normativnih okvirjih, znotraj katerih strokovnjaki delujejo, kot da bi bile *naravne*. Institucionalne interakcije so obremenjene z napisanimi in nenapisanimi pravili o tem, kaj je v njih dovoljeno obravnavati. Institucionalni govor enostavno predpostavlja način interakcije, izjavljanje določenih stališč itn.

Če mislimo sedaj na družboslovno vednost, je njena posebnost, pravi Bourdieu (1995), ta, da je njen predmet polje tako razrednih kot tudi znanstvenih bojev. Družboslovec zavzema določeno stališče v teh bojih. Kakšna bo njegova produkcija resnice, nadaljuje avtor (*ibid.*), je torej odvisno od njegovega ekonomskega in kulturnega kapitala. Družbena pozicija družboslovnega raziskovalca vpliva na njegovo delo. Subverzivnost v mišljenju in interes za razkrivanje cenzuriranega in skritega sta po mnenju Bourdieua (*ibid.*) ključna za opravljanje dela na tako kontroverznem področju, kot je družboslovje, če ne želimo biti le v funkciji etabliiranega reda.

2 Družboslovna vednost in izzivi časa

Ule (2004) pravi, da je vednost, še posebno družboslovna, vedno odraz značilnosti časa in družbe, v kateri nastaja. Celotno družboslovje je pravzaprav komunikacijski sistem. Družboslovci pridobivajo podatke od ljudi, s katerimi raziskovalno ali prek storitev prihajajo v stik. Njihova sporočila kvantificirajo, kvalificirajo, interpretirajo, a nanje tudi podajo neko povratno sporočilo. Tako obstaja med znanostjo in družbo povratna zveza. Treba se je zavedati, da spoznanja družboslovne vednosti in na njih temelječih strok niso nepristranski opis dejstev, ampak tudi nenapisan predpis, vrednotno in normativno pričakovanje, kakšna naj bi družba bila, ter kritika nezaželenega. Ljudje ob pogovoru z raziskovalci in strokovnjaki skrivajo lastnosti, za katere predpostavljajo, da so nezaželene, zato so sociološki in psihološki pojmi le redko nevrednotni. Na ljudi vplivajo skrite teoretične predpostavke, ki jih proizvaja življenje v psihološko dobro informirani družbi. Psihološko znanje, ki

prek izobraževanja in medijev kroži med ljudi, spodbuja ljudi k razmišljanju o alternativah njihovih vedenj. Tako je npr. z znano Festingerjevo teorijo o socialni primerjavi posameznika z drugimi; ta ne velja več v takšni meri kot v času svoje formulacije, saj so ljudje ugotovili, da konformizem ni »dober« in se mu zato v eksperimentalnih situacijah upirajo. Avtorica (ibid.) nadaljuje, da praktično ni več mogoče napraviti teoretsko nekontaminirane raziskave in testiranja že obstoječih teorij. Seznanjenost ljudi s teorijami povzroči, da te postajajo sčasoma neveljavne. To pomeni, da bodo mlajši raziskovalci morali odkrivati takšne metodologije za pridobivanje podatkov, ki bodo pač v skladu z duhom časa. Vendar tu ne gre le za metodologijo, gre tudi za nove teoretske poskuse razumevanja stvarnosti in s tem definiranje novih predmetov raziskovanja.

Čas in razumevanje stvarnosti nista medsebojno neodvisna. Ko se neko obdobje v zgodovini tako zamenja, da ga je treba poimenovati z novo besedo, se to zgodi najverjetneje ravno takrat, ko se najbolj intenzivno spreminja razumevanje stvarnosti ljudi, ki v njem živijo. Značaj družboslovne vednosti se v času spreminja. Le zato, ker se spreminja stvarnost sama? Če mislimo s Foucaultom (1991), je vednost marsikaj dodala k stvarnosti. Še več, za vednost se je izkazalo, da je v sumljivem odnosu z oblastjo: »Oblast in vednost druga drugo neposredno implicirata. Ni oblastnega razmerja, ne da bi se korelativno vzpostavilo neko polje vednosti, in tudi ne vednosti, ki ne bi hkrati zahtevala in vzpostavljala oblastnih razmerij« (ibid.: 32), ali, isti avtor (v Stankovič, 2001) drugje, »analiza družbe oziroma posameznika ni stvar nekega objektivnega znanja, ampak prej funkcija izvajanja moči. Analiziramo jih, da jih lahko uporabimo.«

V nadaljevanju grobo skiciram spreminjanje družboslovne vednosti v času. Čas bo shematično in po ključnih razločevalnih značilnostih razmejen na tri razdobja: na predmoderno, moderno in postmoderno. Vednost bomo poskušali pojasniti z opisano normativno strukturo družbenih sistemov, v katerih se je razvijala.

2.1 Predmoderna nevprašljivost

Liotard (2002) piše, da je predmoderno vednost obvladovala naracija, ki je potrjevala družbeno priznane norme in običaje.

Tipična naracija je bila velika zgodba z velikim junakom in velikim ciljem, ki si ga je junak zadal doseči. Horkheimer in Adorno (2002) pišeta, da so miti skušali predvsem poročati, izrekati vir, imenovati, s tem pa prikazati in razložiti. Vse to se je krepilo z zbiranjem mitov, ki so prav kmalu iz poročil postali nauk. Najpomembnejši viri vrednot tistega časa so bili tradicija, religija in morala, s katerimi je bil obložen, pojasnjuje Makarovič (2001), tudi predmoderni pravni sistem. Stari Grki so že razlikovali med božjim pravom in tistim, ki je samo človeški približek. V srednjem veku, nadaljuje avtor (ibid.), so družbe slonele na tradiciji, običajih in ostankih rimskega prava. Tedaj je imela, tako Salecl (1991), Cerkev veliko družbeno moč, vplivala je na vse segmente družbenega življenja in tako odločujoče prispevala k družbeni organizaciji normalnosti.

Kakšna vednost je torej lahko podpirala organizacijo predmodernih družb? Ta vednost je morala biti konzervativna, tesno v stiku z etabliranim redom in voljo avtoritet, od katerih je treba izpostaviti Cerkev.

2.2 Veličinska blodnjavost moderne

Lyotard (2002) piše, da je moderna kasneje napadla predmoderno vednost ter na mesto mitične in religiozne naracije, ki ju označi za manjvredne, postavila znanost, resnico pa za njen zunanji, neodvisni in vrednotno neizpodbitni cilj. Zaupanje v strmo naraščajočo vednost znanosti je mit moderne, ki je temeljila na razsvetljskih idealih končnosti spoznanja in njegove objektivnosti. »Razsvetljenje – v najširšem smislu napredujočega mišljenja – je od nekdaj zasledovalo cilj, da ljudem odvzame strah in jih postavi za gospodarje /.../ Program razsvetljenstva je bilo odčaranje sveta. Hotelo je razkrojiti mite in strmoglaviti domišljijo z védenjem.« (Horkheimer in Adorno, 2002: 17.) Avtorja nadaljujeta, da je razsvetljenje mite raztrgalo, vse dokler niso tudi sami pojmi razsvetljenstva, kot sta resnica in duh, podlegli animističnim čarom. Bauman (2006: 120) oriše svet, kakor je tekkel z razsvetljenimi ideali: »/.../ od razsvetljenstva je bil za moderni svet značilen aktivističen, inženirski odnos do narave in sebe. Znanost ni bila sama sebi namen; doživljali so jo predvsem kot sredstvo s strašljivo močjo, ki lahko lastniku omogoči izboljšati resničnost /.../ Vrtnarjenje in medicina sta bila arhetipa konstruktivnega odnosa, normalnost, zdravje in higiena pa so bili

najboljše prisposodbe za človeške naloge in strategije pri upravljanju človeških zadev.« Inženirski odnos se je seveda odražal tudi v družboslovju, ki je tedaj doživljal poplavo klasifikacijskih sistemov, s katerimi so želeli obvladovati za tisti čas vse preveč divjo resničnost. Foucault (1998) je opisal, kako je klasicistična misel razdrobila svoje vedenje o norosti in le-to pričela prepoznavati v vse več obrazih; manija, melanholija, histerija, hipohondrija ...; izrazi so pričeli deževati, z njimi pa tudi opisi človeških stanj in tehnike za njihovo odpravljanje. Kot sta se izrazila Horkheimer in Adorno (2002), je postala klasifikacija pogoj spoznanja.

Navdušenje, s katerim so se socialni inženirji po vzorih iz naravoslovja odpravili reševati svoje probleme, dolgo ni popustilo. Vendar so se v drugi polovici 20. stoletja že pričeli pojavljati kritični razmisleki moderne ter njenega tehnicističnega odnosa do narave in družbe.

2.3 Postmoderna zmedenost

Eden takšnih postmodernih razmislekov je bil zagotovo pojav kibernetike, ki trdi, da na vprašanja o živih bitjih in njihovih interakcijah, socialnih sistemih in fenomenih, kot so zavest, inteligenca itd., ne obstajajo dokončni odgovori na sebi. Njihova kompleksna narava nam namreč preprečuje, da bi lahko v zvezi z njimi napravili kakršno koli nepristransko, nespremenljivo in dokončno veljavno spoznanje (Kordeš, 2004).

Kaj sploh je postmoderna? Gre za čas, kot piše Bauman (2002), ko smo se osvobodili od tradicije in različnih etičnih normalij, saj nismo hoteli, da nas kaj ovira na poti »napredka« ter iskanja Resnice, Dobrega in Lepega. Gre tudi za čas, ki je zaradi nasilne nedosegljivosti idealov razsvetljenstva postal nekoliko razočaran in zadržan pri spoprijemanju s problemi, tudi problemi, ki jih je s svojim entuziazmom ustvarila moderna. Ward (2003) tako piše, da znanost – tako naravoslovna kot družboslovna – in njene discipline danes ne pričakujejo več, da bodo poiskale resnico ali vsaj dale odgovore na nekatera, za njihove specializacije najbolj temeljna vprašanja. Zadovoljne so s tem, da se k različnim problemom približajo le z začasno veljavnimi odgovori in rešijo kak neposreden, očiten in oprijemljiv lokalni problem. Tako sodobna znanost ni koherentna, ne dela si iluzij glede tega, da bo pomagala človeštvu k

večjemu socialnemu in ekološkemu blagostanju, ne verjame, da bo nekoč zbrala vso vednost, ki leži v stvareh okoli nas. Postmoderna indiferentnost znanosti, ki je izgubila vse modernistične upe o Dobrem in Lepem svetu, je v svojem razočaranju lahko nevarna. Habermas (2005) meni, da bi bilo treba razmisliti o mejah znanstvene indiferentnosti in njene zaslužjenosti po logiki kapitala.

S postmoderno je postala družba zadržana in zmedena, kar pa morda ne priča toliko o njeni nemoči kot bolj o njeni novi moči, ali kot bi se izrazil Bauman (2006), o novi priložnosti, ki se družbi odpira pri reševanju aktualnih problemov. Izziv še posebno zadeva družboslovno vednost in njene usmeritve. V nadaljevanju preverjam, kako se slovenska socialna pedagogika kot izrazito postmoderna družboslovna usmeritev sooča z izzivi časa in kako deklarativno shaja z etabliranim družbenim redom.

3 Socialna pedagogika in njen prispevek k upravičenosti normativnega reda

Vednost disciplin, npr. socialnega dela, socialne pedagogike in psihoterapije, ki so usmerjene na izboljšanje kakovosti posameznikovega življenja, koreninijo v temeljnih družboslovnih tradicijah, kot so filozofija, sociologija in psihologija. Slednja npr. se zmagoslavno približuje matematično-naravoslovnim algoritmom reševanja problemov. Razpredla je vrsto metodologij in tehnik merjenja in napovedovanja človeškega vedenja: Schneewind (v Miheljak, 1995) poudarja štiri tradicionalno deklarirane cilje psihologije: *opisovati*, *razložiti*, *napovedovati*, *spremeniti*. Spominjam se, da je maturitetni program psihologije še pred petimi leti zahteval poznavanje tega podatka. Miheljak (ibid.) pravi, da je problematična predvsem zadnja naloga psihologije, ko na podlagi spoznanj o naravi fenomena spreminjamo sam fenomen. Družboslovje se je ves čas skozi svoj razvoj ukvarjalo z večnimi vprašanji o ločenosti duše in telesa, subjekta in objekta spoznavanja, narave in družbe, predstave o normalnem psihofizičnem stanju in o tistem, ki to ni. Zahodna dihotomna zavest – tudi v razmišljanju o normalnem in patološkem – se seveda kaže tudi pri vsakodnevnem delu strokovnjakov. Kot je prikazal Dekleva (2001), strokovnjaki pred strokovnim oblikovanjem posedujejo socialne reprezentacije

o tem, kaj je pravilno, normalno in kaj ne, te predstave pa se med profesionalizacijo bolj ali manj spreminjajo.

Müller (v Kobolt in Rapuš - Pavel, 2004) pravi, da je socialna pedagogika relativno mlada paradigma, ki se uveljavlja na področju sodelovanja z ljudmi v stiski. Smisel njenega delovanja ni toliko, da bi pri delu z ljudmi togo izhajala iz teoretičnih modelov, ampak bolj, da le-te osmisli v odnosu do nekih konkretnih vprašanj v življenju ljudi. Tudi zato bi težko natančno opredelili specialnost socialne pedagogike. V primerjavi z drugimi poklici je delovno področje socialnih pedagogov slabše opredeljeno.

Müller (2006) pravi, da so pionirji socialne pedagogike (npr. Alice Salomon) disciplino ambiciozno videli kot tisto, ki je pozorna na vsa vprašanja, ki zadevajo način *biti človek*. Socialna pedagogika se kot mlada veda seveda ne more izogniti kritičnemu prevzemanju znanja iz drugih profesij. Skozi profesionalizacijo se socialni pedagogi »urijo« v pridobivanju raznovrstnega tako teoretičnega kot tudi praktičnega znanja: v poznavanju različnih oblik svetovanja in nasploh pomoči za različne skupine ljudi v različnih življenjskih situacijah, v učenju spretnosti, ustvarjanju ugodnih priložnosti, pravnem svetovanju, v upravljanju in vodenju različnih služb, v pregledu nad obstoječo ponudbo pomoči, pridobivanju sredstev itn. Široko polje kompetenc, ki naj bi ga socialni pedagog obvladoval, socialno pedagogiko postavlja pred skušnjava, da bi zapletenost sveta zreducirala s tem, ko bi poiskala odgovore v sebi podobnih disciplinah. Toda ravno razlikovanje socialne pedagogike od drugih ved – v tem, da si vzame čas za opazovanje, da probleme opredeljuje skupaj s posamezniki, ki to hočejo, da si skozi intervencije prizadeva ustvariti zaupno in kreativno ozračje, da obvlada tehnike, ki se precej razlikujejo od tistih, ki poskušajo problem le izslediti in ga nato odpraviti itd. – stroko napravijo samosvojo in družbeno nepogrešljivo, še posebno danes, v družbi mnogih pomenov, negotovosti in tveganja. Postmoderni posameznik stoji pred nalogo samostojnega samoupravljanja svojega življenja. Tudi zato Müller (ibid.: 6) poda naslednji opis identitete socialnega pedagoga: »Socialni pedagogi so tisti strokovnjaki in takšne institucije, ki pomagajo posameznikom, ki nimajo zadostnih osebnih in materialnih sredstev za primerno upravljanje s svojim življenjem ali pa se nahajajo v kritičnem obdobju svojega življenja in potrebujejo pomoč pri spoprijemanju z njim. In če so socialni pedagogi pravi

profesionalci, to počnejo tako, da postopoma povečajo klientove zmožnosti, in ne tako, da jih zamenjajo ali oslabijo.«

Trije za kakovost socialnopedagoškega delovanja – s tem Kobolt (2005) misli tako na delovno prakso kot tudi na raziskovanje – ključni dejavniki so:

- Socialnopedagoško razmerje z drugimi sorodnimi družboslovnimi disciplinami, vsebina profesionalizacije in supervizija, ki je nepogrešljiva pri ovrednotenju strokovne prakse in razvijanju strokovnih kompetenc. Omenjeni elementi omogočajo povezave med teoretičnimi dognanji, raziskovalno metodologijo in delovno prakso.
- Elementi, ki so povezani z organizacijo dela, socialnopedagoškega vodenja in razvoja timov, zagotavljanja fizičnih in družbenih dejavnikov izvajanja socialnopedagoške prakse, približanjem ustanov k »normalnim« standardom življenja in s tem z njihovo senzibilizacijo za intelektualne in emocionalne potrebe uporabnikov.
- Elementi, ki se nanašajo na dograjevanje kontinuuma različnih metodoloških oblik socialnopedagoškega raziskovanja in prakse ter na njihovo orientacijo v življenjski prostor.

Zadržali se bomo pri zadnjem dejavniku, kamor štejemo tudi socialnopedagoško diagnostiko. Izpostavili bomo vprašanje njenega deklarativnega prispevka k legitimaciji normativnega sistema. V nadaljevanju pregledamo univerzitetno deklarirane trende raziskovanja in tudi delovne prakse slovenske socialne pedagogike. Pri tem razmišljanje o socialnopedagoški praksi, kot se izvaja, puščamo ob strani, četudi bi bilo upoštevanje tega vidika morda ključnejše za oris neposrednejšega razmerja med stroko in družbenimi procesi upravičevanja normativnega reda. Vendar deklarativna raven nikakor ni nepomembna. Schrödter (2001) pokaže, da je pregledno osnovanje kriterijev kakovostnega delovanja in raziskovanja na področju sodelovanja z ljudmi pri razreševanju različnih življenjskih vprašanj vprašanje temeljnega pomena. V nasprotnem primeru nas obvladujejo slabo reflektirani normativi »od zunaj«. S spoznavanjem sodobnih trendov v socialnopedagoški diagnostiki se socializirajo in profilirajo nove generacije delavcev v socialnopedagoški stroki, ki nato v praksi opredelijo in zavzemajo odnos do družbene stvarnosti ter do različnih pojavov v njej.

3.1 Socialnopedagoška diagnostika

Človek ima potrebo po urejanju in razlaganju nepreglednega sveta: »Razloženi svet pa ni nikoli več nevtralen, v njem ni, čim je označen, nikoli več vse mogoče, niti vse enako dobro« (Razpotnik, 2004: 255). Horkheimer in Adorno (2002: 238) sta ugotovila, da je razsvetljenski um tisti, ki je vpeljal prve ideje o klasifikaciji: »Klasifikacija je pogoj spoznanja, ne ono samo, in spoznanje spet klasifikacijo ukine«. »Naš kognicijski sistem je usmerjen v grajenje stabilnih podob,« piše Kordeš (2004: 219). Stabilnost nam predstavlja varnost in domačnost. V svetu, ki ga obvladujejo interakcije temeljno neodločljivih netrivialnih sistemov, je zatekanje h klasifikacijam in opisom, ki smo jih v preteklosti opravili na podlagi izkušenj, za strokovnjake mamljiv, a tvegan korak. Mamljiv zaradi varnosti, ko z uporabo klasifikacije prelagamo nanjo odgovornost za izbiro takšne ali drugačne intervencije, in tvegan zato, ker se pri trivializiranju (spoznavanju) netrivialnih sistemov zatekamo k iluziji o objektivnosti lastnosti sistemov, s katerimi se pri delu srečujemo. S tem – kot pravi Kordeš (ibid.) – prezremo svoj prispevek k formiranju sveta.

Socialna pedagogika opušča rigorozno uporabo starejših klasifikacij (čustvene, vedenjske in osebnostne motnje) ter spoznava nove načine pristopanja in razumevanja zapletene resničnosti, v kateri sodeluje z uporabniki pri reševanju različnih življenjskih težav. Müller (v Kobolt in Rapuš - Pavel, 2004) pravi, da socialnopedagoška diagnostika multiperspektivno proučuje kontekst, v katerem se nahajajo posamezniki, s katerimi se srečuje. Perspektive si ogleda z različnih zanimivih vidikov, pridobljena znanja pa smiselno organizira. Socialnopedagoško delo opiše kot krožni proces, ki preide štiri faze: anamnezo, diagnozo, intervencijo in evalvacijo. Omenjeni proces skuša več kot le identificirati posameznikove probleme in pomanjkljivosti v spoprijemanju z življenjskimi izzivi. Osnovni namen diagnoze v socialni pedagogiki je *razlikovati, razločiti in prepoznati*; vse z namenom, da odgovorimo na vprašanje, *kaj storiti?*

Socialnopedagoška diagnostika je razvila paletu postopanj, ki se z določenimi metodološkimi niansami uporabljajo na mnogih področjih socialnopedagoškega delovanja; pri soočanju z različnimi težavami otrok v predšolskem obdobju, v šolskem obdobju v svetovalni službi,

pri delu z dijaki v dijaških domovih pri delu z otroci iz različnih etničnih skupin, pri delu v stanovanjskih skupinah itd. Po pregledu literature (glej številko Socialne pedagogike 2004 št. 3 na temo diagnostike) o praksi socialnopedagoške diagnostike na vseh omenjenih področjih opazim, da se strokovnjaki pri svojem delu opirajo na sodobne trende diagnosticiranja, ki jih v slovenskem akademskem prostoru uveljavljata Alenka Kobolt in Jana Rapuš - Pavel.

Kobolt in Rapuš - Pavel (2004) izrazita nekatere izzive postmoderne družbe, ko pravita, da danes strokovnjak pri ocenjevanju problemskih situacij ranljivih in odrinjenih skupin z namenom pomoči pri njihovem premagovanju nima lahke naloge. Posameznik je namreč v družbeno realnost zapleteno vpet, viri, s katerimi se uresničuje, pa so pogosto pomanjkljivi. Vpliv tradicije z navodili slabi, individualiziran posameznik mora za svojo svobodo plačevati visoko ceno. Tako kot je odgovoren za svoj uspeh, je na drugi strani odgovoren za neuspeh. Poleg reševanja življenjskih dilem uporabnikov, s katerimi prihaja v stik, se pojavijo težka vprašanja že na samem začetku – v načinu pristopanja, zbiranja podatkov, diagnostike. Kako postaviti učinkovit opis posameznikove življenjske situacije, kako odpravljati pomanjkljivosti, zmanjševati nemoč diagnostike in nerešenih protislovij različnih teoretičnih tradicij? Avtorici se sprašujeta, ali je diagnoza, ki izhaja iz pozitivizma in medicinske stroke, sploh ustrezen pojem, če želimo z njim opisati nekaj tako kompleksnega, kot so težave v življenju posameznikov. Izraz je primeren, odgovarjata avtorici (ibid.), če ga pojmovno razširimo in ob tem upoštevamo njegovo dinamičnost, procesnost in interaktivnost, če torej upoštevamo, da je diagnoza posameznikovega položaja v času spremenljiva in da se pri diagnosticiranju zavedamo strokovnjakovega osebnega in profesionalnega prispevka k razumevanju posameznikovega položaja.

V socialni pedagogiki se pojavljata dve teoretski tradiciji ocenjevanja posameznikovega življenjskega položaja: prvi, psihosocialni model, je prisoten v socialnopedagoškem prostoru že vrsto let, drugi, rekonstruktivno razlagalni, se še uveljavlja. Oba modela izhajata iz spoznanj socialnega dela, socialne pedagogike, sociologije in psihologije ter upoštevata diskurz opolnomočenja in skupnega izpogajanja ob predpostavki aktivnega sodelovanja uporabnikov pri razumevanju in razreševanju težav (ibid.). Seveda

se ob teh modelih pojavljajo še mnogi drugi s poudarki na različnih teoretičnih premisah in metodoloških aplikacijah. Avtorici (ibid.) pa predstavljata še model večperspektivnega ocenjevanja, ki je za pričujoče besedilo zanimiv tudi zaradi združevanja nekaterih v besedilu že predstavljenih teoretskih premis. Opis modelov v nadaljevanju v celoti povzemam po omenjenih avtoricah (ibid.):

- Psihosocialni diagnostični koncept se precej opira na psihometrično zaznavanje psihosocialnih fenomenov. S tem si je poskušal zagotoviti dovolj dobro objektivizacijo opažanj in diagnostično zanesljivost. Predstavniki tega modela so menili, da lahko učinkovito pomoč uporabnikom psihosocialnih storitev ponudimo le, če si predhodno pridobimo dovolj jasno in natančno predstavo o naravi problemskih situacij, o njihovih objektivnih in subjektivnih vidikih, o dejavnikih njihovega nastanka, o uporabnikovih potrebah, motivaciji in njegovih kompetencah, o že morebitnih uspehih ali neuspehih korakih poskušanja reševanja problemov s strani uporabnika itn. Zaradi svoje sistematičnosti pri oblikovanju razumevalnih hipotez, oblikovanju ciljev in namenov ocenjevanja zaradi bogastva pridobljenih informacij in zaradi zbiranja dokumentov razmeroma dobre preverljivosti je psihosocialni model dobro standardiziran, vendar morda še precej preprost nasproti zapletenosti življenjskih problemskih situacij, kakor samokritično ugotavljajo njegovi predstavniki.
- Rekonstruktivno razlagalni model se je izgradil kot poskus nadgraditve tistih modelov, ki se nagibajo k standardizaciji in objektivizaciji. Razvil se je na premisah interpretativne paradigme, etnometodologije in refleksije življenjskega sveta. Socialna pedagogika uporablja model na raznolike načine pri kvalitativni raziskovalni praksi, pri analizi biografskih potekov uporabnikov in analizi delovanja ustanov, s katerimi stroka prihaja v stik pri svojem delu. Model se opira na subjektivne pomen, ki jih posamezniki uporabijo pri razlaganju svojih življenjskih potekov, na njihove samopredstavitve, pridobljene z različnimi pripovednimi strukturami (npr. narativni, polstrukturirani pogovor). Iz pripovedi uporabnikov po tako pridobljenih tehnikah so razvidne njihove vrednote, stališča, pričakovanja, želje in bojazni ter načini spoprijemanja z različnimi življenjskimi situacijami.
- Večperspektivni pristop se zavzema, kot že ime pove, za širši

zorni kot tako v raziskovanju kot diagnostičnem postopanju. Širši zorni kot skuša pridobiti tako z upoštevanjem različnih dejavnikov, ki nastopajo pri izgradnji določene problemske situacije, kot tudi z uporabo in sintezo različnih paradigmatiskih (sistemska teorija z razumevanjem življenjskih kontekstov, interakcijsko-komunikacijska paradigma) pristopov za opis uporabnikove problemske okoliščine. Pri preučevanju življenjskih kontekstov se usmerja na uporabnikov življenjski položaj in različne življenjske perspektive, ki se jih lahko zavzame v zvezi z njim. Pristop opazuje izhodiščni položaj in možne zaželene uporabnikove življenjske položaje, opazuje družbeno umeščenost ter raziskuje vire pomoči in podporne mehanizme, ki bi jih bilo mogoče vključiti v razreševanje uporabnikovih težav. Podpora se razume v smislu obvladovanja vsakdana, zato se odmika od birokratsko zastavljene pomoči.

Pri vseh treh modelih, še posebno pa pri zadnjih dveh, lahko opazimo nekatere že omenjene epistemološko pomembne premike s tradicionalnega načina postopanja, ki je modernistično verjel v enosmerno, vzročno-posledično povezanost družbenih pojavov in posameznikovih značilnosti, v razmeroma trajne, objektivno preverljive značilnosti posameznikov in družbenih pojavov, v nepristranskost, neudeležnost strokovnjaka, ki te pojave od zunaj neodvisno (iz)meri, k postmodernemu teoretskemu pluralizmu, kibernetičnemu, krožnemu razumevanju pojavov ter udeležnosti strokovnjaka v diagnostično-svetovalnem procesu. Kot ugotavlja Klemenčič (2006), postmoderna z vsemi svojimi značilnostmi zahteva od strokovnjakov spretnost obvladovanja negotovosti, ki pretijo z vseh ravni družbene stvarnosti. Pluralni teoretični nastavek in s tem tudi metodologija posredovanja storitev a priori vsebujeta dvom v eno slabo in dobro, v eno normalno in patološko, ki ležijo zunaj kot nasebna stvarnost. Udeležnost tako strokovnjaka kot tudi uporabnika v procesu pomoči pa omogoča, da uporabnik izbere eksistenčno najbolj zavezujoč in smiseln odgovor na določeno problemsko vprašanje.

Tudi nazadnje predstavljeni model socialnopedagoške diagnostike je odprt nasproti različnim perspektivam razumevanja problemske situacije. Upošteva tako konsenzualne okoliščine kot subjektivne pomene konkretnih življenjskih situacij. Zdi se, da se z večperspektivnimi modeli obravnave posameznikovega življenjskega

položaja išče ravnovesje med potrebami obeh soodvisnih ravni – posameznika in družbenega sistema v celoti. V poudarjanju zapletenosti življenjske stvarnosti nadgradi psihosocialni model, hkrati pa s sistemskimi poudarki napravi distanco od idiosinkratične predstavitve stvarnosti s strani posameznika, ki je kot družbeno bitje »prisiljen« sodelovati v sistemu, ki je strukturno kompleksnejši od njega samega. Ob poskusih razumevanja in razreševanja življenjskih stisk posameznikov, s katerimi bodo strokovnjaki socialne pedagogike prihajali v stik, bodo le-ti seveda storili veliko, če se bodo poglobili v spoznavne priložnosti različnih vidikov, ki jih ponujajo zgoraj naštete paradigme; tako tiste, ki odpirajo možnost za izraz pretežno družbenega, kot tudi tiste, ki poudarjajo pomembnost odpiranja možnosti za posameznikovo subjektivno izražanje. Zanimarjanje posameznih vidikov na račun družbenih ali obratno je vedno tvegano že zaradi tega, ker predpostavljamo, da je realnost zapleten strukturni splet obojega. Trdimo lahko, da bodo ob razreševanju stisk konstruktivni tisti odgovori in koraki pomoči, ki bodo pretanjeno iskali ravnovesje med enimi in drugimi vidiki družbene stvarnosti. Zato menim, da bo iskanje in ustvarjanje novih možnosti posameznikovega shajanja z družbeno stvarnostjo vedno pomembna naloga socialnopedagoške discipline.

Kibernetska epistemologija ponuja uporabne rešitve tudi pri vprašanih raziskovanju in sodelovanju z najbolj netrivialnimi sistemi, kar jih je – z ljudmi. Ko se bo trivializacija v poklicih pomoči iztrošila v svojih neuspehih pojasnjevanja narave netrivialnih sistemov, se bodo strokovnjaki odrekli (za uporabnika) ne-varni varnosti klasifikacij in poskušali s sogovornikom – uporabnikom – oblikovati takšno resničnost, v kateri bodo ustvarjalne možnosti največje (Kordeš, 2004). Socialna pedagogika je na deklarativni ravni napravila precej pomembnih korakov v kritiki razsvetljske utopije, da lahko obstaja zgolj en sam odgovor na nek izražen problem. Prizadeva si obravnavati vsakega »posameznika kot enkratnega individuuma in jemlje vsako situacijo kot tako, ki se še ni zgodila« (Etični kodeks, 2004: 1). Kordeš (2004) pravi, da pogovor med strokovnjakom in uporabnikom po kibernetski epistemologiji ne bo temeljil na iskanju odgovora na vprašanje, kaj je res in kaj ne, ter na nasilnemu izpogojevanju rezultatov. Srečanje bo prežeto s čudenjem nad življenjskima držama, ki ju sogovornika razvijata skozi življenje. S čudenjem nad argumenti, ki izhajajo iz te drže in

ki se bodo morda med pogovorom spremenili. Zaupati moramo, da smo udeleženi v ustvarjanju resničnosti, in to skrivnost posredovati tudi uporabniku.

4 Sklep

Odgovor na vprašanje o prispevku družboslovne vednosti in socialnopedagoške diagnostike k legitimaciji normativnega reda se ne zdi enostaven, vsekakor pa gre prej za konstruktiven kot subverziven odnos. Nenazadnje družboslovno vednost proizvajajo družbene institucije in družbeni akterji, ki – kot je pokazal Bourdieu (1995) – niso neodvisni od družbenih pogojev, iz katerih izhajajo, in prav takšna je tudi njihova vednost. Tudi socialnopedagoška disciplina je kot vse družbene institucije nastala v določen zagovor družbenih potreb. Kljub temu je na deklarativni ravni očiten njen posluš za posameznikovo enkratnost in njene potrebe. Zdi se, da se pri razreševanju tega dvojnega interesa nahaja v protislovnem položaju. Kot institucija, ki se nahaja na sredi med potrebami posameznika in družbenega sistema v celoti, mora znati poiskati ustrezne odgovore, ki bodo na eni strani življenjsko opogumljajoči za posameznika, in na drugi v skladu z veljavnim družbenim redom. Tudi to so trenutki socialnopedagoške vede za ustvarjalnost. »Skupina deluje, misli in čuti drugače, kot bi to počeli njeni člani, če bi bili sami« (Durkheim, 1995: 43). Potrebe in posledično norme družbenega in posameznega življenja niso istovrstne, zato je umetnost socialnopedagoške discipline v ustvarjanju prostora za izumljanje novih norm, norm, v katerih življenjsko pomembne vsebine določenega socialnega sistema (posameznika ali družbe) ne bodo utišane na račun drugega. Ta nevarnost posamezniku zaradi njegove ranljivosti nasproti družbenemu sistemu seveda vselej preti. Zato Foucault (1991) pravi, da bi pglavitna postmoderna preokupacija morala biti boj za posameznikovo osvoboditev od različnih abstrakcij, ki so si prilaščale pravico do njegove samodefinicije. K temu prišteva tudi znanstveno in administrativno »inkvizicijo«, ki samovoljno določata, kaj kdo je. Po avtorju (ibid.) bi morali zavrniti vse tiste vrste individualnosti, ki so nam bile skozi različne družbene mehanizme, tudi skozi aparat znanosti, vsiljevane skozi stoletja. Po Foucaultu (ibid.: 110) bi morali razvijati »nove

forme subjektivnosti«, po Nietzscheju (2004: 126) »mnoge nove poizkuse življenja in skupnosti«, saj bo kaj drugega človeštvo stalo predrago. Socialna pedagogika z uvajanjem epistemologij, ki upoštevajo zapleteno naravo stvarnosti življenjskih svetov in posameznikov v njih, z odpiranjem strokovnjaka k zapleteni in doživljajsko bogati naravi posameznika, ne s posploševanjem teoretičnih modelov obravnave, širi ustvarjalne možnosti za to.

5 Literatura

Adam, F. (1996). *Sociološki portreti*. Maribor: Obzorja.

Bauman, Z. (2002). *Tekoča moderna*. Ljubljana: /*cf.

Bauman, Z. (2006). *Moderna in holokavst*. Ljubljana: Študentska založba.

Berger, P. L., in Luckmann, T. (1988). *Družbena konstrukcija realnosti: Razprava iz sociologije znanja*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Bourdieu, P. (1995). Ali je sociologija znanost? V F. Adam (ur.), *Kompendij socioloških teorij*. Ljubljana: Študentska organizacija, 243–253.

Cioran, É. (1998). *Padec v čas. O nevšečnosti biti rojen*. Ljubljana: Študentska založba.

Dekleva, B. (2001). Socialne reprezentacije odklonskosti med študentkami. *Socialna pedagogika*, 5 (1), 39–75.

Durkheim, É. (1995). Pravila, ki zahtevajo razlago družbenih dejstev. V F. Adam (ur.), *Kompendij socioloških teorij*. Ljubljana: Študentska organizacija, 37–46.

Etični kodeks delavcev na področju socialne pedagogike (2004). Ljubljana: Združenje za socialno pedagogiko. Pridobljeno 24. 2. 2006 s svetovnega spleta: http://www.zzsp.org./kodeks_zzsp.pdf.

Foucault, M. (1991). *Vednost – oblast – subjekt*. Ljubljana: Krt.

Foucault, M. (1998). *Zgodovina norosti v času klasicizma*. Ljubljana: /*cf.

Giddens, A. (1989). *Nova pravila sociološke metode*. Ljubljana: ŠKUC.

Habermas, J. (2005). *Prihodnost človeške narave. Verjeti ali vedeti*. Ljubljana: Studia humanitatis.

Horkheimer, M., in Adorno, T. (2002). *Dialektika razsvetljenstva*. Ljubljana: Studia humanitatis.

Klemenčič, M. M. (2006). *Epistemološka analiza teoretičnega koncepta skupin za samopomoč*. Neobjavljeno gradivo.

Kobolt, A., in Rapuš - Pavel, J. (2004). Večperspektivni diagnostični model. *Socialna pedagogika*, 8 (3), 275–294.

Kobolt, A. (2005). Redne in izredne študentke o dodiplomskem študijskem programu socialne pedagogike. V M. M. Klemenčič (ur.), *Modeli dobre prakse v socialno pedagoškem delu – strokovni izzivi v družbi negotovosti*. Zbornik povzetkov 3. slovenskega kongresa socialne pedagogike z mednarodno udeležbo, Rogla, 20.–22. oktober 2005. Ljubljana: Združenje za socialno pedagogiko – Slovenska nacionalna sekcija FICE. Pridobljeno 26. 2. 2006 s svetovnega spleta: http://www.zzsp.org/Zbornik_povzetkov_Rogla_2005.doc.

Kordeš, U. (2004). *Od resnice k zaupanju*. Ljubljana: Studia humanitatis.

Liotard, J. F. (2002). *Postmoderno stanje*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.

Makarovič, M. (2001). *Usmerjanje modernih družb*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Miheljak, V. (1995). *Camera obscura psihologije. Konstrukcija in rekonstrukcija teorij v psihologiji*. Ljubljana: FDV.

Müller, B. (2006). *Naseljenci in vodniki – o strokovni identiteti socialnih pedagogov*. Neobjavljeno gradivo.

Nastran - Ule, M. (2003). *Spregledana razmerja*. Maribor: Aristej.

Nastran - Ule, M. (2004). *Socialna psihologija*. Ljubljana: FDV.

Nietzsche, F. (1991). *Volja do moči*. Ljubljana: Slovenska

matica. Nietzsche, F. (2004). *Jutranja zarja*. Ljubljana: Slovenska matica.

Nietzsche, F. (2004). *Jutranja zarja*. Ljubljana: Slovenska matica.

Razpotnik, Š. (2004). Socialnopedagoška diagnostika: delo z negotovostjo. *Socialna pedagogika*, 8 (3), 253–274.

Rutar, D. (2004). *Globalni fašizem. Od Karla Marxa do Noama Chomskega*. Ljubljana: samozaložba.

Salecl, R. (1991). *Disciplina kot pogoj svobode*. Ljubljana: Krt.

Schrödter, M. (2001). *Qualität in der Sozialen Arbeit. Zur Rekonstruktion des Gultigkeitkriteriums professionalisierten Handelns*. Pridobljeno 10. 2. 2006 s svetovnega spleta: <http://www.uni-bielefeld.de/paedagogik/agn/ag8/Schr%F6dter,%20Mark%202001%20-%20Qualit%E4t%20-%20G%FCltigkeitskriterium%20prof.Handelns.pdf>.

Socialna pedagogika (2004). 8 (3), 239–402.

Stankovič, P. (2001). *Družbena struktura in človekovo delovanje: kaj prinaša sinteza dveh pristopov sociološki teoriji?* Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Ward, G. (2003). *Postmodernism*. London: Teach Yourself.

Pregledni znanstveni članek, julij 2006

Supervizija za pedagoge v slovenskih kazenskih ustanovah

Supervision for educators in the Slovenian penal institutions

Olga Lilija Hribernik

Povzetek

Olga Lilija Hribernik, prof. ped. in soc., spec. supervizije, Zavod za prestajanje mladoletniškega zapore in Zapori Celje, Linhartova 3, 3000 Celje. *Pedagogi v slovenskih kazenskih ustanovah skrbijo za izvajanje tretmaja obsojencev. Temeljna usmeritev zapore (tretmajska ali kaznovalna) vpliva na socialno klimo v zaporu. Supervizija omogoča profesionalni in osebni razvoj strokovnega delavca in vpliva na učinkovitejše penološko delo. Nekateri pedagogi so že bili deležni skupinske supervizije, ki jo je organizirala Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij. Metoda se je pokazala kot učinkovito podporna, zato so pedagogi izoblikovali mnenje, da se ta oblika dela uveljavi kot permanentna. Ostalo je samo pri enem poskusu, zato sem želela mnenje pedagogov podkrepiti z raziskavo, s katero sem pridobila podatke, koliko je med pedagogi izgorelosti, kako so zadovoljni s svojim delom, kakšen odnos imajo do supervizije in kdo je po njihovem mnenju odgovoren za organiziranje supervizije v slovenskih kazenskih ustanovah.*

Ključne besede: *supervizija, kazenske ustanove, izgorelost, socialna klima, tretma, pedagogi.*

Abstract

Educators in penal institutions in Slovenia make sure the convicted persons' treatment is being executed. The main prison's orientation (treatment or penalty) affects the social climate in the prison. Supervision facilitates the expert's professional and personal development and assists in the efficacy of the penal work. Some educators have already received group supervision funded by the Prison Administration of the Republic of Slovenia. As this method had proved to be effective in providing support, educators prepared a proposal to introduce it as a permanent feature. As this never got any further from one attempt, it was my wish to strengthen their proposal with a research study providing details on the educators' burnout, their work satisfaction and their attitude towards supervision as well as educators' opinion about who is responsible for the supervision provision in penal institutions in Slovenia.

Key words: *supervision, penal institutions, burn-out, social climate, treatment, pedagogues.*

1 Uvod

Kot pedagoginjo me je problematika v kazenskih ustanovah vedno zanimala, tako da sem že kot študentka pedagogike opravljala prakso v zaporu v Celju. Nato sem se tam zaposlila kot pripravnica za leto dni in kasneje tudi kot pedagoginja. Dobro sem spoznala delo pedagoga v zavodu in ob tem doživljala spremembe, ki so se dogajale na tem področju.

Pedagog se velikokrat znajde razdvojen med različnimi pritiski. Znotraj samega sistema, ki je čedalje bolj nenaklonjen tretmajskemu

delu na račun varnosti, se pokaže (ne)vrednost pedagoškega dela. Preveč je administrativnih opravil. Tudi zaporska populacija je postala čedalje zahtevnejša, odraz tovrstnega stanja pa sta vedno večji stres in izgorelost.

Supervizija je tista pomembna kvaliteta, ki jo je treba sistematično zagotavljati vsem strokovnim delavcem, ki se ukvarjajo z zaprtimi osebami, še preden pride do tovrstnih pojavov. Pedagoški delavec lahko med procesom lastnega učenja toliko strokovno in osebno dozori, da se skozi delo, ki ga opravlja, ne zgolj "prebija", ampak ga kakovostno in učinkovito opravlja.

2 Stres in izgorelost v poklicih pomoči

Pedagoški poklic ali pedagoške dejavnosti so zagotovo posebno obremenjujoče oziroma »psihohigiensko«*»* ogrožujoče (Dekleva, 1993). Visoko stopnjo stresa doživljajo t. i. helping professions – poklici, za katere je bistvena prvina dela pomoč ljudem in delo z ljudmi v posebnih življenjskih situacijah (Kobolt, 1993). Najpomembnejši stresogeni faktorji v poklicih pomoči so (prav tam):

- slabe delovne razmere;
- nedoslednost in nejasnost v opredeljevanju poklicne vloge, profesionalnih ciljev, razjasnitve vprašanj meja poklicne odgovornosti ter nejasna opredelitev družbenih pričakovanj v zvezi s cilji in družbeno vlogo poklicnih skupin;
- konfliktnost med posameznimi segmenti poklicne vloge;
- odgovornost za druge ljudi;
- slabi delovni odnosi v ustanovi ali timu;
- slaba ali minimalna participacija v upravljanju in določanju poteka dela;
- minimalne možnosti poklicnih karier;
- delo v izmeni in nadomeščanja sodelavcev;
- stres, ki izvira iz nepredvidljivih reakcij uporabnikov (agresivni izbruhi, samomorilnost, depresivnost ...), in nejasne definicije, kaj pomeni za uporabnika napredek.

Tudi izgorelost ni nov pojav. Že včasih so se z njim ukvarjali

predvsem poklici, usmerjeni k človeku (humane dejavnosti, zdravstvo, izobraževanje). Izgorelost je izraz, ki se na delovnih mestih uporablja čedalje pogosteje. Pojavi pa se takrat, kadar se med naravo dela in naravo človeka, ki ga opravlja, pojavijo velika nesoglasja (Maslach in Leiter, 2002). Kadar kdo podleže izgorevanju na delovnem mestu, se zgodijo v osnovi tri stvari: človek postane kronično izčrpan, ciničen in odtujen od svojega dela ter čuti, da je neučinkovit. Maslach (v Knežević, 1997) pojem izgorelosti utemelji z:

- emocionalno izčrpanostjo – ljudje se v stiku z drugimi ljudmi izčrpajo, kar pomeni, da posameznik ni več sposoben dajati drugim, ko se njegove emocionalne rezerve izčrpajo,
- depersonalizacijo – gre za ravnodušen in brezčuten odnos do uporabnikov,
- zmanjšanimi osebnostnimi dosežki – upadom občutka kompetence, izgubo samospoštovanja in celo depresijo.

Obstajajo suportivni (podporni) sistemi za pozitivno soočanje s stresom. Gre za različne oblike svetovanja, sosvetovanja, podpornih skupin in supervizije (Tancig, 1999). S supervizijo, ki je eden od pomembnih načinov soočanja s stresom in izgorevanjem, preide strokovnjak na višjo raven svojega delovanja. Ščuka (1999) je prepričan, da je »supervizija najboljša zaščita pred izgorevanjem, namenjena pa je tudi ohranjanju duševnega ravnovesja, izgrajevanju osebnostne podobe in duhovni rasti delavcev v službah pomoči«.

2.1 Supervizija v poklicih pomoči

Pri delu z ljudmi ni receptov, zato so strokovnjaki v poklicih pomoči mnogokrat postavljeni pred dilemo, kako naj ravnajo v določeni situaciji. Prepuščeni so svoji presoji, ki ne temelji zgolj na strokovnem znanju, ampak tudi na lastni intuiciji, osebni etiki in naravnosti posameznika. Strokovnjak je vpet med ustanovo, v kateri deluje in ki ima svoja pravila, zahteve in omejitve, ter med posameznika, s katerim je v svetovalnem odnosu. Pogosto nosi svoje delovne probleme domov ter celo o njih razmišlja in razpravlja v »prijateljskem« krogu v svojem prostem času. Takšno kramljanje lahko prinese sprostitev in pomiritev, ne zagotavlja pa večje strokovne in osebnostne kompetence niti ne omogoča integracije spoznanj v ravnanje (Kobolt in Žorga, 1999).

Ob primerjavi naravne podporne mreže in supervizije vidimo, da je v naravni podporni mreži težje uvideti »slepe pege«, ki se kasneje lahko pokažejo kot past, ki onemogoča premik naprej oziroma prehod na višjo raven (Vodeb - Bonač, 1999). V superviziji pa se posameznik sistematično osredotoča na svoje težave pri delu ter na ustrezne in neustrezne načine delovanja. Skozi svoj proces učenja najde ustrežnejše strategije za prehod na višjo raven delovanja. V supervizijski skupini »lahko član razišče probleme, ki so povezani s stresom, najde razloge zanj in načine soočenja z njim ter razvije strategije ravnanja, ki preprečuje izgorevanje« (Tancig, 1999). S supervizijo lahko posameznik zmore, da se začarani krog prekine in proces izgorevanja zaustavi. Prav tako pa supervizija deluje tudi preventivno, saj lahko član skupine v varnem okolju razišče pritiske, ki jih doživlja v poklicu, sebe preveri, kako jih razumeva, in poišče nove načine soočanja s stresom.

3 Zapor kot totalna ustanova

Glede na organiziranost sodi zapor med totalne ustanove, ker nadzoruje vedenje in življenje človeka. Po Goffmanu (v Vraber, 2000) je zapor totalna institucija, za katero velja, da je kraj bivanja in dela, kjer veliko posameznikov, postavljenih v isto situacijo, ločenih od zunanjega sveta za določeno relativno obdobje, živi skupaj v izolaciji, njihovo življenje pa natančno urejajo pravila. Družba ustanovi zapor zato, ker želi iz svojega okolja izločiti vse tiste, za katere meni, da so nevarni, nenavadni in drugačni. Družbena pogojenost delovanja zaporov se kaže v nekaterih temeljnih funkcijah – nadzorovanje, kaznovanje, razvrščanje, spreminjanje, zaznamovanje (Tekavčič, 2000).

3.1 Slovenske kazenske ustanove in njihova organizacija

Kazenske ustanove v Sloveniji so pod neposrednim okriljem Uprave Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij (v nadaljevanju UIKS). Gre za strogo hierarhijo, kar pomeni, da se politika izvrševanja kazenskih sankcij kreira »na vrhu«. UIKS je organ v sestavi Ministrstva za pravosodje in opravlja

naslednje upravne in strokovne naloge: izvrševanje kazenskih sankcij, organizacijo in vodenje zaporov, zagotavljanje finančnih, materialnih, kadrovskih, tehničnih in drugih pogojev za delovanje zaporov, usposabljanje kadrov za potrebe izvrševanja kazenskih sankcij ter uveljavljanje pravic in obveznosti oseb, ki jim je bila odvzeta prostost. Zadeve in pristojnosti UIKS opravljajo naslednje organizacijske enote:

1. Urad – Generalni urad
2. Urad – Zavod za prestajanje kazni zapora Dob
3. Urad – Zavod za prestajanje kazni zapora Ig
4. Urad – Zavod za prestajanje mladoletniškega zapora in kazni zapora Celje
5. Urad – Zavod za prestajanje kazni zapora Koper
6. Urad – Zavod za prestajanje kazni zapora Ljubljana
7. Urad – Zavod za prestajanje kazni zapora Maribor
8. Urad – Prevezgojni dom Radeče

Generalni urad UIKS sestavljata sektor za splošne, pravne in ekonomske zadeve, ki vključuje oddelek za pravne zadeve ter oddelek za finance in informatiko, ter sektor za tretma, ki vključuje oddelek za vzgojo in oddelek za varnost. Organizacijska shema vseh zavodov za prestajanja kazni zapora in prevzgojnega doma je približno enaka. Sestavljajo ga sektor za tretma, ki je sestavljen iz oddelka za vzgojo, oddelka za varnost in oddelka za delo, ter sektor za splošne, pravne in ekonomske zadeve.

4 Socialna klima v slovenskih kazenskih ustanovah

Družbeno vzdušje ali socialna klima ali psihosocialno vzdušje (Brinc, 1997; Dekleva, 1993; Adjuković, 1991) je stanje psihosocialnih razmerij med člani družbene skupine in njihovih odnosov do skupine. Človek se v različnem okolju različno vede.

Brinčeva (Brinc, 1997) longitudinalna raziskava družbenega vzdušja leta 1995 je vključevala obsojence in delavce zaporov. Ker ugodna socialna klima vpliva na delovno vzdušje, je pomembno, koliko so ljudje odprti za izražanje stališč in čustev. Več ko je

demokratičnosti, medsebojnega zaupanja in spoštovanja, več je ustvarjalnosti tako med delavci in obsojenci, kar zavira destruktivno vedenje. Če je socialna klima neugodna, se to odraža z večjim nadzorom, zastraševanjem in disciplinskim kaznovanjem. Strogo nadzorovanje zavira ugodno socialno klimo in tretmajsko usmeritev zavodov. Tako se pojavi razlika med odprtimi in zaprtimi zavodi.

Delavci so pomemben del zaporskega sistema. Novejša proučevanja v okviru penologije se zanimajo tudi za delavce in njihove težave pri delu. Predpogoj za ugodnejše vzdušje je namreč preoblikovanje tradicionalnih nadzorstvenih vlog delavcev v vloge, ki so usmerjene v pomoč obsojencem. Da bi dosegli ta namen, sta potrebna ustrezno usposabljanje delavcev in supervizija s svetovanjem. Bolj ugodno vzdušje napravi penološko delo lažje, delavci se bolje počutijo in lažje premagujejo težave.

Brinc (prav tam) je ugotovil, da zaporji še niso terapevtsko usmerjeni. V njih sta se prepletala dva modela – stari, klasični model kazni in povračila ter model, ki je usmerjen k rehabilitaciji in pomoči obsojencem. Brinc je sicer predlagal nekaj načinov, kako naj se klima izboljša. Med njimi se je zavzel za merjenje družbenega vzdušja vsakih 5–10 let.

4.1 Spremembe v slovenskih kazenskih ustanovah po letu 2000

Četudi ponovno merjenja do leta 2004 še ni bilo izvedeno, so opazne bistvene spremembe po letu 2000, ki vplivajo na delavce zavodov, hkrati pa tudi na obsojence (Hribernik, 2005):

- Leta 2000 je izšel novi Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij (2000), ki je prinesel novost v zvezi s tretmajem in pedagoškimi delavci v zaporih. Tretma je zgolj omenjen, kar pomeni, da že z zakonom vzgojna služba v zavodih zgublja vrednost in pomen. Poudarjena sta varnost in nadzor.
- Novi Pravilnik o izvrševanju kazni zapora (2000) je prinesel spremembe na področju podeljevanja ugodnosti za obsojence. Zmanjšal je obseg le-teh in jih tudi omejil glede na vrsto kaznivega dejanja. Gre za zaostrovanje, ki ne upošteva posameznika in njegovega dejanskega delovanja »tukaj in zdaj«, ampak je za pridobitev ugodnosti potrebno čakanje na določen delež prestane kazni, kar pa povzroča nezadovoljstvo pri obsojencih

in tudi pri delavcih vzgojne službe, predvsem pedagogih, ker v konkretnih primerih ne morejo delovati tretmajsko, ampak zgolj neživljenjsko in »papirnato«.

- Pedagog je postal član disciplinske komisije, kar pomeni, da opravlja ne samo (pre)veliko nadzorno funkcijo, ampak tudi »eksekutorsko«. Zaradi pripomb na tovrstno delo je obveljalo načelo, naj pedagog na disciplinski komisiji ne sodeluje, če je nosilec primera za tistega obsojenca, ki je disciplinsko obravnavan. Hkrati naj pedagog ne bi bil predsednik disciplinske komisije.
- Iz Uredbe iz 2003 je razvidno, da pedagogi in celotna vzgojna služba pridobijo naziv uradnik, tako da je pedagog že po imenovanju okarakteriziran kot birokrat, administrativni delavec ipd. V praksi to pomeni, da se je tudi povečalo birokratsko administrativno delo – pedagog pripravlja odločbe za obsojence.
- V letu 2004 je treba zmanjšati število zaposlenih (izvzeti so pazniki), kar pomeni, da ni novih oz. nadomestnih zaposlitev, če gredo ljudje v pokoj ali spremenijo delovno mesto. Konkretno pomeni to za vzgojno službo, da pedagogi prevzemajo ne samo dodatne naloge, ampak tudi vloge, ki se prepletajo z njihovo osnovno vlogo. Npr. pedagog opravlja še delo socialnega delavca in administratorja.
- Poskus novega načina ocenjevanja delavcev v letu 2004, kjer se ocenjuje in obračunava uspešnost enkrat letno ter je določeno, koliko % ljudi sme biti nadpovprečno uspešnih in koliko jih naj bo povprečnih. Četudi je bil cilj tovrstnega ocenjevanja povečati motivacijo za delo, povzroča nezadovoljstvo med sodelavci, nezdravo tekmovalnost in jezo do vodilnih delavcev, ki opravljajo tovrstno ocenjevanje. Pri marsikom je posledica odločitev, da bodo delali manj ali slabše, saj nimajo možnosti za napredovanje v službi.
- Napredovanje v službi je odvisno od delovne uspešnosti, merila pa so tako visoka, da si posamezniki ne morejo predstavljati, da bi jih sploh lahko dosegli. Napredovanje je namreč možno v treh ali petih letih (ali pa sploh ne) in je odvisno od nadpovprečne ocene delovne uspešnosti.
- Vsak zavod je neposredno vezan na UIKS v Ljubljani tako v finančnem kot v organizacijskem smislu. Gre za hierarhijo v

strogem pomenu besede, ki omejuje svobodo najprej vodilnemu delavcu posameznega zapora, in to se prenaša na operativne delavce in tudi na obsojence. Banalen primer se pokaže že npr. pri čistilih, ki jih uporabljajo obsojenci za urejanje svojih prostorov (nabava gre preko javnih naročil v Ljubljani, kjer je izbran najugodnejši, kar pomeni običajno najcenejši ponudnik – tako dobi zavod neustrezno čistilo ... Da pride do kakovostne spremembe, pa običajno preteče že toliko časa, da se prej zaostrijo odnosi med obsojenci in delavci. Dejstvo je, da je čiščenje del hišnega reda in se kot tako mora izvajati.

5 Izvajanje supervizije za delavce zavodov znotraj Uprave RS za izvrševanje kazenskih sankcij

Slovenske kazenske ustanove so se v osemdesetih letih pričele spreminjati v tretmajske ustanove. Gre za proces, pravi Perhavčeva, »ko so se tradicionalne oblike obravnave storilcev kaznivih dejanj (povračilni, zastrašilni in izolacijski načini) začele umikati pred sodobnejšimi, permisivnejšimi, humanimi, interakcijskimi in terapevtsko orientiranimi oblikami obravnave« (Perhac, 2002). Začetki socioterapevtske orientacije v Sloveniji segajo v leto 1978, ko se je pričel izvajati eksperiment v zavodu na Igu, kasneje pa so tudi ostali zavodi prevzeli to obliko dela. Oktobra 1986 je socioterapija postala uradna ideologija slovenskega kazenskega sistema. Ob spremembah, ki so se dogajale znotraj zavodov, je bilo treba poskrbeti za osebje tako, da je bilo za tovrstno delo dovolj strokovno usposobljenega kadra, prav tako je bilo treba zagotoviti intenzivno človeško in strokovno podporo s strani organa, ki je bil odgovoren za delo osebja. Gre za zunanjo pomoč, podporo in sprotno potrjevanje začete poti, saj se vodstvo zavodov in osebje ni bilo sposobno spoprijeti z vsemi strahovi in napetostmi, ki jih je prinesla sprememba. Velike ovire so predstavljali strah osebja, da izgublja avtoriteto, kar bi lahko pomenilo nediscipliniranost in agresivnost obsojencev, bojazen, da imajo premalo teoretičnega znanja in nobenih izkušenj, dilema, ali je tovrsten način dela sploh potreben, dilema o tem, kakšni bodo rezultati dela, ter strah pred neznanim (Šut, 1984). Osebje se je usposabljal s t. i. sensitivity

treningi. Znotraj zavodov so za to posebej usposobljeni strokovni delavci vodili t. i. analize dogajanja in doživljanja v malih skupinah in terapevtskih skupnostih. Prav tako je bila organizirana supervizija, najprej kot delno zunanja, saj so jo izvajali strokovni delavci Službe za izvrševanje kazenskih sankcij pri takratnem Republiškem sekretariatu za pravosodje in upravo, in sicer enkrat tedensko v eksperimentalni skupini na Igu. Kasneje je bil uveden poskus supervizije s pomočjo dveh zunanjih strokovnjakov psihiatrov. Ostalo je zgolj pri poskusu, saj je takrat tovrstna supervizija šla preveč v psihiatrizacijo zavodov.

Ko se je od leta 1990 v slovenskih kazenskih ustanovah razmahnila obravnava obsojencev, odvisnih od alkohola, so terapevti na aktivih za obravnavo odvisnih od alkohola imeli kar nekaj let supervizije. Imenovan je bil uradni supervizor, zato je bil s strani UIKS tudi financiran. Posebnost tega obdobja je tudi individualna supervizija za posamezne terapevte ali strokovne delavce, ki so si svojega supervizorja izbrali sami, vsak na svojem teritorialnem področju. Tovrstna supervizija je trajala približno 5 let in se je odvijala vsakih 14 dni po 2 uri. Plačnik supervizije je bil zavod, v katerem je bil strokovni delavec zaposlen.

V PD Radeče je v letih 1993–94 delovala Balintova skupina pod (supervizijskim) vodstvom psihiatra. Sestajala se je enkrat mesečno. Vanjo so bili prostovoljno vključeni delavci vzgojne službe – pedagoški vodja, vzgojitelji, psiholog, socialni delavec in medicinska sestra (Horvatič in Zupan, 1994).

Po letu 1995 se je pričela v slovenskih kazenskih ustanovah odvijati obravnava odvisnih od drog. Strategija je bila podobna kot pri obravnavi odvisnih od alkohola, kar pomeni, da so se terapevti zbirali mesečno na svojih aktivih, kjer so imeli svojega supervizorja. V ZPMZKZ Celje je pričel leta 1998 delovati t. i. »suhi oddelek«, kjer se je med strokovnimi delavci izvajala redna intervizija pod vodstvom psihologa.

Četudi je obdobje po letu 2000 zelo neugodno, saj se zaradi vedno premalo finančnih sredstev ni več financiralo izobraževanje, ampak le zadeve, ki so nujno potrebne za življenje in zadovoljujejo osnovne potrebe, se je na področju supervizije največ naredilo. S strani UIKS je bila podpisana pogodba za zunanjega supervizorja za potrebe oddelkov brez drog za eno leto. Srečanja so potekala vsakih 14 dni.

Zunanje supervizije so bili deležni v ZPKZ Dob, v ZPKZ Ig in v PD Radečah, medtem ko je delo v ZPMZKZ Celje potekalo po prej navedenem načinu. Četudi je bila pogodba z zunanjimi supervizorji sklenjena s strani UIKS, so bili plačniki posamezni zavodi. Po letu dni zavodi niso šli v ponovno sklepanje novih pogodb s supervizorji in oblika zunanje supervizije je po letu dni zamrla.

V letih 2000–2001 se je odvijala supervizija za pedagoge in socialne delavce. Pedagogi so v supervizijskem procesu sodelovali 18 mesecev in so se dobivali vsak mesec za 4 ure. V proces je bila vključena slaba četrtnina vseh pedagogov. Želja po nadaljevanju taiste skupine je obstajala, vendar je bila na aktivu pedagogov sprejeta odločitev, naj se ustanovi nova skupina in naj v njej sodelujejo tisti pedagogi, ki še niso bili nikoli vključeni v supervizijo. Zagotovo pa naj bi bili udeleženci prostovoljno vključeni v proces. Lahko, da se je zataknilo pri finančah ali pa zaradi nemotiviranosti vodilnih struktur, saj od takrat supervizije za pedagoge ni bilo več.

Socialni delavci so se srečevali leto dni enkrat mesečno. Pri obeh procesih je šlo za supervizijo z zunanjim supervizorjem.

V letu 2003 je potekalo za strokovne delavce izobraževanje za delo z zaprtimi osebami s spolnimi delikti. Januarja 2004 pa se je pričela supervizija za vse tiste, ki so bili v procesu izobraževanja. Gre za zunanjo supervizijo pod vodstvom psihiatra. Srečanja so enkrat mesečno. Ekipa potuje vsak mesec v drug zavod. Pogodba z zunanjim supervizorjem je sklenjena za leto dni.

Strokovni posvet v Bohinju (2002) se je poleg modifikacije socioterapevtskega modela dela dotaknil tudi položaja delavcev, ki delajo po tem modelu. Delavci pričakujejo strokovno podporo in svetovanje s strani strokovne skupine UIKS ter zagotavljanje supervizije na ravni posameznega zavoda s strani zunanjih strokovnjakov. V svojih poročilih o delu na posvetu so bile skupine glede supervizije enotne – treba jo je zagotoviti.

6 Namen raziskave

V slovenskih kazenskih ustanovah je bilo do sedaj uspešno izvedenih nekaj supervizij za različne strokovnjake. Tudi za pedagoge je bila izvedena skupinska supervizija, ki se je pokazala

kot učinkovito podpora, zato se je uveljavilo mnenje, da se ta oblika dela uveljavi kot permanentna. Ker pa je ostalo samo pri enem poskusu, sem želela mnenje pedagogov podkrepiti z raziskavo, s katero bi pridobila podatke, koliko je med pedagogi izgorelosti, kako so zadovoljni s svojim delom, zakaj se zanimajo za supervizijo, kako jo pojmujejo, kakšne izkušnje imajo z njo ter kakšno vizijo imajo glede supervizije v naslednjih letih (Hribernik, 2005).

7 Metodologija in postopek

V raziskavi so sodelovali vsi pedagogi (N = 48), zaposleni v slovenskih kazenskih ustanovah (to so bili: Zavod za prestajanje kazni zapora Dob z odprtim in polodprtim oddelkom Slovenska vas, Zavod za prestajanje kazni zapora Ig, Zavod za prestajanje mladoletniškega zapora in kazni zapora Celje, Zavod za prestajanje kazni zapora Koper z oddelkom v Novi Gorici, Zavod za prestajanje zapora Ljubljana z oddelkoma v Novem mestu in Radovljici ter odprtim oddelkom Ig, Zavod za prestajanje kazni zapora Maribor z oddelkoma Murska Sobota in odprtim oddelkom Rogoza ter Prevezgojni dom Radeče). Pedagogi v vzgojnih službah v kazenskih ustanovah so tisti strokovni delavci, ki neposredno delajo z obsojenci in skrbijo za izvajanje individualnega vzgojnega programa. Gre za vzgojitelje v klasičnem pomenu besede. Naš namenski vzorec je zajel vse pedagoge v kazenskih ustanovah, zato bi lahko sklepali, da gre za populacijo. Vendar izhajamo iz predpostavke, da so pedagogi del populacije s podobnimi značilnostmi: a) ožje gledano so del vzgojne službe v kazenski ustanovi in b) širše gledano so pedagogi, ki delajo v zavodih z vedenjsko problematično populacijo.

Uporabljena je bila kvantitativna metoda raziskovanja. Kot pripomoček za raziskavo sem uporabila vprašalnik, ki je sestavljen iz treh delov:

1. del obsega demografske podatke o delavcih: spol, starost, poklic, stopnjo izobrazbe in delovni staž v kazenski ustanovi;
2. del je vprašalnik o izgorelosti – MBI – Maslach Burnout Inventory, ki je najširše in najpogosteje uporabljen instrument za proučevanje izgorelosti in meri tri sestavine sindroma izgorelosti: čustveno izčrpanost, depersonalizacijo in osebno izpolnitev

posameznika (meri dimenzijo pogostosti in intenzivnosti, vendar sem uporabila samo dimenzijo pogostosti);

3. del je vprašalnik o superviziji v kazenskih ustanovah, s katerim sem preverila, kako se počutijo pedagogi na svojem delovnem mestu, s čim premagujejo stres in delovne obremenitve ter kakšen odnos imajo do supervizije (pričakovanja, izkušnje, vrste, vizija); vprašalnik temelji na teoretičnih izhodiščih o superviziji (Kobolt in Žorga, 1999) in izgorelosti (Kobolt, 1993) ter na spoznanjih, ki sem jih pridobila z delom v zaporu.

Ko sem na UIKS pridobila dovoljenje, da smem pri njih opravljati raziskavo, pomeni, da sem imela dostop do vseh dokumentov, in tudi, da so smeli pedagogi sodelovati v empiričnem delu raziskave. Empirični del je bil izveden po pošti v obliki anketnega vprašalnika in je zajel vse pedagoge v omenjenih ustanovah. O raziskavi so bili obveščeni in pozvani k sodelovanju pedagogi in vodje vzgojnih služb v okviru svojih aktivov. Telefonično sem se pogovorila še z vodji vzgojnih služb in s tistimi pedagogi, ki jih osebno poznam, da sem zagotovila udeležbo v raziskavi.

Poslanih je bilo 50 vprašalnikov, od teh je bilo vrnjenih 48 izpolnjenih. Štirje vprašalniki so bili neprimerni za obdelavo v celoti, ker so bili izredno pomanjkljivo izpolnjeni, ostalih 44 pa je prišlo v poštev za obdelavo.

Uporabljene so bile metode osnovne deskriptivne statistike za opis variabel in izračunani so bili strukturni deleži odgovorov za posamezne postavke vprašalnikov. Z enosmerno parametrično analizo variance smo preverili pomembnost razlik med aritmetičnimi sredinami treh ali več skupin enot. Homogenost varianc je bila preverjena z uporabo Levenejevega testa. V primeru nehomogenosti varianc smo uporabili Welchovo aproksimativno metodo Anove.

8 Rezultati

Raziskava o superviziji pedagogov v kazenskih ustanovah v Sloveniji je nadgradnja nekaterih proučevanj o izgorevanju delavcev v tovrstnih ustanovah (Hribernik, 2005). Prvič je bilo na področju kazenskih ustanov raziskano, katerih vrst supervizije so že bili deležni pedagogi v slovenskih kazenskih ustanovah, kako pedagogi

pojmujejo supervizijo, kakšne predstave imajo o njej v naslednjih nekaj letih in kdo bi naj bil po njihovem mnenju odgovoren za uveljavitev supervizije kot redne oblike izobraževanja. V našem vzorcu sta zastopana na delovnem mestu pedagoga pretežno dva strokovna profila – pedagogi in socialni delavci. Gre predvsem za žensko populacijo, ki ima pretežno visoko izobrazbo, prevladuje pa starostna skupina od 30 do 50 let. Dve tretjini pedagogov imata v kazenski ustanovi od 5 do 20 let delovne dobe. Zaključki, do katerih smo prišli, so:

- Pri pedagogih v kazenskih ustanovah ne moremo govoriti o sindromu izgorelosti. Četudi so izpostavljeni različnim čustvenim obremenitvam in pritiskom, jim uspeva razvijati pozitivna čustva in pozitivno naravnost do svojih uporabnikov. Obsojence obravnavajo kot ljudi, ki so potrebni pomoči. Oblika pomoči, ki jo nudijo, verjetno prispeva k njihovi uspešnosti in tudi učinkovitosti pri delu, kar je razvidno iz nizke stopnje depersonalizacije in visoke stopnje osebne izpolnitve.
- Čustvena izčrpanost in depersonalizacija sta pogostejši med tistimi pedagogi, ki delajo v kazenski ustanovi od 5 do 20 let. Predvidevam, da je to čas, ko si pedagog utiri pot v svoji organizaciji, pridobiva veljavo, vlaga sebe v svoje delo, želi pomagati, vendar ne zmore več. Običajno so njegova pričakovanja visoka (Horvat, 1999). Prav tako sta tudi njegova samopodoba in samovrednotenje povezana s poklicem. Če potrebe pedagogov ne bi bile uravnoteženo zadovoljene, bi se v tem obdobju razvil brezoseben in ravnodušen odnos do obsojencev (predvsem tistih pedagogov, ki delajo v ustanovi 10 do 20 let), ki bi lahko prerasel v nehumano vedenje. Glede na nizko stopnjo depersonalizacije tega zaenkrat pri pedagogih v našem vzorcu še ni.
- Večina pedagogov (70,5 %) je že razmišljala o zamenjavi službe, predvsem zato, ker je delo z zaporniki naporno in jih čedalje bolj obremenjuje (43,2 %) in ker ne marajo stroge hierarhije, ki vlada v kazenskih ustanovah (52,5 %). Hierarhični odnosi in strogo nadzorovanje vplivajo na slabšo socialno klimo in posredno zavirajo tretmajsko usmeritev ustanove. Pedagogi že po osnovni usmeritvi želijo delovati napredno in učinkovito tako v odnosu do uporabnikov kot v odnosu do ustanove. Hierarhičen sistem je tog, zato onemogoča kreativnost in inovativnost. Delo v takšnem sistemu lahko povzroča izgubo motivacije in občutek

lastne nesposobnosti (Tekavčič, 2000). Poraja se vprašanje, zakaj tako dolgo vztrajajo pri delu v kazenski ustanovi. Gre za državno ustanovo, ki nudi finančno in socialno varnost. Praksa pa kaže, da razpisov za primerljiva delovna mesta ni veliko. Če se pedagogi odločijo za prehod na druga področja, tam praviloma ne morejo uveljavljati že doseženega napredovanja, kar pomeni nižjo plačo.

- Pedagogi se ne strinjajo s tem, da bi zamenjali službo, ker bi postali do obsojencev neobčutljivi (93,2 %), ker jih obsojenci ne bi več zanimali (92,2 %) in ker se ne bi marali ukvarjati s problemi obsojencev (93,2 %). Hkrati jih pri svojem delu 91 % ne doživlja občutkov krivde. Iz navedenega sledi, da jim je strokovno delo ne samo spodbuda za to, da v tej službi ostanejo, ampak tudi dokaz, da delajo učinkovito v korist tistih, zaradi katerih so v tej ustanovi zaposleni.
- Službo intenzivneje iščejo tisti pedagogi, ki so v kazenski ustanovi zaposleni od 10 do 20 let, vendar je več kot polovica tistih, ki čakajo na priložnost, da bi službo zamenjali. Razlog za to, da zgolj čakajo, je finančna in socialna varnost te službe, v kateri so.
- Stres in obremenitve na delovnem mestu pedagogi največ premagujejo s pogovorom s prijatelji in sodelavci (71,8 %), športom (72,7 %) in sproščanjem (83,1 %). Pri tem ni razlik med tistimi, ki so že bili vključeni v supervizijski proces, in tistimi, ki niso bili. Četrtnina premaguje stres s supervizijo. Sproščanje je individualna kategorija, ki jo posamezniki gojijo v svojem prostem času. Šport je dejavnost, ki jo tudi UIKS (sindikata) podpira vsaj dvakrat letno, in sicer na letnem in zimskem srečanju vseh delavcev UIKS. Pri letnem srečanju gre za merjenje moči tako v kolektivnih (odbojka, mali nogomet ...) kot individualnih športih (tenis, balinanje, streljanje). Vsako zimo se organizira tekmovanje v smučanju. Seveda gre tudi za druženje in takrat je možen pogovor s kolegi iz drugih zavodov. Ker so potrebne priprave na tekmovanje, se posamezniki občasno družijo tudi v svojem prostem času. Druženje je možno tudi na sindikalnih izletih.
- Odnos pedagogov do sodelavcev ni odvisen od tega, v kateri službi delajo, čeprav se pri reševanju problemov, na katere

naletijo pri delu z obsojenci, najprej obrnejo na delavce vzgojne službe.

- S pojmom supervizija se je večina pedagogov srečala med študijem in na seminarjih, več kot polovica pa jih je že bila vključena v supervizijski proces.
- Največ pedagogov je bilo do sedaj vključenih v skupinsko supervizijo (59 %). V individualno je bila vključena petina pedagogov, dobra četrtina je imela možnost udeležiti se timske supervizije (27,3 %) in intervizije (29,5 %).
- Njihovo pojmovanje supervizije kaže na visoko osveščenost pedagogov o tem, kaj jim lahko supervizija nudi. Osveščenost izhaja iz praktičnega znanja, če so bili pedagogi udeleženci supervizijskih srečanj, pa tudi iz teoretičnih spoznanj, ki so jih osvajali na seminarjih, med študijem ali iz pripovedi drugih.
- Njihova pričakovanja glede supervizije so visoka. Pri pedagogih, starejših od 50 let, in pri tistih, ki imajo najdaljši delovni staž, se le-ta še povečajo, saj od nje v glavnem pričakujejo izboljšanje odnosov, spoznavanje samega sebe, razbremenitev in pogovor tudi o osebnih problemih.
- Pedagogi so prepričani, da mora biti supervizija organizirana znotraj delovnega časa, da je del strokovnega izobraževanja, da naj gre za kontinuiran proces v daljšem časovnem obdobju, da naj bo supervizor zunanji ter da naj bo skupina zaprta in s stalnim številom članov (hkrati je to njihova želja).
- Pedagogi bi želeli imeti supervizijo z ostalimi pedagogi v obliki skupinske supervizije.
- Za pedagoge v kazenskih ustanovah sedaj supervizija ni organizirana.
- Ovire za uvedbo supervizije vidijo pedagogi v tem, da delo pedagogov ni cenjeno (skoraj 80 %), da delo vzgojne službe izgublja pomen (77,7 %), da UIKS supervizije ne uvršča v delovni načrt (več kot polovica pedagogov) in da vodstvo zapora ne vidi potrebe, da bi se supervizija izvajala (skoraj $\frac{2}{3}$ pedagogov). Skoraj 60 % pedagogov meni, da so premalo prodorni, da bi si supervizijo izborili, in da imajo preveč službenih obveznosti (56,8 %). Iz odgovorov se čuti »manjvrednost« vzgojne službe in pedagogov v sistemu izvrševanja kazenskih sankcij. Ne gre

zgolj za subjektivni občutek pedagogov, ampak za dejstvo, da je vzgojna služba v odnosu do pazniške službe že v ZIKS (2000) manjkrajt omenjena in da je tretmajsko delo v drugorazrednem položaju v odnosu do varnosti. Pozna se zaostrovanje kaznovalne politike. Če je kaznovalna politika predpisana, pedagog svojim uporabnikom ne more nuditi izbire pri njihovih odločitvah in ciljih za prihodnost. Tako nudi pedagog uporabniku le zakonska določila in sprostivne razgovore, ki so potrebni, da uporabniki prebrodijo stiske, ki jih doživljajo. Zaskrblijuče je dejstvo, da skoraj 60 % pedagogov meni, da so pedagogi premalo prodorni, da bi si izborili supervizijo. In če tega ni, ni posebne možnosti, da bi vplivali na spremembe, tudi na to, da bi vodstvo zapora tako intenzivno opozorili nase in na svoje potrebe (zahteve) glede supervizije. Vodstvo zapora ima večjo možnost za radikalne spremembe in vpliv na UIKS – lažje doseže tudi to, da se kakšna tema uveljavi kot pomembna kategorija v delovnem in navsezadnje finančnem načrtu. Zagotovo pa sta potrebni vztrajnost in potrpežljivost vseh akterjev od spodaj navzgor.

- 77,3 % pedagogov je prepričanih, da mora za supervizijo za pedagoge v kazenskih ustanovah poskrbeti UIKS. Malo več kot četrtina jih meni, da sta vodja vzgojne službe (29,5 %) in upravnik zavoda (25 %) tista, ki bi morala poskrbeti za supervizijo. Trenutna situacija glede organizacije supervizije pa je naslednja: Operativni delavci (tudi pedagogi) pričakujejo, da bo UIKS, ki je na vrhu hierarhije, organizirala supervizijo, kar pomeni, da naj tudi financira (ne?!) pomembno področje dela. UIKS meni, da je financiranje supervizije v pristojnosti zavodov, sama pa daje priporočila o potrebnosti supervizije, kot je bilo omenjeno na strokovnem posvetu v Bohinju (Strokovni posvet ..., 2000). Rešitev situacije je odvisna od tega, koliko je vodilna struktura prepričana, da je supervizija pomembna, ter kako in kdaj bo sistematično uvrščena v finančne načrte tako na ravni UIKS kot na ravni zavodov.
- Pedagogi, ki imajo daljši delovni staž v kazenskih ustanovah, si želijo, da bi imeli v prihodnosti možnost vključitve v supervizijo, kadarkoli bi želeli. Želje so ponavadi odraz tistega, česar nimamo in bi želeli doseči. V hierarhičnem sistemu ni dovolj svobode in odločanja. Ponavadi so pedagogom vsiljena pravila, ki jih morajo sprejemati tako na ravni organiziranosti kot na področju

zakonodaje. Glede na to, da bi bila supervizija prostovoljna dejavnost, in glede na to, da imajo pedagogi z daljšo delovno dobo že več izkušenj tudi z različnimi oblikami supervizije, je smiselno, da bi za svoj profesionalni razvoj in dobro psihično počutje izbrali tisto obliko supervizije, za katero menijo, da je zanje najustreznejša.

- Tisti pedagogi, ki že dalj časa delajo v kazenski ustanovi (nad 10 let), imajo pesimistično mnenje o tem, kaj bi se zgodilo s supervizijo, če bi jo imeli. To bi bil osamel poskus kot tisti pred nekaj leti. S tem gledajo na izvajanje supervizije za pedagoge kot na sistemsko nerešeno vprašanje ali obliko dela, ki ni dovolj vrednotena znotraj sistema. Istočasno pa ista kategorija meni, da si bo smel vsak izbrati svojega supervizorja.

9 Zaključek

Z raziskavo smo dobili vpogled v potrebe po superviziji in njene možnosti na področju pedagoškega dela v kazenskih ustanovah, na osnovi katerih ponujam predloge (Hribernik, 2005):

- Supervizijo uvesti kot stalno obliko dela za pedagoge po principih dela, ki je za supervizijo strokovno utemeljena.
- Supervizijo vsakoletno vnesti v delovni načrt UIKS in za to zagotoviti stalna sredstva.
- Supervizija naj ima prioriteto v izobraževanju pedagogov.
- Vsak pedagog naj že ob nastopu službe vstopi v proces supervizije.
- Pedagogi naj z vztrajnostjo v svojih organizacijah in na aktivih pedagogov vedno znova poudarjajo, kaj želijo. Premajhna prodornost je lahko odraz premajhne vztrajnosti in potrpežljivosti.
- Vsak pedagog, ki želi supervizijo, naj na letnem pogovoru predlaga svojemu nadrejenemu, da želi imeti supervizijo kot obliko izobraževanja, in to postane sestavina delovnega in finančnega načrta zavoda.
- Ti predlogi ne morejo obroditi sadov, če vodilni delavci v hierarhičnem sistemu ne vedo, kaj lahko supervizija nudi

operativnim delavcem. V hierarhičnem sistemu se uvajanje novosti in spreminjanje pričenjata na vrhu. Zato je potrebna osveščenost najprej na vrhu. Pedagogi naj na aktivu pedagogov predlagajo, da se vrh seznaní, kaj supervizija je in kaj nudi. Kdo je vrh? Zagotovo vodilni delavci v posameznih zavodih (direktor in pomočniki) in delavci generalnega urada.

Če bodo pedagogi uporabljali takšne strategije, kot so jih doslej, ne bodo mogli doseči celovitih sprememb, vsaj v kratkem času ne. Možno je tudi, da se bodo sprijaznili s tem, kar jim je dano, kar pomeni vegetiranje in čakanje na zasluženi pokoj.

Če pa se ne bodo sprijaznili s trenutno situacijo in bodo razvili vizijo tako glede tretmaja kot supervizije ter zahtevali spremembe, bodo morali začeti svoj »boj«. Svoja jasna pričakovanja glede svojega dela in vloge vzgojne službe, podkrepljena s strokovnimi argumenti, bodo morali predstaviti generalnemu direktorju in ga postaviti pred izziv, ali je pripravljen ugotoviti, kako funkcionira UIKS, in ali je pripravljen v tej organizaciji podpreti spremembe, ki so in še bodo potrebne. Vsaka prava »učeeča se organizacija« z menedžerskim načinom vodenja spodbuja učenje, ki vodi do sprememb. Do takšnih sprememb lahko pride, če jih spodbujajo osebno angažirani posamezniki, ki bodo sistematično ugotovili, kakšno vizijo imajo v UIKS. Ponujam Lippittovo metodo (Lippitt, 1998) – proces ustvarjanja zelene prihodnosti – ali metodo ustvarjanja prihodnosti UP, kot jo imenuje Ažmanova (Ažman, 2004).

Prav je, da so pedagogi »okuženi« s pedagoškim optimizmom, vendar samo optimizem ni dovolj. Morajo se postaviti na realna tla in ugotoviti, ali zadovoljujejo svoje potrebe na ustrezen način tako v službi kot v osebнем življenju. Uravnoteženo zadovoljevanje potreb je pogoj za profesionalno in osebno zrele strokovnjake, ki bodo učinkovito delovali s svojimi uporabniki in s svojimi sodelavci. Opreti se bodo morali na lastno kreativnost in svoje sposobnosti, mogoče si bodo morali celo sami organizirati supervizijo izven ustanove ali intervizijo skupaj s svojimi sodelavci.

10 Literatura

Adjuković, M., idr. (1991). Psihosocialno vzdušje v hrvaških kazenskih zavodih: dojemanje obsojencev in osebja. Ljubljana. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, št. 4, str. 351–364.

Ažman, T. (2004). Reševanje problemov s pomočjo metode ustvarjanja prihodnosti. V A. Kobolt (ur.), *Metode in tehnike supervizije*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta, str. 216–234.

Brinc, F. (1997). Družbeno vzdušje v zavodih za prestajanje kazni zapora v Sloveniji. Ljubljana: *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, št. 4, str. 357–374.

Dekleva, B. (1993). Pogoji dela (klima) – psihohigiena – supervizija. V V F. Kolenc (ur.), *Psihohigiena: referati s seminarja*. Ljubljana: Zavod republike Slovenije za šolstvo in šport.

Horvat, M. (1999). Profesionalne obremenitve delavcev v slovenskih institucijah za vedenjsko in čustveno motene osebe. Ljubljana. *Ptički brez gnezda*, št. 37, str. 21–52.

Horvatič, S., in Zupan, I. (1994). Predstavitev balintove skupine v Prevzgojnem domu Radeče. Ljubljana: *Penološki bilten*, letnik 12 (1/2), str 54-75.

Kneževič, R. (1997). Teoretični uvod v sindrom izgorevanja. Ljubljana: *Defektologica Slovenica*, št. 3, str. 28-34.

Kobolt, A. (1993). Faktorji stresa v socialnih in pedagoških poklicih. V V F. Kolenc (ur.), *Psihohigiena: referati s seminarja*. Ljubljana: Zavod republike Slovenije za šolstvo in šport.

Kobolt, A., in Žorga, S. (1999). *Supervizija – proces razvoja in učenja v poklicu*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.

Hribernik, L. O. (2005). *Vloga supervizije pri pedagogih v slovenskih kazenskih ustanovah*. Specialistično delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta.

Lippitt, L. L. (1998). *Preferred Futuring*. San Francisco: Berrett – Koehler Publishers, Inc.

Maslach, C., in Leiter, P. M. (2002). *Resnica o izgorevanju na delovnem mestu*. Ljubljana: Educy.

Perhavec, O. (2000): Socioterapevtski komunikacijski model. V V. O. Perhac (ur.), *Strokovni posvet »Socioterapevtski komunikacijski model včeraj – danes – jutri«*. Ljubljana: Uprava za izvrševanje kazenskih sankcij.

Pravilnik o izvrševanju kazni zapora. Ljubljana: Uradni list 102/2000.

Strokovni posvet »Socioterapevtski komunikacijski model včeraj – danes – jutri«, (2000). Ljubljana: Uprava za izvrševanje kazenskih sankcij.

Ščuka, V. (1999). Izgorelost delavcev v službah pomoči. Ljubljana: *Defektologica Slovenica*, št. 2, str. 64-69.

Šut, J. (1984). Socioterapevtsko delo v Kazenskem poboljševalnem domu Ig. Ljubljana: *Penološki bilten*, letnik 2, št. 2, str. 151-156.

Tancig, S. (1999). Supervizija – metoda soočenja s stresom in metoda razvoja človekovih potencialov – v praksi defektologa. Ljubljana: *Defektologica Slovenica*, št. 2, str. 52-56.

Tekavčič, L. (2000). *Sindrom izgorevanja pri delavcih zavodov za prestajanje kazni zapora*. Diplomsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta.

Uredba o notranji organizaciji, sistematizaciji, delovnih mestih in nazivih v organih javne uprave in pravosodnih organih. Ljubljana: Uradni list 58/2003.

Vodeb Bonač, M. (1999). Nekatero teoretične teme, pomembne za supervizijo. V V. Milošević (ur.), *Supervizija – znanje za ravnanje*. Ljubljana: Socialna zbornica Slovenije.

Vraber, S. (2000). *Temeljne teoretične predpostavke obravnave zaporske subkulture*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta.

Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij. Ljubljana: Uradni list 22/2000.

Strokovni članek, prejet oktobra 2006.

Šola, ki so jo ustanovili študentje: Odprta učilnica

School founded by students: “Open Classroom”

Sunčica Macura - Milovanović

Povzetek

Sunčica Macura - Milovanović, dr. sci., Učiteljska fakulteta, Kraljice Natalije 43, 11000 Beograd, Republika Srbija, smacura@EUnet.yu

Odprta učilnica je simbolični naziv za prostovoljno delo nekaj študentov – bodočih učiteljev – in natančen opis procesa, ki se dogaja na Učiteljski fakulteti v Beogradu že skoraj leto dni. Aprila leta 2005 so študentje te fakultete spoznali skupino romskih otrok, ki ni obiskovala šole, in so jih začeli poučevati. To počnejo še danes in na osnovi njihove pobude se na fakulteti ustanavlja center prostovoljcev pod imenom Društvo za pomoč otrokom pri učenju. Cilja društva sta nuditi izobraževalno podporo vsem zainteresiranim otrokom in širiti svoje ideje, ki so osnovane na medkulturnih vrednotah, med nove potencialne prostovoljce.

Ključne besede: Romi, otroci, prostovoljno delo, prostovoljci, medkulturne kompetence, poučevanje, posebne potrebe.

Abstract

“Open Classroom” is a symbolic name for the volunteer work of a few trainee teachers, but at the same time it is also a description of a process that has been taking place at the Department of Education in Belgrade for almost a year. In April in 2005, a group of students from this Department met a group of Roma children who did not attend school, and started teaching them. This work is still in progress. On the basis of their initiative, the Department founded a volunteer centre called ‘Association for Children Learning Assistance’. The goal of this Association is to provide learning support to children who wish to access it and to spread the ideas based on intercultural values among the new potential volunteers.

Key words: *Roma, children, voluntary work, volunteers, intercultural competences, teaching, special needs.*

“Učitelji” – študenti – in njihovi “učenci” – otroci delavci

Ta članek govori o tem, kako se je razvijala plemenita ideja in kako neposredno učiteljsko delo z otroki iz drugačne kulture predstavlja za študente dragoceno transformirajoče izkustvo, ki jih vodi v interkulturalizem.

Študente Ivano Stanošević, Natašo Novoselac, Marijo Dragutinović, Predraga Kneževića in Neveno Nikolić sem spoznala v šolskem letu 2004/05 pri izvedbi vaj pri predmetu pedagoška psihologija, ki jih izvajam kot asistentka na Učiteljski fakulteti za študente drugih letnikov. Del vsebine tega predmeta je posvečen problematiki izobraževanja romskih otrok, pomeni oblikovanje pozitivnih predstav o otrocih s posebnimi potrebami in poskus zmanjševanja obstoječih predsodkov o romski manjšini. Način dela, ki ga uporabljam, da bi izpolnila ta cilj, vključuje vaje decentracije,

empatije, fotopredstavitve življenja v romskih naseljih in predstavitve pozitivnih izkušenj učiteljev, ki neposredno delajo z romskimi otroki. Rada mislim in tudi verjamem, da sem z uporabo takšnega načina dela svoje študente “okužila” z idejo, da je prava umetnost in prava pedagoška naloga vedeti, kako se prenese znanje tistim, ki so drugačni od večine, zapuščeni, brezmočni – otroci z roba, dna družbe.

Prav takšni so bili Halim (14), Adija (13), Astrit (13), Bljerim (12), Jeton (13), Ljulzim (13), Nevruz (10) in Albi (16) – romski otroci iz sosedstva naše fakultete. Večina teh dečkov ni nikoli obiskovala šole ali jo je po nekaj letih zapustila (izjema je Albi, ki danes obiskuje drugi letnik Srednje kmetijske šole). Po poreklu so iz Kosova in govorijo mešanico romskega, albanskega in srbskega jezika. Živijo v romski četrti na obrobju Beograda. Ti otroci delajo in zaslužijo s čiščenjem vetrobranskih stekel avtomobilom, ki stojijo pri rdeči luči na semaforju, za kar jim vozniki plačajo kakšen dinar. Vsakdo, ki prečka veliko križišče na vogalu Ulice kraljice Natalije in Ulice kneza Miloša v neposredni bližini Učiteljske fakultete, jih bo videl pri opravljanju dela, kako izkušeno nagovarjajo voznike, naj sprejmejo njihovo storitev. Ko so utrujeni od dela ali ko dovolj zaslužijo, fantje igrajo košarko ali nogomet na starem zapuščenem športnem igrišču za zgradbo fakultete.

Občasno so isto igrišče uporabljali tudi študentje in so se nekega dne odločili, da ga počistijo in uredijo. Sem so se zatekli tudi otroci s ceste, ponudili svojo pomoč in predlagali, da s skupnimi močmi uredijo igrišče. Hitro se je videlo, da večina fantov ne obiskuje šole in da so nepismeni, vendar bi se želeli naučiti pisanja, branja in računanja. Bodoči učitelji so bili voljni, da jih poučujejo. Tako se je začela nevsakdanja zgodba o neobičajni šoli in prijateljstvu med bodočimi učiteljicami in učitelji ter njihovimi prvimi učenci.

“Šola” na dvorišču fakultete

Aprila in maja 2005 je šola delovala na dvorišču Učiteljske fakultete. Študenti so priskrbeli zvezke in stare učbenike ter z otroki delali v glavnem individualno in individualizirano. Vsebina dela so bile osnove jezikovnega in matematičnega opismenjevanja. Od “didaktičnih sredstev” so imeli majavo tablo, ki je bila pri obnovi fakultete vržena na dvorišče, nekaj starih stolov in foteljev. To je

bil neobičajen prizor: med avtomobili profesorjev, ki so parkirali na dvorišču, se je videla raznorodna skupina, resno zatopljena v svoje delo. Študenti so bili zelo veseli svojega podviga in njihovi prvi vtisi so se glasili: *Profesorica, napravili smo šolo na dvorišču, imamo učence ... Ni res, da so romski otroci leni in da se nočejo učiti, ti otroci se želijo učiti, njim je potrebno znanje ...* Vendar pouka niso izvajali samo na dvorišču fakultete, ampak tudi v bližnjem kinu Odeon, ki je vrtel brezplačne filmske projekcije za učence osnovnih šol. Študenti so jih peljali v kino, jim brali podnapise in se kasneje pogovarjali o filmu, ki so ga gledali. Tako je program študentske šole dobil dodaten element, povsem neobičajen za to skupino otrok in za metodiko srbskega jezika: opismenjevanje skozi filme. Kasneje se je pokazalo, da je ta metoda v ogromni meri pripomogla k dviganju motivacije za obvladovanje branja.

Slika 1: Pouk na dvorišču Učiteljske fakultete

Cilj dela šole so sčasoma določili sami študentje: opismenjevanje romskih otrok iz sosedstva in njihovo morebitno kasnejše vključevanje v eno od institucij izobraževalnega sistema. Dejstvo, da so samostojno postavljali cilje svojega dela, smiselnost, življenjskost in provokativnost izbrane naloge, izkustveno učenje, ki daje svobodo pri izbiri metode dela, in odprtost k novemu ter močne socioafektivne zveze z otroki so motivirali študente za vsakodnevno opravljanje težkega dela. S poučevanjem Halima, Adija, Astrita, Bljerima, Jetona, Ljulzima in Nevruza so se spopadli z izrazito kompleksno nalogo opismenjevanja otrok s posebnimi potrebami. Pojavili so se prvi pomisleki in vprašanja: *Kako naj delamo, kaj naj*

delamo, kako naj jih učimo?

Podpirala sem jih tako, da sem jim govorila, da bo vsak doprinos k opismenjevanju otrok dober (ker je vprašanje, koliko izobrazbe bodo ti otroci še dosegli), vendar mora biti prioriteta, da jih čim dlje zadržijo v izobraževalnem procesu. Na pogled minimalistična zahteva je na eni strani poudarjala pomen vzpostavljenega zaupanja med otroki in študenti, na drugi strani pa mislim, da je doprinesla k okrepitvi samozavesti študentov, njihove zavesti o tem, da dečke iz semaforja res lahko česa naučijo in da jih bodo naučili. Verjela sem, da so Marija, Ivana, Nevena, Nataša in Peđa najboljši strokovnjaki za delo s temi otroki, ker so dobro spoznali močna področja svojih učencev, na katera so se opirali, vedeli pa so tudi, kako pristopiti k tem otrokom. Nihče ni mogel tega znati bolje od njih.

Moji nasveti so bili usmerjeni tudi na potrebo, da se zapisuje in spremlja proces učenja/poučevanja, da se vodijo dnevniški zapiski, da se ohranjajo izdelki otrok, da se dela fotodokumentacija. Smisel spremljanja procesa in dnevniških zapiskov je bil v razvijanju refleksivnosti študentov, doseganju uvida o učinkovitih načinih poučevanja, torej uvida v tisto, kar so se sami naučili pri poučevanju otrok.

“Odprta učilnica”

Ko se je delo ustalilo in so se približevale poletne počitnice, je postalo jasno, da šola zasluži boljše pogoje za delo. Vodstvo fakultete je prisluhnilo tej želji in omogočilo študentom, da se iz dvorišča preselijo v zgradbo fakultete in da pouk romskih otrok izvajajo v eni od učilnic.

Delovni čas izvajanja pouka v šoli je bil fleksibilen in usklajen s prostim časom učencev – ki so bili v tej zgodbi, čeprav so otroci, delovni ljudje. Vsak dan so se študentje in učenci srečali na vogalu pri semaforju in se dogovarjali, kdaj bo pouk. Prilagajanje različnim potrebam otrok je bila očitno osnovna karakteristika dela z otroki, pa smo tako tudi sami šoli dali ime Odprta učilnica. Učilnica je bila odprta tudi v dobesednem pomenu; poletne počitnice so se že začele, zato je bilo prostora za delo čez ves dan dovolj. Tako se je pouk romskih otrok na Učiteljski fakulteti nadaljeval in trajal skozi vse leto.

Slika 2: Bodoči učitelji in njihovi prvi učenci v novi učilnici

V začetku septembra 2005 sem vzpostavila stik z ravnateljem Osnovne šole Branko Pešić. Ta osnovna šola je posebna v tem, da vpisuje otroke, ki so že “prerasli” prvi razred (zamudili z vključevanjem v redno šolanje s 7 leti).¹ To so praviloma romski otroci, otroci izseljencev iz Kosova, otroci deportiranih Romov iz zahodnih evropskih držav, otroci, ki so v svojih šolah večkrat ponavljali razred ali so izključeni iz svoje šole. Program pouka se prilagaja potrebam učencev, še posebej so pozorni na materni jezik in predhodno šolanje.

Jetona in Adija, stara 13 let, smo peljali v dogovoru z njunimi starši v to šolo, ju spoznali z ravnateljico in učiteljicami. Po preverjanju njenega predznanja sta vpisana v drugi razred. Pouk v Odprti učilnici jima je prihranil eno leto šolanja – preskočila sta prvi razred. Ostali otroci so začeli in/ali nadaljevali izobraževanje v Šoli za izobraževanje odraslih Braća Stamenković. Albi, najstarejši učenec Odprte učilnice, je nadaljeval z obiskovanjem pouka v

¹ V drugih osnovnih šolah takšna praksa praviloma ne obstaja. Prerasle otroke se največkrat usmerja v šole za izobraževanje odraslih. V teh šolah dobijo izobrazbo slabše kakovosti, tudi zaradi tega, ker imajo v prvih štirih razredih samo dva predmeta: srbski jezik in matematiko.

drugem letniku Srednje kmetijske šole, potem ko je s pomočjo Nataše in Ivane končal predhodni letnik s prav dobrim uspehom. Tako je z vpisom otrok v šolo končan prvi del zgodbe o Odprti učilnici.

Kmalu zatem so študentje začeli pripravljati predstavitev svojega dela. Želeli so deliti svoja spoznanja in doživetja s kolegi, jim pokazati fotomaterial, ki dokumentira proces, skozi katerega so šli otroci. Doživetja uspeha, zadovoljstva in čustev, ki so jih delili medsebojno in z otroki, so okrepili njihovo potrebo, da kolegom pokažejo, kaj vse se lahko naredi in česa vsega so se naučili skozi svoje delo. Njihov entuziazem, vera vase in otroke so dali energijo za izdelavo predstavitve Odprta učilnica.

Izdelava seminarske naloge iz pedagoške psihologije jim je omogočila, da svoje izkušnje oblikujejo in prevedejo na bolj abstraktno, konceptualno raven. Literatura o specifičnih problemih v izobraževanju romske populacije, o kulturi in zgodovini Romov, o pristopu poučevanja, usmerjenega na posameznika, o intelektualni in motivacijski aktivaciji učenca, o interkulturalnih kompetencah učitelja, ki so potrebne za delo v heterogenih razredih, je bila baza, na osnovi katere so oblikovali svoja doživetja in izkušnje iz Odprte učilnice. Njihovi komentarji po napisani seminarski nalogi so: *Šele sedaj vemo, kaj smo delali, naučili smo se, kako se imenuje to, kar smo delali.*

Tako je predstavitev v svoji končni obliki izpeljana kot enourni prikaz izkušenj iz Odprte učilnice, razširjenih in obogatenih s teoretičnimi znanji; bogato ilustrirane s fotografijami otrok, z njihovimi izdelki in posameznimi pomembnimi dogodki v tej zgodbi; z množico živih, duhovitih ali pretresljivih anekdot, ki odkrivajo ne samo veselje in uspeh, ampak tudi težave, pomisleke in probleme, s katerimi so se študentje srečevali. Predstavitve smo organizirali za skupine študentov iz 1., 2. in 3. letnika, a smo na zadnjo predstavitev konec leta 2005 poleg študentov 4. letnika in profesorjev Učiteljske fakultete povabili še širšo strokovno javnost (predstavnike Ministrstva za šolstvo in šport, Ministrstva za človekove pravice in narodne manjšine, romskih organizacij, osnovnih šol, strokovnjake za inkluzijo v izobraževanju ...). Ob tej priložnosti smo sporočili, da bo Odprta učilnica formalno organizirana kot prostovoljni center študentov Učiteljske fakultete v Beogradu. Reakcije publike so bile pozitivne: po predstavitvi so se javljali novi študentje, da bi se priključili Odprti učilnici.

Slika 3: Predstavitev Odprte učilnice

Tukaj se končuje drugi del zgodbe o Odprti učilnici in se začenja tretji, ki govori o ustanavljanju prostovoljnega centra, ki smo ga poimenovali Društvo za pomoč otrokom pri učenju.

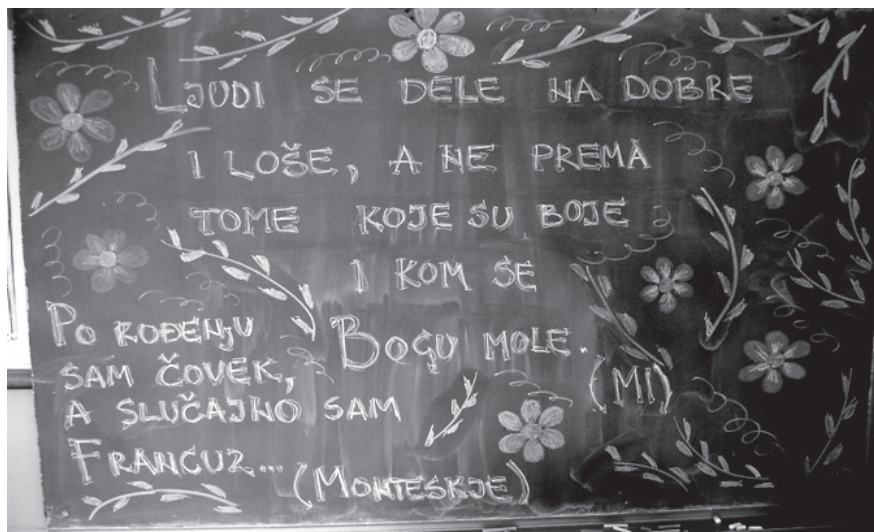
Društvo za pomoč otrokom pri učenju

En cilj je bil uresničen – otroci iz našega sosedstva so se naučili brati in pisati, se vključili v šolanje ali ga nadaljevali. S tem projektom pa nismo reševali odprtega vprašanja mnogih drugih otrok, ki pogosto doživljajo nepremostljive ovire na poti pridobivanja izobrazbe. To odprto vprašanje je ogromen neraziskan prostor, ki vabi s svojo raznolikostjo in potenciali. Marija, Ivana, Nataša, Nevena in Peđa so želeli nadaljevati z dajanjem pomoči pri učenju, in to ne samo otrokom, ki ne obiskujejo šole, ampak tudi tistim, ki obiskujejo pouk, vendar iz različnih razlogov ne dosegajo dobrih rezultatov. Tako se je sčasoma osnovna ideja o prostovoljnem centru postopno izkristalizirala v jasn cilj: oblikovanje Odprte učilnice kot Društva za pomoč otrokom pri učenju, dobrovoljnega združenja študentov in profesorjev Učiteljske fakultete, ki s svojim znanjem, delom in voljo lahko pomagajo učencem nižjih razredov osnovne šole pri uspešnejšem obvladovanju šolskega gradiva.

Kaj so cilji Društva? Na prvem mestu, da doprinese k bolj učinkovitemu učenju posameznih učencev in da bo prepoznano kot vrsta dragocene priprave študentov za inkluzivne razrede. Izkušnje iz

neposrednega poučevanja otrok s posebnimi potrebami omogočajo študentom pridobivanje pozitivnih predstav o vključevanju teh otrok v redne šole. Dodatna praksa s takšnim uvidom doprinese h globljemu razumevanju procesa učenja/poučevanja, in to skozi pridobivanja senzibilnosti za razlike in sposobnosti, da se na svet pogleda z drugačnih perspektiv. Poleg tega angažiranje študentov v Odprti učilnici in predstavitve “študenti za študente” predstavljajo enega od možnih modelov učinkovite vrstniške edukacije: do spoznanj se pride z izkustvenim učenjem, kar predstavitvam daje avtentičnost, prepričljivost in svežino. Navsezadnje takšna oblika dela daje plodna tla za nadaljnje učenje in razvijanje raziskovalne dejavnosti študentov.

Slika 4: Česa so se študentje naučili?

Na koncu tega članka se moramo vprašati: Kaj pa so se naučili Marija, Ivana, Nevena, Nataša in Peđa s poučevanjem Halima, Ađija, Astrita, Bljerima, Jetona, Ljulzima, Nevruza in Albija? Njihova največja pridobitev iz tega procesa je doseganje kompetenc medkulturnega dela, v temeljih katerih so etika skrbi za drugega, enakosti, solidarnosti in sočutja. Spoštovanje teh vrednot pomeni kazanje sprejemanja in spoštovanja drugih ne glede na to, ali jih ocenjujemo, kot da so podobni ali različni nam samim. Te vrednote so pomemben kompas na poti k učinkovitemu poučevanju otrok, ker strokovno navigacijo na

taki poti vodita ljubezen in vera v obstoj potencialov vsakega otroka, ne pa tekmovanje, sebičnost in ravnodušnost.

Priloga: Odprta učilnica – prostovoljno delo študentov Učiteljske fakultete²

Romske otroke iz okolice naše fakultete smo spoznali aprila leta 2005. Kmalu smo jih začeli učiti branja, pisanja in računanja. Takrat na samem začetku nismo imeli jasno opredeljenega cilja dela niti nismo posebej razmišljali o tem, zakaj jih želimo poučevati. Cilj je prišel sam od sebe skozi delo z otroki. Začeli smo neobvezno, bolj za šalo, saj sami nismo verjeli, da bodo otroci prihajali vsak dan, niti nismo vedeli, da bo naše delo preraslo v resno in neverjetno, a vseeno uresničljivo idejo, kot je ustanovitev prostovoljnega društva. Kakor smo uresničevali začetne cilje, tako so prihajali vedno novi večji cilji.

Tako kot cilji so tudi vsebine dela s časom postajale vedno bolj kompleksne in zahtevale od nas vse večjo pozornost, namenjeno pripravi in aktivnostim, ki smo jih izvajali med poukom. V nadaljevanju bomo opisali, kako smo delali z našimi prvimi učenci, kje smo delali napake, kako smo otroke motivacijsko in intelektualno aktivirali, na katere probleme smo naleteli in kako smo jih reševali, katere lastne predsodke smo ozavestili, kaj so osnovni rezultati našega dela ter kaj načrtujemo za naprej.

Prve napake in kaj smo se iz njih naučili

Začeli smo s preverjanjem predznanja, kar nam je bilo v začetku zelo težko, zato ker so bili otroci različne starosti; nekateri od njih so že obiskovali šolo, nekateri niso. Tako smo naredili prvo napako, začeli smo jih učiti tiskane črke cirilice, kakor bi začel vsak učitelj. Vendar smo opazili, da otroci cirilske črke zamenjujejo s črkami latinice, ki so se ji že prej nekje učili, zato smo se vrgli na učenje latinice. *Ugotovili smo, da moramo svoje delo prilagajati otrokom, ne pa otroke prilagajati tistemu, kar smo mi mislili, da moramo delati.*

² Avtorji priloge so študenti 3. letnika Učiteljske fakultete v Beogradu: Ivana Stanošević, Nataša Novoselac, Marija Dragutinović, Predrag Knežević in Nevena Nikolić. Naslov za stike: otvorena_ucionica@yahoo.com.

Slika 5: Romski otroci iz sosedstva na dvorišču Učiteljske fakultete

Slika 6: Ivana in Halim

Motivacija in intelektualno aktiviranje

- Ko smo spoznali otroke, so bili neveščni v držanju pisala in smo se jih trudili aktivirati z risanjem. Pogosto smo imeli *likovne delavnice*, ki so otrokom omogočale tudi izražanje kreativnosti. V glavnem je bilo to skupinsko delo – izdelovanje skupnih risb, kreiranje naselij iz papirne kaše, izdelovanje vaz s cvetjem iz papirja, čestitke za rojstne dneve, izdelovanje kolaža.

Slika 7: Učenci in njihovi likovni izdelki

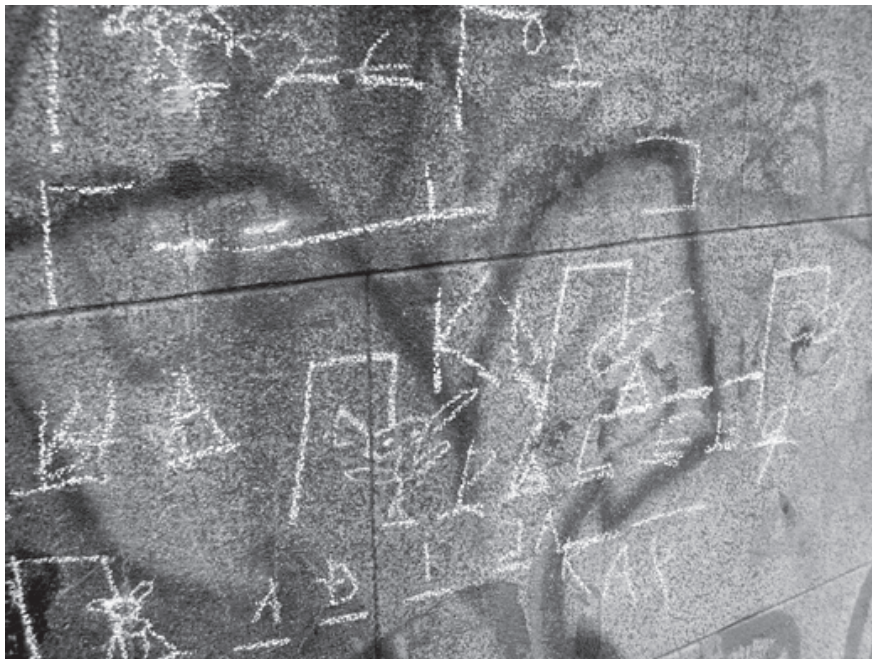

- S pomočjo in sodelovanjem zaposlenih v kinu Odeon smo otroke vsak četrtek peljali na ogled brezplačnih *projekcij otroških filmov*. Pomagali smo jim razumeti vsebino filma, tako da smo jim brali podnapise in se po projekciji pogovarjali o tem, kaj so gledali. Prvi obisk kinopredstave in srečanje z velikim platnom je bil odločilen za naše nadaljnje delo z njimi. V trenutku, ko smo jih peljali v dvorano in se je film začel, smo se zavedli, da bo problem, ker je tuj film. Da bi ga otroci razumeli, je začela Marija na glas brati podnapise Astritu, ki je sedel poleg nje. Po nekaj trenutkih so se vsi zbrali okoli nje in jo pazljivo poslušali.

Po predstavi smo imeli kratek pogovor o filmu in takrat je Ađija, ki se je pred tem učil črko "A" dva tedna in imel odpor do učenja, postavil nepričakovano vprašanje: »Kdaj se bomo začeli učiti črke in pisanja?« Tistega trenutka se je zavedel, koliko je pismenost v življenju pomembna, četudi gre za zabavo.

- Da bi otroke navdušili za delo, smo uporabljali različne *edukacijske igre*: vislice (z ugibanjem črk se dobi zamišljena beseda), piramida (začne se z eno črko, a vsaka naslednja beseda se razširi za novo črko), spomin (povezovanje slike predmeta z začetno črko predmeta), pantomimo.

Slika 8: Zid "za vajo"

- Otrokom smo poskušali skozi *igro in manipulacijo s konkretnimi predmeti* (žetoni, palčke, kartončki) pomagati, da so se naučili snov. Med učnimi urami *smo menjavali različne aktivnosti*, tako da bi jim bilo čim bolj zanimivo, igrali smo se vislice, pisali, risali, računali, peli ...
- Ko smo delali z otroki, smo vedno *pohvalili njihovo delo*, vedno so na koncu dobili odlične ocene, vendar smo jim najprej

pojasnili, kje so se zmotili, da so otroci napako popravili. Na koncu učnih ur so vedno preštevali svoje petice in se z njimi hvalili eden drugemu. Nekega dne je Astrit prišel do Marije in jo vprašal, ali se lahko učita tiste "vijugaste" črke (misli je na pisane črke). Po nekaj izpisanih črkah na tabli je vprašal Ivano, katera črka je lepša. Ivana, ki je vedela, katero črko je napisal Astrit, je rekla, da je njegova najlepša, in to je nanj učinkovalo tako, da je nadaljeval z učenjem črk.

- Da smo jim gradivo čim bolj približali, *smo ga povezovali z izvenšolskimi izkušnjami*. Ko bi Ađija vprašali, koliko je $2 + 2$, ne bi vedel odgovora, če bi mu povedali, da ima 2 dinarja in da mu nekdo da še 2, pa bi takoj vedel, da ima 4 dinarje.

Slika 9: Ljulzim in Peda

- Pri otrocih *smo znanje gradili postopno*; črko po črko. Z Ađijem smo delali na naslednji način: Liste v njegovem zvezku smo razdelili v tri kolone. V prvi koloni smo izpisovali vse črke, kakor smo jih učili, v naslednji koloni je Ađija narisal asociacijo na to črko; šele potem ko se je naučil vseh črk, pa je v tretjo kolono vpisal imena risb. Besede, ki jih mi uporabljamo v vsakodnevem pogovoru (na primer beseda "sestane"), so bile

otrokom nepoznane, tako da smo jim vsako besedo pojasnjevali in stalno preverjali, ali vse razumejo.

- Zelo je pomembno preverjanje predznanja in ne smemo zanemariti, kako je pomembno *individualno delo* z otroki, kar pomeni, da smo se vedno trudili, da je imel vsak učenec svojega učitelja, da je dobil vso potrebno pozornost. Nikoli nismo pozabljali, da imajo različna predznanja; tako smo *za vsakega otroka pripravili posebej naloge za vsako učno uro*.
- Snov, ki smo se je naučili, *smo vsakodnevno ponavljali*, preden smo nadaljevali z novo snovjo, da ne bi pozabili predhodno naučenega. S tistimi, ki so obiskovali pouk v šoli, smo ponavljali in izpopolnjevali naučeno snov, s tistimi, ki niso hodili v šolo, smo delali srbski jezik in matematiko.
- Bile so tudi učne ure, ko z otroki nismo mogli uresničiti ničesar planiranega, tako so takrat lahko sami *prosto izbirali, kaj bi radi delali*. Vsakokrat smo se trudili, da gradimo *partnerski odnos z otroki*. Veliko smo potrebovali, da smo si pridobili njihovo zaupanje.
- *Učitelji smo se učili o romskih običajih* (za praznik, ko je bil Đurđevdan, o porokah, ko se je Adijina sestra poročila ...), učili smo se besede iz njihovega jezika, peli so nam pesmi v romskem jeziku. Sčasoma smo s spoznavanjem drugačne kulture le-to bolje razumeli. Naučili smo se distancirati tako od svoje kot od kulture otrok in jih opazovati kot pripadnike ene od mnogih kultur, ki so si med seboj enakovredne.
- Sprejeli smo jih takšne, kot so, ter s spoštovanjem do njih *razvijali njihovo samospoštovanje* in jih učili, da cenijo sami sebe. Vedno smo hvalili njihov napredek, naj bo ta še tako majhen, in na ta način zadovoljevali otrokovo potrebo po tekmovalnosti. Adija je vedno govoril: »Ma, ne znam jaz tega, jaz sem bedak!« Mi smo mu pokazali, da lahko napreduje.
- Trudili smo *urejati odnose med otroki*, tako da se pogovarjali in izvajali psihološke delavnice, ko je kdaj prišlo do medosebnih konfliktov. Nikoli nismo ignorirali problema, ki so ga imeli, ne glede na to, kako majhen se je zdel nam.
- V času našega dela z otroki smo imeli tudi stike *z njihovimi družinami*. Halim nam je pojasnil, da njegov oče dela pri Mestni snagi v ulici pri fakulteti. Od takrat smo imeli z njim sestanke in

pogovore o tem, da Halima ponovno vključimo v šolski sistem. Tako smo izvedeli, da starši naših učencev vedo za nas in za naše delo z otroki – otroci so torej svojim staršem pripovedovali o nas.

Slika 10: Proslava Ivaninega rojstnega dneva

Problemi in kako smo jih reševali

Med poučevanjem otrok smo naleteli na različne probleme. Tu bomo opisali nekatere od njih in načine, kako smo jih reševali.

- Jeton je želel delati samo matematiko in smo mu zato postavljali besedilne naloge ter ga s tem zainteresirali za branje in pisanje.
- Astrit je z delom pri učnih urah začel vedno z risanjem in je šele potem delal tisto, kar smo mu mi naložili.
- Albi nas je prosil za pomoč pri učenju snovi Srednje kmetijske šole, ki jo obiskuje. Je najstarejši med otroki in obiskuje drugi letnik. Prvi letnik je končal s prav dobrim uspehom z našo

pomočjo, dajali smo mu besedila iz književnosti in mu pomagali pri analizi besedila. Sedaj je v drugem letniku in je odličen učenec, načrtuje dokončanje srednje šole in fakultete ... Pomagal nam je v zvezi z jezikom, na začetku je prevajal nekatere besede, ki jih mi nismo znali pojasniti. Sprva nam ni zaupal, a ko smo dosegli vzajemno zaupanje, nam je priznal, kaj je pomislil, ko nas je prvič videl: »Kakšne dobre mačke ...; kaj delajo s temi kreteni?!«

- Bili so dnevi, ko so otroci prihajali k pouku s čustvenimi problemi. Te težave smo vsi skupaj reševali s pomočjo psiholoških delavnic, ki smo jih organizirali v skladu z njihovimi čustvi in potrebami (teme so bile: bes, žalost, prijateljstvo ...).

Predsodki in razlike

- Na samem začetku smo mislili, da otroci ne bodo prihajali k pouku, ampak so nas hitro prepričali v nasprotno. Nekega dne je bila huda nevihta in so nas čakali pod nadstrešnico na dvorišču fakultete, da pridemo, saj imajo vendar pouk.
- Za Rome se govori, da so leni. Vendar so naši otroci pisali v zelo slabih razmerah (na stolih, na kolenih ...) in so vedno prihajali na učne ure. Velja tudi prepričanje, da Romi želijo imeti vse zase, da so grabežljivi, pohlepni. Naši otroci so ovrgli ta predsodek – že po nekaj učnih urah so nam prinašali darila: bonbone in čokoladice.
- Ko si je Jeton zlomil roko, so bili otroci zelo preplašeni in nam niso znali prav pojasniti, kaj se je zgodilo. Odločili smo se, da gremo v njihovo četrt in obiščemo Jetona doma. Z ostalimi otroki smo odšli na avtobus. Najprej so nas ljudje v avtobusu gledali čudno (mi se na to nismo preveč ozirali), nato so nas čudno gledali ljudje iz romskega naselja, ko smo prišli tja. To je trenutek, ko smo na svoji koži občutili, kako je biti drugačen in diskriminiran. Bili smo nezaželeni. Otroci so okoli nas napravili obroč, ščit, počutile smo se zaščiteni. Ko smo prišle do Jetonove hiše, smo videle improviziran objekt, a ko smo vstopile, je bilo znotraj res čisto. Kako so nas pogostili! Ta dogodek je pustil največji vtis na nas. Redko kje smo videle takšen sprejem. Vse, kar so imeli

tistega dne doma, so nam ponudili, ne glede na to, ali bi naslednji dan ostalo kaj za kruh. Ko smo prišle, so prišli tudi vsi sorodniki, da nas spoznajo. Tisto, česar ne bomo nikoli pozabili, je trenutek, ko je Jetonova mama pustila vsa opravila tistega dne, prižgala muziko in začela plesati ter nam tako pokazala, koliko ji pomeni, da smo prišle. Kdo od nas bi naredil kaj takega?

Slika 11: Ivana in Nevena z Ljulzijem in Jetonom

- Ko se je Ivana nekoč vračala domov z avtobusom, se je peljala mimo fakultete. Avtobus se je ustavil pri semaforju, kjer otroci delajo, in Adija je čistil avtomobil zraven avtobusa. Takoj ko jo je zagledal, je prišel in začel čistiti okno avtobusa, kjer je sedela Ivana. Ko je očistil okno, je začel plesati "break dance" in ji poslal poljub, ki ga je ona ujela. Ljudje v avtobusu so jo gledali začudeno, nekateri so se celo posmehljivo smejali. Ivana si je mislila: »Kako se lahko ljudje tako obnašajo, ko je Adija naredil nekaj tako lepega ...«
- Nevruz je najmlajši učenec in obiskuje večerno šolo. Šole ni redno obiskoval, a je redno obiskoval našo majhno šolo. Velik problem

mu je bil pojasniti, da mora vzporedno z našo obiskovati tudi večerno šolo, saj mi ne izdajamo spričevala. Na to je odgovoril, da so v naši majhni šoli lepše učiteljice kot v njegovi.

Rezultati dela

Naši učenci so dosegli velik napredek pri osnovnem jezikovnem in matematičnem opismenjevanju: naučili so se vse črke, brati, pisati, razlikovati minus in plus, seštevati in odštevati dvomestna števila. Poleg tega smo opazili, da se je njihova higiena izboljšala, da so bolj točni, da se drugače, tj. lepše izražajo in se trudijo izbirati besede v pogovoru. Postali so odgovornejši. Albi je končal prvi letnik s prav dobrim uspehom, njegov cilj je, da konča naslednje šolsko leto kot odličen učenec, da bi imel boljše možnosti pri vpisu na fakulteto. Danes eni obiskujejo šole, drugi ne ..., a mi se še naprej trudimo, da prihajajo k nam.

Načrti za naprej

Dosedanje dosežke želimo oblikovati skozi prostovoljno delo v Odprti učilnici – Društvo za pomoč otrokom pri učenju. Namen je, da dosežene izkušnje, spoznanja in rezultate dela z romskimi otroki delimo z drugimi skozi predstavitve in delavnice ostalim študentom Učiteljske fakultete v Beogradu in Učiteljskih fakultet po Srbiji in Črni gori. Želimo vključiti in motivirati čim večje število študentov, da delajo z romskimi in vsemi ostalimi otroki, ki imajo iz kakršnegakoli razloga težave pri obvladovanju svojih šolskih obveznosti. Prav tako želimo spoznati delo organizacij, ki se ukvarjajo z Romi, da razširimo svoje vidike in aktivnosti, s katerimi bi se v prihodnosti ukvarjali.

Prevedel Uroš Verbovšek

Mavrična zveza – projekt medkulturnega učenja in vzgoje

Mavrična zveza – a project of intercultural learning and education

*Branka Aleksić, Andreja Gimpelj,
Nina Koprivšek in Špela Medved*

Povzetek

Članek predstavi teoretične in praktične vidike izvajanja projekta Mavrična zveza. Gre za projekt medkulturnega učenja in vzgoje, v katerega so vključeni učenci osnovne šole Livada in študentke socialne pedagogike. V članku se obravnavajo prednosti, vprašanja in dileme izvajanja projekta. Preko triletnega praktičnega dela so se avtorice naučile oziroma spoznale tudi nekaj slabosti oziroma pomanjkljivosti projekta, ki jih skušajo v izvajanju v naslednjem letu popraviti.

Branka Aleksić, študentka 4. letnika socialne pedagogike; Andreja Gimpelj, študentka 4. letnika socialne pedagogike; Nina Koprivšek, študentka 4. letnika socialne pedagogike; Špela Medved, študentka 4. letnika socialne pedagogike; mavricna.zveza@gmail.com

Ključne besede: *prostovoljno delo, osnovna šola, lokalna skupnost, medkulturno učenje, manjšine, priseljenci.*

Abstract

The article introduces the theoretical and practical aspects of the implementation of the project "Mavrična zveza". This is a project of intercultural learning and education, that the pupils of Livada primary school and the students of social pedagogy are taking part in. The article deals with the advantages, questions and dilemmas of the implementation of the project. During their three-year practical work the authors have learned or recognized certain deficiencies in the project, which they analyze and will try to correct in the coming year.

Key words: *voluntary work, primary school, local community, intercultural learning, minorities, immigrants.*

Uvod

Na postaji Bavarski dvor se usedem na avtobus številka 9, ki pelje v smeri Trnovega. Lahko bi šla tudi na številko 19 proti Barju, a vozi zelo poredko. Na sedmi postaji izstopim in se po ozki makadamski ulici sprehodim do mesta srečanja – Osnovne šole Livada. Mogoče je že tam? Ali sva se sploh razumela, ko sva se dogovarjala za srečanje? Kaj naju tokrat čaka? Kakšne možnosti sploh imava v tem okolju?

Mimo mene pridrvi gruča otrok in jaz ne razumem prav dobro, o čem govorijo, njihov jezik mi je tuj. Ob tem so razigrani in spontani, kot da bi hoteli sporočiti, da se v svojem okolju počutijo varne. Vendar pa jih želja po "biti in" vleče v sodobnost, ki jo pozna večina mladih. Zato želijo prestopati meje Rakove Jelše, okolja, nastalega s priseljevanjem delovne sile, ekonomskih priseljencev iz drugih republik nekdanje Jugoslavije v devetdesetih letih. Priložnost živeti na stiku različnih kultur pa v tem primeru ni prednost, ampak za posameznike tega okolja pomeni zavirajoče silnice pri vključevanju v socialne, ekonomske, izobrazbene, zaposlitvene in kulturne ravni Ljubljane.

To potrjujeta tudi Dragoš in Leskovškova (2003), ki v svojem delu obravnavata vpliv različnih sosesk oziroma četrtnih skupnosti na različne oblike kapitalov prebivalcev teh sosesk in ugotavljata, da vključenost teh posameznikov in njihove možnosti niso odvisne le od njihove lastne iniciativnosti in interesov, pač pa v veliki meri od kulturnega miljeja, infrastrukture, skratka ureditve in opremljenosti teh sosesk. Odraž tega so tudi otroci, ki imajo v okolju z manj možnostmi pogosteje učne ter druge šolske težave. Njihovo izhodišče je pri vstopu v srednjo šolo v mnogih vidikih slabše kot pri učenkah in učencih, ki prihajajo iz drugih okolij. Srečujejo se s številnimi stereotipi in predsodki (Ule, 2000), ki lahko vodijo do občutkov manjvrednosti, torej do negativne samopodobe ter posledično samoponižujočih vzorcev obnašanja, pogosto pa se žrtev diskriminacije tudi sama začne obnašati v skladu s predsodki.

Iz tega razloga se posamezniki pogosto izogibajo drugim delom mesta, saj se počutijo stigmatizirane in drugačne. Po končani osnovni šoli se tako redkeje odločajo za nadaljevanje šolanja na srednjih šolah in tudi raznolikost srednjih šol, ki jih izbirajo, je manjša; odločajo pa se v večji meri za tiste šole, ki so jim socialno bližje, ker je nanje vpisanih veliko njihovih vrstnikov, manj pa za tiste smeri, ki bi bile v skladu z njihovim lastnim interesom. To so potrdile tudi raziskave, narejene prav na območju Ljubljane (Razpotnik, 2004; Dekleva, Razpotnik, 2002). Šolska uspešnost je manjša vrednota tudi v na splošno slabše socialno-ekonomsko stoječih družinah, ki šolske odličnosti ter aktivnega preživljanja prostega časa ne spodbujajo v tolikšni meri.

Kot nadomestek izbiri šole, ki bi nudila socialno mobilnost, se ti mladi pogosteje vključujejo v nelegitimne načine preživljanja prostega časa (nasilne aktivnosti, zloraba drog) ter tudi nelegalne poti do zaslužka (preprodaja ...). Namreč če se ekonomske priložnosti za srednji razred krčijo, lahko življenjske priložnosti postanejo vse bolj odvisne od stopnje, do katere so družine in etnične skupnosti priseljencev uspešne pri oblikovanju etničnih meja in identitet v socialnokontrolne mehanizme, ki bi opogumljali šolsko uspešnost, izogibanje prestopništvu in spodbujali druge oblike vedenja, ki bi prispevale k uspešnemu vključevanju v družbo (Razpotnik, 2004). Tako torej obstaja nevarnost, da se bodo razlike med prebivalci tega dela mesta – manjšino – in večinskim prebivalstvom, s časom bolj in bolj poglobljale, dokler ne bodo postale nepremostljive in za obe strani potencialno ogrožajoče.

Družbe naj bi si prizadevale za ravnotežje med spodbujanjem ohranjanja prejšnje kulture priseljencev in promoviranjem prilagoditve širši družbi. Pomemben korak v tem ravnotežju naj bi bilo upoštevanje percepcij, želja in naravnosti priseljencev. Zaradi različnih ciljev, ki jih imajo, in načinov, na katere ti konstruirajo lastne identitete, bi bilo nesmiselno sklepati, da bi bili vsi akulturacijski pristopi enako prikladni za vse skupine priseljencev. Glede na dosedanje raziskave in literaturo bi najboljše rezultate dosegli, če bi omogočali imigrantom, da se resnično lahko odločajo o tem, kako in v kolikšnem obsegu bodo obdržali svojo etnično identiteto, ter v kolikšnem razvili novo, ki bo obdržala kulturo, v katero so se preselili (Phinney idr., 2001, po Razpotnik, 2004).

Mavrična zveza – projekt medkulturnega učenja in vzgoje je projekt, navdihnjen z drugimi podobnimi projekti po svetu. Zgleduje se predvsem po Švedskem projektu Slavček, sorodnosti pa lahko najdemo tudi s hrvaškim projektom Starejša sestra, starejši brat. Omenjeni švedski projekt, s katerim smo izvajalci v stalnih stikih, se je v okolju kulturno pisanega mesta Malmö, ki ga lahko primerjamo z ljubljanskim, odlično izkazal ter se v petih letih razširil in postal priznan projekt medkulturnega povezovanja v tamkajšnji lokalni skupnosti.

Pri našem projektu je prav tako kot pri omenjenem švedskem projektu poudarek na otrocih iz socialno ogroženih ter segregiranih in večkulturnih okolij. V projekt so namreč vključeni učenci Osnovne šole Livada, med ljubljanskimi šolami ravno ene najbolj večkulturnih, saj je med njenimi učenci okrog 90 % otrok neslovenskega porekla oziroma so njihove družine v to okolje priseljene. Osnovni šoli je v močnem interesu vsakršno delo z njenimi učenci, saj jo zaradi pomanjkanja števila učencev oblasti želijo zapreti.

Učenec ali učenka iz tega okolja se zaradi svojega kulturno specifičnega družbenega ozadja lahko srečujeta z večjimi izzivi in pogosto tudi ovirami na poti k vključevanju v širše okolje.

To dokazujejo tudi zanimive ugotovitve mednarodne raziskave (npr. Izrael, ZDA; Phinney idr., 2001, po Razpotnik, 2004) o stališčih šolskih učiteljev do vključevanja migrantov v družbo. Kažejo, da so stališča učiteljev na splošno privolilna do kulturnega pluralizma, ko pa gre za vprašanja, ki se bolj konkretno tičejo izobraževalnega procesa, se njihova stališča nagibajo k asimilaciji. Nekateri avtorji

(npr. Sever, po Phinney, 2001; prav tam) svarijo, da lahko taka asimilacijska izobrazbena naravnost prispeva k preobrazbi začasne marginalnosti (ki jo vidi kot skoraj neizogibno fazo v procesu kulturne tranzicije), in sicer v trajno nehoteno marginalnost med imigrantskimi adolescenti. Če želijo učitelji v šolah pospeševati asimilacijo z odvrčanjem otrok od govorjenja maternega jezika oz. od njihovega družinskega jezika, lahko to pripomore k njihovi odtujitvi od šole.

Študentke socialne pedagogike, ki že tretje leto pod mentorstvom dr. Špela Razpotnik soustvarjamo omenjeni projekt, lahko predstavljamo otrokom vzor in podporo ter na ta način na polju osebne motivacije, ki je eden najpomembnejših dejavnikov pri doseganju ciljev, pomagamo prispevati k njihovi izobrazbeni družbeni mobilnosti v konstruktivni smeri. Ob tem se močno zavedamo, da je omejena družbena mobilnost stvar cele družbe in bi odgovornost zanjo morale prevzeti različne institucije.

Projekt Mavrična zveza

Območje Rakove Jelše je okolje, ki je znano po slabši infrastrukturi. Z javnim prevozom je težko dostopna, še posebno njen južni del, ki se nahaja za avtocesto. Tam avtobusi sploh ne vozijo. V tem okolju vladajo specifične norme, ki otroke dobro opremijo za življenje v njem, ne nudijo pa jim znanj in izkušenj, s katerimi bi se dobro znašli v drugem. Edina šola v tem okolju je Osnovna šola Livada, s katero se je leta 2004 povezala Špela Razpotnik in jim predstavila svojo idejo. Oktobra 2004 je tako pod njenim mentorstvom steklo prvo leto projekta Mavrična zveza. Vanj se je vključilo 8 študentk 2. letnika socialne pedagogike s Pedagoške fakulteti v Ljubljani. Glavni namen projekta je aktivno preživljanje prostega časa z otroki, raziskovanje širšega okolja in spodbujanje njihovega celotnega razvoja.

Cilji projekta

Druženje s študentko otroku z manj možnostmi omogoča varno raziskovanje okolja in pridobivanje novih izkušenj v

družbi starejše vzornice, pri čemer črpamo iz simbolike imena švedskega projekta. Slavec namreč velja za ptico, ki prelepo poje, a le tedaj, ko se čuti varnega. Narava druženja po parih omogoča varno in zaupno okolje, v katerem se bodo lahko otroci brez strahu izražali. Z vzajemnim medkulturnim in medgeneracijskim učenjem otrok spoznava način življenja drugih družbenih in kulturnih okolij. Študentke s svojim pristopom promoviramo aktivno in zdravo preživljanje prostega časa, se povezujemo z družinami otrok in skušamo delovati v smeri povečevanja zaupanja v institucije širše družbe. Nudimo podporo socialno in šolsko manj uspešnim otrokom ter se zavzemamo za njihove enake možnosti. Preko delovanja vzora in stabilnega medsebojnega odnosa vplivamo na razumevanje pomena izobraževanja in otrokovo samozavest.

Kaj delamo?

Otroci, ki so vključeni v projekt Mavrična zveza, so stari od 11 do 13 let. Po predstavitvi našega projekta v višjih razredih devetletke se lahko na podlagi lastnih interesov sami odločijo za sodelovanje. Njihova vključitev je prostovoljna, z njo se morajo strinjati tudi njihovi starši (pisno privoljenje). Določenega otroka lahko zaradi njegove specifične predlaga tudi šolska svetovalna delavka, število otrok pa je zaradi narave individualnega dela pogojeno s številom študentk prostovoljk, saj par tvorita ena študentka in en otrok. Par se oblikuje naključno, preko različnih iger. Študentka in otrok se dobivata enkrat tedensko po približno 2 do 3 ure od septembra do junija.

Sama oblikujeta vsebino tedenskih srečanj; med seboj se dogovarjata o tem, kaj bi želela početi. Namen srečanj ni nudenje učne pomoči, ampak medsebojno druženje. Priljubljene aktivnosti za pare so npr. obiski parkov, galerij, športnih centrov, gozda, bazena, kina, različnih četrti v mestu, centra mesta, sejmov, pogosti so sprehodi ipd. – možnosti je veliko. Srečanja se lahko po želji odvijajo tudi tako, da se dva ali več parov odpravijo kam skupaj.

V sklopu projekta so tudi skupinske aktivnosti, ki so namenjene vsem ter so organizirane na iniciativo študentov in otrok. Izvajajo

se na fakulteti (medkulturno srečanje), Osnovni šoli Livada (prednovoletni bazar) ali kje drugje. Na njih so dobrodošli tudi starši, ki so o naših aktivnostih tudi sicer sproti seznanjeni. Obveščamo jih pisno, največ pa smo z njimi v stiku preko otrok. Zaželeno je, da študentka otrokove starše na začetku spozna, vendar pa je zaradi interesa in obveznosti staršev to lahko izvedeno tudi kasneje, bolj spontano.

Ob zaključku šolskega leta se druženje konča s poslovnim izletom. Od tu naprej je od vsakega para odvisno, koliko bo še ostal v stikih. Ponavadi se srečata ob posebnih priložnostih (npr. za rojstni dan).

Z novim šolskim letom se v projekt vključijo novi otroci, prostovoljke pa ostanejo iste oz. se jim po potrebi pridružijo še nove. Pravilo, ki velja, je, da se lahko vsak otrok v projekt vključi samo enkrat.

Naši pari

Adolescenca je obdobje odraščanja, iskanja in utrjevanja svoje identitete. Posameznik išče svoje mesto v svetu tako v smislu spolne identitete kot izbire nadaljnjega šolanja, načina preživljanja prostega časa, nazorov in življenjskih vizij. Tu se ponuja priložnost mentorstva starejše osebe, ki pa otroku starostno vseeno ni preveč oddaljena. Starejša oseba, ki si za otroka vzame čas in skupaj z njim gradi zaupen odnos, je lahko zanj ključnega pomena. Postane njegov vzornik, nekakšna starejša sestra/brat. Tudi šolarji Osnovne šole Livada se srečujejo s problemi odraščanja in so pogosto postavljeni še pred večje izzive kot njihovi vrstniki, saj izhajajo iz socialno in ekonomsko šibkejšega okolja. To jih dela ranljivejše, zato toliko bolj potrebujejo nekoga, ki bi jim prisluhnil – želijo si biti sprejeti, slišani in upoštevani. Vlogo vzornice pri njih zasedemo študentke Mavrične zveze. Zastavljene cilje projekta skušamo doseči z metodo individualnega dela, natančneje s podporo, opolnomočenjem, svetovanjem, usmerjanjem in delom z družino.

Slika 1: Naši pari ob koncu drugega leta srečevanja (maj 2006)

Supervizija

In ker se pri našem delu neprestano srečujemo z novimi in nepoznanimi situacijami, potrebujemo študentke tudi priložnosti, da se o tem pogovarjamo. To se dogaja na skupnih mentorskih sestankih. Za te je kot za spremljevalne in supervizijske aktivnosti zaželeno (Kobolt in Žorga, 2000), da so redne in kontinuirane, saj s tem omogočajo prostovoljkam učni proces. Posameznica od zunaj pogleda na svojo težavo ali vprašanje in skozi različne zorne kote prihaja do lastnih kreativnih rešitev problemov, kar ji pomaga pri učinkovitejšem soočanju z morebitnim stresom pri delu. Teorijo, ki jo je prej spoznavala na predavanjih, lahko poveže s prakso in sproti prihaja do nekih zaključkov, ki jih lahko udejanji ob naslednjem srečanju.

Prostovoljke se z mentorico srečujemo na skupinskih sestankih, po potrebi pa imamo tudi individualne sestanke študentke z vodjo projekta. Skupinski sestanki so ob začetku šolskega leta

bolj pogosti (tedenski), saj se nam ponavadi pridružijo novi prostovoljci, ki ob prvih korakih potrebujejo več podpore. Drugače se srečujemo na štirinajst dni, ko ima vsaka možnost izpostaviti svojo težavo ali vprašanje glede spremljanja. Ponavadi s srečanja odidemo z novim zagonom, idejami, ki jih nato skušamo s svojim varovancem realizirati.

Financiranje

Vse naše delo pa je seveda povezano s sredstvi, ki nam odprejo še katera vrata na poti našega raziskovanja. Projekt Mavrična zveza je v prvem letu – 2004/2005 – financirala Pedagoška fakulteta iz Ljubljane. Naslednje leto smo se prijavili na razpis MOL-a in finančna sredstva tudi dobili. Denar omogoča kritje osnovnih stroškov, ki jih je treba tudi dosledno prikazati. Drugače pa smo v prvem in drugem letu delovanja na šolskem bazarju organizirale tudi delavnico Čarobna soba in zasluženi denar namenili organizaciji zaključnih piknikov.

Za kaj ponavadi porabimo denar? Predvsem za žetone za javni prevoz, saj potrebujemo nek način potovanja na naši poti odkrivanja sveta. Študentki in otroku je s tem denarjem omogočen obisk kina, gledališča in morebitna tortica v slaščičarni. Organiziramo pa tudi različne skupne dejavnosti, kot so drsanje, obisk hiše eksperimentov, knjižni sejem, zaključni izleti s piknikom.

Praktično izvajanje projekta

Študentke smo se za vključitev v projekt odločile zaradi želje po spoznavanju novega na predlog mentorice Špele Razpotnik. O Rakovi Jelši smo bolj malo vedele, poznale smo nekaj stereotipnih zgodbic, ki so krožile po Ljubljani. Želele smo preveriti, kakšna je resničnost, ter spoznati drugačno okolje in kulture, preko tega pa se soočiti tudi s svojimi predsodki in tabuji. V individualnem spremljanju smo videle priložnost narediti nekaj za tistega otroka, se mu približati in ugotoviti, kaj potrebuje. Tako smo mu želele odpreti vrata na različna področja, ki bi drugače ostala zaprta oz. bi otroci vedeli, kaj je za njimi, samo poti do tja ne bi našli.

Že na samem začetku smo se srečale z vprašanjem, kako najti otroke, ki bi jim ta projekt lahko čim več dal, in se povezale s šolsko pedagoginjo Renato Perpar. Prvo leto projekta je bilo vse, kar smo počeli skupaj, novo – tako za nas kot za otroke. Pedagoginja nam je bila pri tem v veliko pomoč, saj je najbolj poznala otroke, hkrati pa predstavljala nekakšen most med nami in šolo. Predlagala je, koga bi vključili v projekt, seveda pa je na koncu šlo za odločitev vsakega otroka (in tudi privolitev staršev), ali bo sodeloval. Njeni predlogi so se izkazali za zelo utemeljene, velika večina otrok je tudi vztrajala do konca šolskega leta. Skupina otrok je bila zelo pestra; sestavljalo jo je šest deklet in dva fanta, ki so bili različnih starosti. Starost se je izkazala za pomembno komponento uspešnega srečevanja, saj se je že zgodilo, da se je ena izmed študentk srečevala z deklico iz 3. razreda, katere starši so zelo omejevali prostor in čas njunega srečevanja. Tako sta obe po nekaj neuspešnih mesecih zaključili z druženjem.

V naslednjem letu, ko so bili pari sestavljeni iz samih deklet, smo razmišljale o tem, kako pritegniti v projekt tudi fante. V letošnjem letu nam je to uspelo, najbrž čisto naključno, mogoče pa tudi s pomočjo zgodbic, ki v šoli krožijo o nas. Zagotovo pa tudi s pomočjo svetovalne delavke, ki je otroke vzpodbujala k vključitvi in tudi letos pomagala pri izbiri otrok v nasprotju z lanskim letom, ko smo same izbrale otroke in pobirale njihove prijavnice. To se je izkazalo za ne ravno uspešno potezo, saj se je k projektu prijavilo veliko otrok, ki pa na prvo srečanje sploh niso prišli. Zato se nam zdi zdajšnji način sodelovanja s svetovalno delavko najbolj optimalen, saj tako lahko zajamemo tudi tiste, ki potrebujejo pomoč še na kakšni ravni in ki bi jih brez pogovora z njo in le z izpolnjeno prijavnico lahko prezrli (delo na samopodobi, spodbujanje k aktivnostim ...).

Ob delu smo se tudi same skozi pogovore o našem delu z drugimi ljudmi iz nepedagoških poklicev, torej običajnimi prebivalci Ljubljane, srečale z določenimi mnenji glede območja, v katerem delamo, in smo tako tudi na lastni koži občutile, kako je, če si drugačen, saj smo do neke mere zaradi druženja z otroci z "Rakove" tudi same stigmatizirane. Seveda pa to ni pomembno vplivalo na naše delo in prizadevanja.

Starši otrok so v glavnem seveda navdušeni nad tem, da se nekdo ukvarja z njihovimi otroki, čeprav jih je večina na začetku nezaupljiva, kar je razumljivo že zato, ker so starši, po drugi strani

pa se morajo soočiti še s toliko drugimi težavami, povezanimi s svojim izvorom in načinom življenja. Seveda nekaterim staršem naše srečevanje z otrokom sploh ne predstavlja težave, saj so tudi sami obremenjeni z zaposlitvijo in pridobivanjem denarja za preživetje, tako da jim za ukvarjanje z otroki ostane bolj malo časa. Starši lahko sploh ne prihajajo na skupne aktivnosti, na katere jih povabimo, se pa posamezna študentka z njimi srečuje skozi celo šolsko leto. Pomembno je srečanje ob začetku druženja, da dobimo nek občutek o družini ter izvemo kakšno pomembno informacijo o otroku in njegovih aktivnostih.

Včasih se zgodi, da imajo otroci veliko aktivnosti in to posledično otežuje naša srečevanja, saj jih včasih prav težko vključimo v njihov urnik. Tu vlečemo prave vzporednice, ko se moramo skupaj dogovarjati in sklepati kompromise, kdaj in kje se lahko snidemo. Ravno tako je pri skupinskih dejavnostih vseh študentk in otrok, ki pa so v tej luči za nas še poseben izziv. Verjetno velja na tem mestu vprašati, kako to, da so otroci deset let mlajši od nas, pa so že tako zaposleni in obremenjeni z najrazličnejšimi dejavnostmi in obveznostmi, ki pa se vseeno še ne dogajajo zunaj njihovega varnega okolja.

Na supervizijskih srečanjih smo se srečevale predvsem z vprašanji, kako odreagirati ob določenih situacijah, ko se otrok ne javi, nima časa in je zaposlen z drugimi rečmi, mora včasih samo premagati lenobo in strah ter plašnost pred novimi doživetji. Razmišljamo, kako ravnati ob vprašanjih bolj osebne narave ali pa željah, ki jih ne moremo povedati ali izpolniti. Npr. kako obzirno povedati, da (še) ne želimo govoriti o svojih partnerjih in intimnih podrobnostih ali pa, kako jih ne moremo peljati na nek koncert, ki se dogaja prepozno ali nekje, kjer za tako starost obisk še ni primeren.

Otroci potrebujejo tudi oporo, saj se jim nemalokrat zgodi, da doma nimajo dovolj opore, ko gre za neuspešnosti v šoli ali pa v odnosu s prijatelji. Skupaj se skušamo pogovoriti, medtem ko svoje delovanje reflektiramo na srečanjih in se pogovorimo o še drugih primernih reakcijah, ki bi na otroka delovale vzpodbudno (slabe ocene v šoli), podpirajoče ali pa mu obzirno povedale, da nekaj ni v redu (droge, samopoškodbe).

Med študentkami se kdaj pa kdaj pojavi tudi občutek nemoči,

odvečnosti ali nepotrebnosti otroku. Skupaj razmišljamo, kaj vse ima ta mladostnik/-ca in kaj mu omogočamo, ter počasi razumemo, da ni potreben napredek skozi vsako srečanje. Odnos lahko miruje nekaj časa, potem pa hitro napreduje in postane lahko trden še v času po tem, ko se redna srečevanja končajo. Pomembno se nam zdi, da otroku damo prostor za raziskovanje, da mu pustimo, da je, in ga sprejmemo takega, kot je, saj mu lahko v nasprotnem primeru tudi same postavimo nešteto mej, s katerimi se tako ali tako že preveč srečuje. V tem primeru smo praktično neučinkovite ali celo neprofesionalne. Tudi pomanjkanje idej, kaj z otrokom početi, nam ni tuje. S tem se zagotovo skozi svoje delo sreča vsaka. Na srečanjih zato tudi delimo svoje ideje o aktivnostih (izvedenih ali pa ne) in jih skupaj evalviramo, se pogovorimo o pomanjkanju (večini otrok je vseeno, kaj počnemo, samo da smo skupaj) ali pa primernosti njihovih idej (na primer obisk resničnostnega šova Bar). Ko so ideje res dobre, pa se nas tudi po nekaj študentk skupaj odpravi in izvede neko srečanje skupaj z otroki (npr. Hiša eksperimentov).

Rezultati dela

V treh letih izvajanja projekta se je pri otrocih izkazalo veliko zanimanje po tem, da bi imeli "svojo študentko". Žal je za sedaj to omogočeno samo v šolanim otrokom, zagotovo pa bi se našli tudi drugi, ki bi jim naša pomoč prišla prav. Zaradi financ in števila prostovoljk smo primorane naš projekt omejiti na osnovno šolo, vendar pa puščamo vrata odprta za morebitno razširitev v prihodnosti.

Iz dosedanjih povratnih informacij prejšnjih otrok smo dobile pozitivna sporočila. Všeč jim je bila čarobna soba, delavnica, ki smo jo dve leti zapored ponovile na novoletnem bazarju šole, radi so hodili v kino in na sprehode po mestu ter se vedno radi vključili v skupinske dejavnosti. Predvsem pa so na srečevanja s študentko gledali kot na spoznavanje nečesa novega in zapolnjevanje časa, ki ga imajo nekateri včasih kar preveč.

Slika 2: Tudi zaplešemo kdaj.

Vsako leto se nam ob prijavi otrok izkaže, da pri tistih, ki so že bili vključeni v projekt, obstaja želja po nadaljevanju srečevanj s študentko. Tako se moramo strogo držati našega dogovora, da je vsak otrok lahko vključen v projekt samo enkrat.

Študentke skušamo nuditi otrokom pozitiven vzor in preko povratnih informacij krepiti njihovo samopodobo. Skušamo jim nuditi drugačno preživljanje prostega časa, nova doživetja, širjenje pogleda na svet in podporo. Spodbujamo pogovore na različne teme ter ob obojestranskem učenju spoznavamo njihovo kulturo in običaje. Otroci skozi srečanja postajajo bolj samozavestni, lažje izrazijo svoje želje o dejavnostih, ki bi jih radi počeli, in postanejo bolj samostojni pri uporabi mestnega avtobusnega prevoza.

Študentke smo zase pridobile komunikacijske spretnosti in znanja ob organizaciji skupinskih dejavnosti.

Sodelovanje pri projektu nam nudi bogate osebne in strokovne izkušnje pri sodelovanju z osnovno šolo in družinami otrok. Zavedamo se, da je pomemben postopen pristop k staršem in na način, ki za njih ni ogrožajoč – da torej naše druženje z otrokom ne pomeni vmešavanja v družinsko strukturo, temveč neko dopolnilo k preživljanju prostega časa njihovega otroka.

Tukaj vidimo področje družine kot tisto, na katerem bi bilo treba

še delati, saj imamo kljub vsemu zelo omejen dostop do aktivnega sodelovanja z družino. Le redki so primeri, da s starši navežemo globlji odnos in postanemo pomemben partner pri reševanju otrokovih težav.

Za izgradnjo zaupanja je pomembno, da starše vsakič obvestimo o tem, kaj v določenem srečanju načrtujemo z otrokom, ter o uri odhoda in prihoda. Tako izločimo morebitne nesporazume in dvome o tem, kaj njihov otrok počne, ko jih ni zraven.

Med spletnjem socialnih vezi z učenci in učenkami prihaja do vzajemnega kulturnega učenja in izmenjave. Prek tega nam je bilo omogočeno, da smo lahko spoznale tudi delovanje etnično specifične in relativno zaprte skupnosti. Naše predhodne predstave o Rakovi Jelši so s pričetkom izvajanja projekta postale odvečne. S tem ko smo postavile pod vprašaj stereotipe, smo pridobile veliko prijetnosti tako v sami okolici kot tudi s tamkajšnjimi prebivalci, našimi pari in njihovimi družinami. V naših vezeh je nastala mavričnost, ki nas bogati v pisanosti.

Zaključek

Mavriča zveza je bila, ostaja in bo tudi v prihodnje projekt, ki bo povezoval različne kulture med seboj.

Deluje na območju Rakove Jelše, segregiranem in potencialno getoiziranem delu mesta z otroci z manj priložnostmi za kakovostno in raznoliko življenje. Študentke prostovoljke jim skušamo nuditi podporo in zgled ter jih spodbuditi k iskanju novih, drugačnih, nepoznanih poti, ki so jim v izziv. S tem pa ne pridobivajo samo otroci, temveč tudi me, saj med nami poteka medkulturno učenje in aktivno sodelovanje, med katerim izmenjujemo različne poglede in način življenja.

S projektom želimo nadaljevati tudi v prihodnje, saj nam daje možnost osebne rasti in nas tudi ob deževnih dneh spravi v boljšo voljo in smeh.

Naše želje so vezane na razširitev dejavnosti z večjim številom prostovoljcev in obogatitev z novimi metodami. Namen je zastaviti bolj strukturirano tematsko skupinsko delo, v čemer vidimo priložnost razvoja zaupanja in komunikacije skozi

interakcijo v skupini.

Tovrstno delo bi nam poleg individualnega dela omogočilo tudi razvijanje drugih socialnih veščin, ki bi tem osnovnošolcem prišle še kako prav. Vseeno pa so naša srečavanja povezana s finančnimi sredstvi, saj so to otroci iz pretežno finančno šibkih družin in bi jim bili dodatni stroški v veliko breme. Kar seveda pomeni, da projekt na žalost ne more delovati brez osnovnih finančnih sredstev in si zato želimo, da bi nas financirji tudi v prihodnje podpirali.

Udeleževanje večjega števila mladostnikov v višjem in visokem šolstvu bi lahko predstavljalo pomemben premik v javnem in strokovnem obravnavanju teme priseljenstva ter celotno družbo obogatilo na različnih področjih s posamezniki, iz različnih etničnih in kulturnih okolij.

S polno idej in zagnanosti se veselimo prihodnjih izzivov Mavrične zveze, njene pisanosti in topline.

Slika 3: Cirkuško obarvan zaključni piknik (maj 2005)

Literatura

Dekleva, B., in Razpotnik, Š. (ur.) (2002). *Čefurji so bili rojeni tu. Življenje mladih priseljencev druge generacije v Ljubljani*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta in Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.

Dragoš, S., in Leskovšek, V. (2003). *Družbena neenakost in socialni kapital*. Ljubljana: Mirovni inštitut.

Kobolt, A., in Žorga, S. (2000). *Supervizija. Proces razvoja in učenja v poklicu*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.

Razpotnik, Š. (2004). *Preseki odvečnosti. Nevidne identitete mladih priseljenc v družbi tranzicijskih vic*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.

Ule, M. (2000). *Temelji socialne psihologije*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Strokovni članek, prejet decembra 2007.

Navodila sodelavkam in sodelavcem revije Socialna pedagogika

Revija Socialna pedagogika objavlja izvirne znanstvene (teoretsko-primerjalne oz. raziskovalne/empirične) in strokovne članke, prevode v tujih jezikih že objavljenih člankov, prikaze, poročila in recenzije, vse iz področja socialno pedagoškega raziskovanja, razvoja in prakse.

Prosimo vas, da pri pripravi **znanstvenih in strokovnih prispevkov** za revijo upoštevate naslednja navodila:

1. Prva stran članka naj obsega: slovenski naslov dela, angleški naslov dela, ime in priimek avtorja (ali več avtorjev), natančen akademski in strokovni naziv avtorjev/ic in popoln naslov ustanove, kjer so avtorji/ce zaposlen (oziroma kamor je mogoče avtorju/em pisati).
2. Naslov naj kratko in jedrnato označi bistvene elemente vsebine prispevka. Vsebuje naj po možnosti največ do 80 znakov.
3. Druga stran naj vsebuje jedrnat povzetek članka v slovenščini in angleščini, ki naj največ v 150 besedah vsebinsko povzema in ne le našteva bistvene vsebine dela. Povzetek raziskovalnega poročila naj povzema namen dela, osnovne značilnosti raziskave, glavne izsledke ter pomembne sklepe.
4. Izvlečkoma naj slede ključne besede (v slovenskem in tujem jeziku).
5. Od tretje strani dalje naj teče tekst prispevka. Tekst naj bo natisnjen na belem pisarniškem papirju formata A4 s širokim dvojnimi razmikom s približno 30 vrsticami na vsaki strani in

približno 65 znaki v eni vrstici. Prispevki naj bodo dolgi največ do 20 strani (oz. do 35.000 znakov). Avtorji naj morebitne daljše prispevke pripravijo v dveh ali več nadaljevanjih oziroma se o dolžini prispevka posvetujejo z urednikom revije.

6. Razdelitev snovi v prispevku naj bo logična in razvidna. Priporočamo, da razmeroma pogosto uporabljate mednaslove, ki pa naj bodo samo na eni ravni (posamezen podnaslov naj torej nima še nadaljnjih podnaslovov). Podnaslovi naj bodo napisani z malimi črkami (vendar z velikimi začetnicami) in krepko (**bold**). Raziskovalni prispevki naj praviloma obsegajo poglavja: uvod, namen dela, metode, izsledke in zaključke.
7. Tabele naj bodo natisnjene v besedilu na mestih, kamor sodijo. Vsaka tabela naj bo razumljiva in pregledna, ne da bi jo morali še kaj dodatno pojasnjevati in opisovati. V naslovu tebele naj bo pojasnjeno, kaj prikazuje, lahko so dodana pojasnila za razumevanje tako, da bo razumljena brez branja ostalega teksta. V legendi je potrebno pojasniti, od kod so podatki, enote mer in pojasniti morebitne okrajšave. Vsa polja tabele morajo biti izpolnjena. Jasno je treba označiti, če je podatek enak nič, če je podatek zanemarljivo majhen ali podatka ni. Če so podatki v %, mora biti jasno naznačena njihova osnova (kaj predstavlja 100%).
8. Narisane sheme, diagrami in fotografije naj bodo vsaka na samostojnem listu, ki so na hrbtni strani označeni z zaporedno številko, kot si slede v tekstu. V tekstu naj mesto označuje vodoravna puščica ob levem robu z zaporedno številko na njej. V dvomljivih zadevah naj bo označeno, kaj je spodaj in kaj zgoraj, poleg tega pa tudi naslov članka, kamor sodi. Velikost prikazov naj bo vsaj tolikšna, kot bo objavljena. Risbe naj bodo čim bolj kontrastne. Grafikoni naj imajo absciso in ordinato, ob vrhu naznako, kateri podatek je prikazan, in v oklepaju enoto mere.
9. Avtorjem/icam priporočamo, da posebno označevanje teksta s poševno (*italic*) ali krepko (**bold**) pisavo ter z VELIKIMI ČRKAMI uporabljajo čim redkeje ali pa sploh ne. Poševna pisava naj se uporablja npr. za označevanje dobesednih izjav raziskovanih oseb, za označevanje morebitnih slengovskih ali posebnih tehničnih izrazov, itd.
10. Od leta 1999 dalje v reviji Socialna pedagogika upoštevamo

APA stil (za podrobnosti glej čim kasnejšo izdajo priročnika: Publication manual of the American Psychological Association. Washington, DC: American Psychological Association.) pri citiranju, označevanju referenc in pripravi spiska literature. Literatura naj bo razvrščena po abecednem redu priimkov avtorjev/ic oziroma urednikov/ic (oz. naslovov publikacij, kjer avtorji ali uredniki niso navedeni), urejena pa naj bo tako:

- primer za knjigo:
Anderson, B. (1998). *Zamišljene skupnosti. O izvoru in širjenju nacionalizma*. Ljubljana: SH Zavod za založniško dejavnost.
- primer za prispevek v zborniku ali knjigi:
Nastran-Ule, M. (2000). Mladi v družbi novih tveganj in negotovosti. V A. Šelih (ur.), *Prestopniško in odklonsko vedenje mladih – vzrok, pojavi, odzivanje*. Ljubljana: Bonex, s. 11-32.
- primer za članek v reviji:
Martinjak, N. (2002). Socialni pedagog – poklicni govorec. *Socialna pedagogika*, 6 (4), 395-404.
- primer za zbornik v celoti:
Kanduč, Z. (ur.). (2002). *Žrtve, viktimizacije in viktimološke perspektive*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
- primer za diplomsko, magistrsko ali doktorsko delo:
Poljšak Škraban, O. (2002). *Vloga staršev in interakcij v družinskem sistemu pri oblikovanju identitete študentk socialne pedagogike*. Doktorsko delo, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta.
- primer za drugo neobjavljeno delo:
Ambrožič, F., & Hudobivnik, A. (1999). *Citiranje in navajanje virov po APA - Slovenska verzija navodil*. Neobjavljeno delo.
- primer za delo, ki ima več kot pet avtorjev:
Skalar, V. et al. (1991). Zasnova programa socialni pedagog. V P. Zgaga (ur.), *Za univerzitetno izobraževanje učiteljev: zbornik razprav in poročil* (61-65). Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- primer za dela, dostopna na svetovnem spletu, brez navedenega avtorja in datuma:
Marihuana. (b. d.). Pridobljeno 1. 2. 2003. s svetovnega spleta: <http://www.drogart.org/default.asp?THC=19>.

- primer za dela, dostopna na svetovnem spletu, z avtorjem in datumom:
Bereswill, M. (1999). *Gefängnis und Jugendbiographie. Qualitative Zugänge zu Jugend, Männlichkeitsentwürfen und Delinquenz*. Hannover: Kriminologisches Forschungsinstitut Niedersachsen. Pridobljeno 1. 2. 2003. s svetovnega spleta: <http://www.kfn.de/>.
 - več napotkov o navajanju virov iz svetovnega spleta najdete na: *Electronic references. Reference Examples for Electronic Source Materials*. (b. d.). Washington, DC: American Psychological Association. Pridobljeno 1. 2. 2003 s svetovnega spleta <http://www.apastyle.org/electsource.html>.
11. Vključevanje reference v tekst naj bo označeno na enega od dveh načinov. Če gre za dobesedno navajanje (citiranje), naj bo navedek označen z narekovaji (npr. "to je dobeseden navedek"), v oklepaju pa napisan priimek avtorja/ev, letnica izdaje citiranega dela ter stran citata, npr. (Miller, 1992: 43). Če pa gre za vsebinsko povzemanje oz. splošnejše navajanje, v oznaki navedbe izpustimo stran, npr. (Miller, 1992).
 12. Avtorjem priporočamo, da ne uporabljajo opomb pod črto.
 13. Avtorji/ice naj oddajo svoje prispevke stiskane na papirju ter shranjene na računalniški disketi. Tekst na disketi je lahko napisan s katerimkoli izmed bolj razširjenih urejevalnikov besedil. Če članek vsebuje tudi računalniško obdelane slike, grafikone ali risbe, naj bodo te v posebnih datotekah in ne vključene v datoteke s tekstom.
 14. Avtorji/ice s tem, ko oddajo prispevek uredništvu v objavo, zagotavljajo, da prispevek še ni bil objavljen na drugem mestu ter izrazijo svoje strinjanje s tem, da se njihov prispevek objavi v reviji Socialna pedagogika.
 15. Vse raziskovalne in teoretične članke dajemo v dve slepi (anonimni) recenziji, domačim ali tujim recenzentom. Recenzente neodvisno izbere uredniški odbor. O objavi prispevka odloča uredniški odbor revije po sprejetju recenzij. Prispevkov, ki imajo naravo prikaza, ocene knjige ali poročila s kongresa ne dajemo v recenzije.
 16. Rokopisov in disket uredništvo ne vrača. O objavi ali neobjavi prispevkov bodo avtorji/ice obveščeni. Lahko se zgodi, da

bo uredništvo na osnovi mnenj recenzentov avtorjem/icam predlagalo, da svoje prispevke pred objavo dodatno spremenijo oz. dopolnijo. Uredništvo si pridržuje pravico spremeniti, izpustiti ali dopolniti manjše dele besedila, da postane tako prispevek bolj razumljiv, ne da bi prej obvestilo avtorje/ice.

17. Avtorske pravice za prispevke, ki jih avtorji/ice pošljejo uredništvu in se objavijo v reviji, pripadajo reviji Socialna pedagogika, razen če ni izrecno dogovorjeno drugače.
18. Vsakemu/i prvemu avtorju/ici objavljenega prispevka pripada brezplačnih pet izvodov revije.

Prispevke pošljite na naslov:

Uredništvo revije Socialna pedagogika,
Združenje za socialno pedagogiko,
Kardeljeva pl. 16,
1000 Ljubljana

ali na E-mail bojan.dekleva@guest.arnes.si

Kazalo/Contents

Izvirna znanstvena članka

*Bojan Dekleva in
Špela Razpotnik*

Definiranje brezdomstva in
merjenje njegovega obsega 1

Maja Cerar

Primerjava socialnih interakcij
in komunikacijskih praks
mladostnikov v virtualnem in
realnem okolju 37

Empirical articles

*Bojan Dekleva and
Špela Razpotnik*

Defining homelessness and
measuring its extent

Maja Cerar

A comparison of adolescents'
social interactions and
communication practices in the
virtual and the real world

Pregledni znanstveni članek

Tanja Ferkulj

Prispevek družboslovne
vednosti k upravičevanju
normativnega reda 57

Theoretical article

Tanja Ferkulj

The contribution of societal
knowledge to a legitimation of
normative establishment

Strokovna članka

Olga Lilija Hribernik

Supervizija za pedagoge v
slovenskih kazenskih ustanovah 77

Sunčica Macura-Milovanović

Šola, ki so jo ustanovili
študentje: »Odprta učilnica« 99

*Branka Aleksić, Andreja
Gimpelj, Nina Koprivšek
in Špela Medved*

Mavrična zveza -
projekt medkulturnega
učjenja in vzgoje 119

Professional articles

Olga Lilija Hribernik

Supervision for the pedagogues
in the Slovenian penal institutions

Sunčica Macura-Milovanović

A school, founded by students:
»Open class«

*Branka Aleksić, Andreja
Gimpelj, Nina Koprivšek
and Špela Medved*

The Rainbow network – a
project of intercultural learning
and education

Navodila avtorjem / 35 Instructions to authors